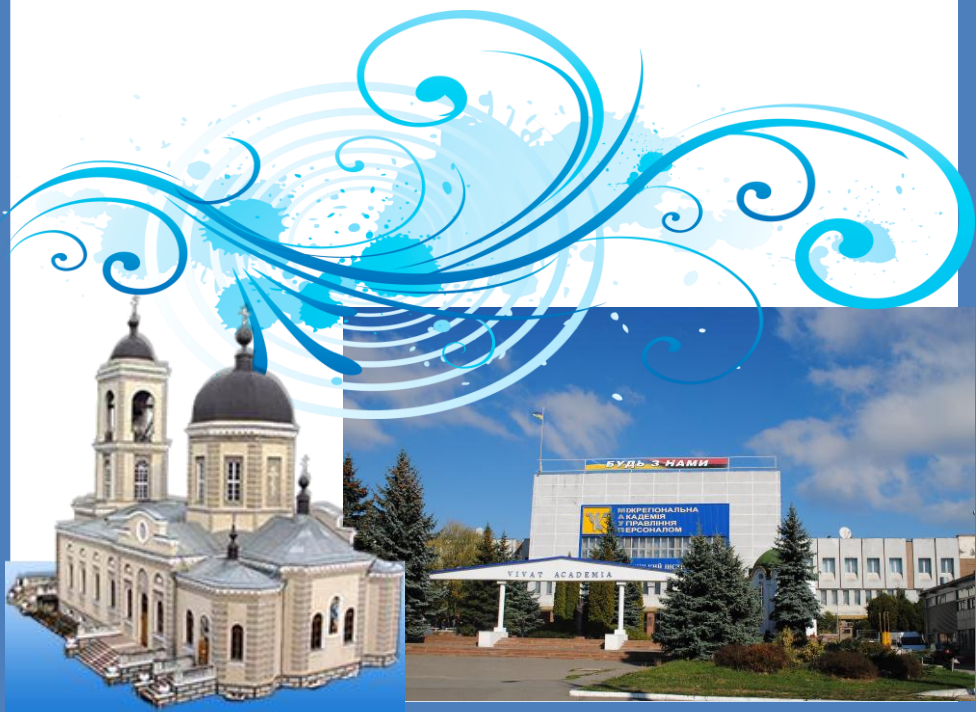

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 7

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 7

Хмельницький
2017

УДК 94 (477.43/44) + 281.96 (477.43/44) + 003.3=16

ББК 63.3 (4УКР) 6-7я43 і-90

З 61

З 61 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2017. – Вип. 7. – 252 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті ХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія, культура та освіта: християнський вимір». Авторами статей розкрито такі питання: освіта в Україні: проблеми та перспективи; вищі навчальні заклади в ході реформування освітньої галузі; державотворчі процеси в юридичній та економічній сферах: сучасне осмислення; першоджерела в дослідженні історії України; просвітителі та сповідники Подільської землі; патріотизм і національна самобутність: духовні витоки; педагогіка духовності.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Грись А.М.**, доктор психологічних наук, професор; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Коцюк В.Д.**, кандидат історичних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Савчук Л.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Циганюк Ю.В.**, кандидат юридичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Діденко О.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Київ).

о. Олексій Добощ, доктор богослов'я, професор (м. Київ).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 4 від 24 квітня 2017 р.)

**Українська Православна Церква
КЕРУЮЧИЙ ХМЕЛЬНИЦЬКОЮ ЄПАРХІЄЮ**

№ 47

« 27 » квітня 2017 р.

**Звернення
Митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського
АНТОНІЯ**
до організаторів та учасників

**ХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції
ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР**

Шановні організатори та учасники конференції!

Сьогодні ми зібралися на наукову конференцію у стінах Хмельницького інституту МАУП імені спочилого у Господі Предстоятеля нашої Церкви Митрополита Київського і всієї України Володимира, щоб знову мати можливість обговорити важливі питання у сфері історії, культури та освіти через призму християнського світогляду.

Традиційно наше вчене зібрання поєднує людей різних сфер діяльності: представників влади, діячів науки, освіти та священнослужителів – усіх, кому небайдужі питання вічності та християнські цінності. Тематика конференції є дуже широкою, можна сказати навіть глобальною, адже вона покликана піднімати непрості питання, які стосуються духовних джерел нашого народу, душа якого, незважаючи на те, що сучасний світ прагне майже виключно задовольнити матеріальні потреби, завжди прагнула пізнати Творця.

Отже, представники науки, культури, освіти та Церкви сьогодні у плідному діалозі шукають взаєморозуміння, поєднуючи сучасний світогляд і християнську мораль.

Сам факт проведення вже одинадцятої конференції, яка поєднує навколо питань духовності, освіти та культури такої

кількості небайдужих людей, свідчить про суттєвий розвиток регіонального співробітництва між церковними, громадськими та державними структурами в гуманітарній сфері.

Тож нам і надалі необхідно не втрачати гарні традиції з метою повноцінного використання Богом даних можливостей, щоб доносити Слово Боже до кожної людини. У цьому й полягає заповідь стримування глобальних викликів сучасності, які несуть суттєву загрозу для буття нашого суспільства.

Є дуже важливим фактором те, що окрема секція нашого вченого зібрання присвячена висвітленню діяльності Всеукраїнського Церковного собору 1917–1918 років, який попри 100-річну давнину, порушував питання, які є актуальними для нас і сьогодні, і якби більшовики не перервали його діяльності, багато актуальних питань для Православної Церкви в Україні були б вирішені ще на початку ХХ ст.

Отже, усім щиро дякую за небайдужість та участь у конференції, бажаю учасникам зібрання плідної роботи, успіхів та натхнення!

З повагою
Керуючий
Хмельницької єпархії УПЦ

**АНТОНІЙ,
МИТРОПОЛИТ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ**

Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Хмельницького інституту
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

ТРАДИЦІЇ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ ІНСТИТУТІ МАУП

Нині проблема духовно-морального виховання особистості є актуальною. Зазначимо, що дане питання завжди було одним із насущних. Духовно-моральне виховання передбачає формування в молоді високої духовності та моральної чистоти.

Духовно-моральне становлення студентів Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (далі – ХІ МАУП) проходить у двох напрямках – з одного боку, під керівництвом суб'єктів виховного процесу (організація наукових і виховних заходів), а з іншого – студенти самостійно випробовують себе у різних видах діяльності, наприклад, участь у студентському самоврядуванні.

У Хмельницькому інституті МАУП уже багато років побудована й ефективно працює система виховної роботи зі студентами. Основними блоками, на яких зосереджено роботу є національно-патріотичний, морально-етичний, естетичний, правовий тощо. Щорічно у рамках національно-патріотичного блоку проводяться заходи (наукові семінари, круглі столи, конференції), присвячені Дню українського козацтва, Дню Збройних сил України, Дню Соборності України (науково-практична конференція), Тиждень української мови, години-зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, цикли кураторських годин і бесід з національно-громадянського виховання, екскурсійні поїздки, регулярно відвідуються музеї міста Хмельницького. Морально-етичний блок включає заходи до Дня працівників освіти, до Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, щорічну науково-практичну конференцію, приурочену Дню пам'яті жертв голодомору та політичних репресій. Студентська рада

інституту організовує акцію “Серце до серця”, проводяться загальноінститутські заходи, присвячені Дню матері, а також щорічна благодійна акція в Будинку малятка “Святий Миколай поспішає до вас”. Працює Центр психологічної допомоги. З жовтня 2005 року на кафедрі економіки та управління діє Бізнес-Центр як функціональне відділення економічного підрозділу Інституту. Діяльність Центру розгортається шляхом надання індивідуальних консультацій і проведення за участю студентів семінарів з юридичними й фізичним особами, підприємцями.

З метою естетичного виховання проводяться заходи, присвячені видатним українським постатям, місячник заходів з відзначення дня народження Т. Г. Шевченка.

Правове виховання здійснюється шляхом проведення різних заходів: щорічного круглого столу “Актуальні питання державотворення і захисту прав людини в Україні”, відвідування студентами Науково-дослідного центру криміналістичних експертиз, організація екскурсії до сесійної зали Верховної Ради України. Активно працює Юридична клініка.

Отже, навчально-виховна діяльність, яка здійснюється в Інституті за різними напрямками, сприяє формуванню та розвитку духовно-моральних цінностей студентів

УДК 655.413:061.22(477.43/44)«19»(09)

В. Р. Адамський,

*кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА» НА ПОДІЛЛІ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР

У статті аналізується видавнича діяльність просвітницьких осередків Поділля в добу Директорії УНР. Зосереджено увагу на виданні газет «Життя Поділля» та «Шлях», які репрезентували високі зразки друкованих видань в інформаційному просторі краю. Показана роль товариств «Просвіта» у виданні підручників для шкіл різних рівнів та художньої літератури для широкого читачького загалу.

Ключові слова: Директорія УНР, товариства «Просвіта», видавнича діяльність, газети, друкована продукція, книги.

Після того, як українська влада перебралася до Кам'янця-Подільського, останній перетворюється у видавничий та книгознавчий центр УНР [1]. Проте видання за умов революційних змін було справою надто непростю, передусім через брак коштів та дорожнечу [2].

Втім, просвітницькі осередки намагалися максимально скористатися можливостями, що їх надавали інститути влади Директорії УНР на ринку друкованої продукції. Наприкінці 1918 – у 1919 рр. у Кам'янці-Подільському та Вінниці місцевими осередками було налагоджено випуск двох часописів, які увійшли в історію української журналістики як зразки вільної та демократичної думки революційної пори. Йдеться про часописи «Життя Поділля» та «Шлях», засновниками та видавцями яких виступали просвітницькі організації.

15 грудня 1918 р. з дозволу військової цензури вийшло з друку перше число газети «Життя Поділля», видавцем якої виступало Подільське українське товариство «Просвіта». Від самого початку газета позиціонувала себе як незалежне та демократичне видання. Передбачався щоденний випуск за безпосередньої участі

представників професорсько-викладацької корпорації Кам'янець-Подільського державного українського університету та відомих українських діячів. Крім того, у першому номері повідомлялося про щоденний вихід часопису у світ об'ємом у чотири сторінки. Однак через технічні перешкоди редакція змушена була застерегти, що деякий час випускатиме газету в скороченому варіанті. Втім, регулярний вихід видання був налагоджений досить оперативно, про що широким читацьким колам уже повідомили 25 грудня 1918 року [3].

Зміст та структуру рубрик редакція означила так: «1. Провідні статті; 2. Статті, фельстони, вірші; 3. Накази центральної та місцевої влади; 4. З преси; 5. Телеграми з-за кордону та України; 6. Місцева хроніка; 7. По Україні (звістки зо всієї України); 8. По Поділлі (відомости з цілого Поділля); 9. З життя народніх самоврядувань (Земств); 10. З життя «Просвіт»; 11. Театр та музика; 12. Повідомлення». Окремо наголошувалося на особливій увазі до інформаційних матеріалів, що мали ілюструвати політичне, економічне, соціальне та культурно-освітнє життя українців Галичини [4]. Окремо наголошувалося на тому, що особливу увагу буде звернуто на інформаційний матеріал, котрий ілюструє життя Західної України (Галичини).

Щодо посади редактора газети, то до сьогоднішнього дня у науковій літературі продовжують висловлюватися відмінні точки зору. Так, на думку подільських дослідників Г. Г. Кучерова [5], В. Л. Логвіної [6] та М. І. Баюка [7] часопис виходив за редакторства відомого просвітянського діяча В. Січинського. На користь цієї версії науковці не наводять прямих джерел. Їхня аргументація, найвірогідніше, базується на спогадах самого В. Січинського, котрий свого часу писав, оцінюючи перебування М. С. Грушевського на Поділлі: «Ім'я Михайла Грушевського в домі мого батька згадувалося у великій пошані. Мій батько Юхим, що був дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, був у постійному контакті з професором Грушевським – тоді головою і редактором видань НТШ. Зокрема, Грушевський дуже цінив працю мого батька... Прихильність професора, очевидно, перейшла до моєї скромної особи, коли я юнаком почав виступати в українському громадському житті, та як початкуючий мистецтвознавець. Одначе, слід зазначити,

що в політичному житті М. Грушевський поведився без особливих сентиментів і скупкулів, особливо, коли виступав як представник якоїсь політичної партії. І так, заложений і проваджений мною щоденник (газета) «Життя Поділля» в Кам'янці від осені 1918 року зазнав великої атаки з боку місцевих есерів. Їх намагання відібрати від мене редакторську працю мені вдалося довгий час унешкодити, використовуючи для того управу «Просвіти», яка була видавцем часопису. Але коли в січні 1919 року приїхав до Кам'янця професор Грушевський, есери використали його особу в наступі за володіння щоденником. Звичайно, проти заслуженого професора молодик-редактор не міг порівнятися, і редактором газети став М. Грушевський. Це було для мене великою поразкою, тим більше, що я вложив у згаданому щоденнику багато праці, винахідності й сприту, і газета стала найбільш почитуваною серед громадянства. Я вийшов з редколегії з великою нехиттю й подразненням» [8].

Натомість О. М. Завальнюк [9], А. А. Теліга [10] називають першим редактором газети приват-доцента Кам'янець-Подільського державного українського університету Л. Т. Білецького, котрий наразі координував й діяльність редакційного комітету. Прізвище останнього зазначене у вихідних даних часопису. Запрошення на посаду редактора представника професорсько-викладацької корпорації КПДУУ мало надати новому виданню ваги та солідності. Власне й передова стаття у першому номері, в якій декларувалися засадничі принципи, формулювалися завдання й мета газети, була підготовлена його колегою В. О. Бідновим.

У зв'язку з цим зазначимо, що офіційно посаду редактора «Життя Поділля» від часу заснування газети до 23 лютого 1919 р. посідав Л. Т. Білецький. Але, вочевидь, основну технічну роботу з підготовки видання до друку виконував В. Січинський, що й дало йому підстави стверджувати про фактичне редагування газетою. Принаймні, на підтвердження цього факту можна навести спогади голови Подільської губернської земської управи В. К. Приходька, який стверджував: «... з мого розпорядження, до часопису «Життя Поділля» регулярно подавались інформації про працю нашої губерніяльної управи, часом може навіть занадто «спеціального» характеру про ті чи інші земські заходи, що були менш цікаві для звичайного читача. При тому згадав, що «Вова» Січинський навіть

трохи протестував проти цих інформацій занадто «ділового» характеру, але протестував слабо, бо я ж був його начальством в управі; «його» часопис друкувався в нашій, земській, друкарні і не ручаюсь оскільки «вичерпно» часопис мав можливість фінансово розраховуватись з друкарнею» [11].

Після приїзду до Кам'янця-Подільського на початку лютого 1919 р. М. С. Грушевського він насправді перебрав газету до рук своїх прихильників [12], але офіційно це не декларувалося. Від 24 лютого 1919 р. редагування часописом здійснював редакційний комітет українських соціалістичних партій.

Редакція газети «Життя Поділля» планувала досить серйозні плани на майбутнє. У цьому її підтримував видавець. Рада Подільського товариства «Просвіта», звертаючись до усіх товариств на Поділлі, «для яких також повинно бути дороге діло видання газети, яка б об'єднувала собою всі «Просвіти», а zarazом і усе українське громадянство на Поділлі, будуть підтримувати газету, а саме – передплачувати газету, розповсюджувати її, а також вживати всіх можливих заходів для того, аби збільшувати кількість передплатників» [13].

Рада товариства висловила впевненість у тому, що «коли б вдалось кожному т-ву «Просвіта» придбати приміром 10 передплатників «Життя Поділля», то се було б не тільки досить для того, щоби газета могла існувати без дефіциту на завжди, але можна було б приступити до видання місячника чи двотижневика органу «Просвіт» для Поділля, а також можливо було б приступити до широкої видавничої діяльності» [13].

Врешті, Рада товариства звернулася до усіх Рад «Просвіт» на Поділлі, зокрема до секретарів культурно-просвітніх організацій, з проханням стати постійними дописувачами газети. При цьому було висловлено побажання подавати відомості не лише з життя «Просвіт», а загалом інформувати про суспільно-політичне життя повітів та волостей [13].

Зі свого боку, відділ позашкільної освіти Подільської губернської народної управи за час з 15 січня до 1 березня 1919 р. зробив передплату 200 примірників газети «Життя Поділля», які безкоштовно розсилалися товариствам «Просвіта» [14].

Як ми зазначали, офіційне спрямування часопису було визначене у передовій статті, яку підготував В. О. Біднов. Автор відзначив той факт, що Кам'янець-Подільський історично виступав культурним осередком усього Поділля. Але при цьому він до останнього часу не мав власної української газети, яка б віддзеркалювала місцеве життя з україноцентричних позицій, хоча більшість населення краю складали власне українці за походженням. Ситуація, що була притаманною часам імперської Росії, коли цілковито нехтувалися інтереси корінного народу, не зазнала кардинальних змін й у післяреволюційний період. «Місцева інтелігенція, – зазначав В. О. Біднов, – що складається з євреїв, поляків, великоросіян і зденационалізованих українців, землячків-малоросів, ще досі додержується старих, дореволюційних поглядів й досі вважає українське населення «єдиним, руським» народом, що повинен говорити великоруською мовою й забувати «свое местное наречие» [15].

Відтак для міського інтелігентного жителя українська мова та культурно-освітня справа в реальному житті практично була відсутньою. Відповідно могутній творчий дух українського народу, що виразно проявлявся в будівництві самостійного державного життя, в прагненні до утвердження засад національної культури та рідної школи залишався майже непомітним. Натомість для «попередніх проводирів народної маси» та «звичайного чиновництва» більш прийнятною була ситуація, за якої український народ мав залишатися лише «простою етнографічною масою, з якої можна було ліпити все, що завгодно переможцям» [15]. Така філософія у ставленні до українства була притаманною навіть представникам соціалістичного світогляду, які на словах визнавали право на самовизначення за кожним народом, але тільки не українського, підтвердженням чому слугувало щоденне життя.

З огляду на це, місцеве українське громадянство, дбаючи про інтереси українського народу, мало об'єднатися навколо власного органу «Життя Поділля», який своїм головним завданням ставив висвітлення національних політичних та культурно-освітніх інтересів, економічних та соціальних справ. Цей факт, втім, ніскільки не повинен був заважати стояти в обороні інтересів демократії загалом, без різниці національності, мови та віросповідання.

«Ми бажаємо, – констатував В. О. Біднов, – щоб все населення Поділля, як і України, жило в повній згоді з українським народом, користувалося однаковими з ним правами, ні чим од нього не одріжнялося; ми бажаємо спільної праці задля спільних інтересів, для загального добра й поступу» [15].

Уже з перших випусків газети у контексті сформульованих завдань тема національного відродження посідає чільне місце у змістовному наповненості видання. Чималу увагу редакція приділяла різним аспектам суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх процесів, проблемі українізації церковного життя, військовим питанням, справі об'єднання українських політичних сил та ін.

Як ми уже зазначали, з приїздом до Кам'янця-Подільського М. С. Грушевського ситуація навколо часопису зазнала певних змін, що позначилося й на редакційній політиці видання. У зв'язку з цим Рада Подільського товариства «Просвіта» оголосила на 3 березня 1919 р. зібрання, на яке запросили також редакційний комітет газети «Життя Поділля» [16]. Проте у визначений термін воно, вочевидь, не відбулося, позаяк на 13 березня 1919 р. це питання знову внесли до порядку денного. Під час його обговорення на засідання прибув секретар Ради В. Січинський і повідомив, що не може брати участі в роботі, оскільки зібрання відбувається не в помешканні «Просвіти», як зазвичай, а в приміщенні Українського клубу. З приводу цієї заяви Рада товариства висловила здивування, вважаючи поступок В. Січинського зневажливим по відношенню до Ради. Щодо самої ж редакції, то було ухвалено рішення видавати газету й надалі, увівши до складу редакційного комітету представника Село-Спілки [17].

Це змусило В. Січинського через газету звернутися до широкого читачького загалу із спеціальною заявою, в якій він виклав власне бачення суті проблеми [18]. На думку секретаря Ради, засідання мало відбутися в приміщенні товариства, однак, прибувши на місце, членів Ради він не застав. Зачекавши біля двох годин, оскільки таке траплялося й раніше, він вирушив до Українського клубу вже по власним справам. І тут з'ясував, що відбувається засідання його колег. В. Січинський зауважив голові зібрання, що останнє не може вважатися правомірним, бо не усіх членів Ради повідомили про засідання. «Що торкається постанови ніби Ради т-ва

«Просвіта», де говориться, що моя неприсутність на зібранню є «зневага» до Ради т-ва, – писав секретар Ради, – мушу зазначити, що зібрання членів Ради т-ва, 13 б. березоля (де не було кворуму) я не вважаю за зібрання Ради т-ва «Просвіта», а тільки за нараду, тим більше, що зібрання о 10 год. веч. в клубі не призначалося. Тому гадаю, що ся «постанова» деяких членів Ради буде розглянута на черговому зібранню Ради т-ва «Просвіта» [18].

Втім, В. Січинському не вдалося відстояти свою участь у редакції газети. Але й сам часопис невдовзі припинив існування. Востаннє питання його функціонування розглядалося на надзвичайних загальних зборах Кам'янець-Подільського товариства «Просвіта» 4 травня 1919 р. Хоча в інформації про це зібрання повідомлялося про досить жвавий його характер, що давало надію на більш інтенсивну працю [19], проте 10 травня 1919 р. вийшло останнє число «Життя Поділля».

З 15 серпня 1919 р. до 21 грудня 1919 р. Вінницьке товариство «Просвіта» видавало газету «Шлях». До 15 листопада її редагували колегія та комітет, а потому редакція перейшла до рук відомого українського письменника, просвітянина В. Островського. Вже у першому номері газети редакція заявила про свою позицію [20]. Ідея єдності народу в боротьбі за незалежну Українську державу червоною низкою проходила через кожен номер видання.

Газета широко висвітлювала боротьбу українського народу проти російських окупантів. Вона постійно друкувала офіційні повідомлення про бойові дії Української армії на фронтах, у рядах якої боролися і галицькі частини. Цінні повідомлення подавалися про повстанський рух [21]. Активно включилася газета у проведення тижня українського козака для допомоги армії грошми, одягом, вуттям, хлібом та ін.

Активно борючись за державність, «Шлях» намагався всеохопно висвітлювати діяльність Директорії УНР та Ради народних міністрів. На шпальтах газети було надруковано ноту Українського уряду до держав світу у зв'язку з захопленням 31 серпня 1919 р. Києва денікінцями. В цій ноті викрито загарбницьку політику останніх щодо України, висловлювалася надія, що Антанта подбає про те, щоб «білі» порозумілися з українським командуванням для

спільної боротьби з більшовиками [22]. Загалом військовій тематиці було відведено місце практично в кожному номері видання.

Газета вміщувала матеріали про міжнародне становище України, розповідала про боротьбу української дипломатії за її визнання. Чимало уваги приділялося економічним питанням, зокрема кооперативним справам та банківській діяльності. Окремим сегментом у редакційній політиці видання виступали селянські проблеми, передусім механізми вирішення земельного питання. У цьому контексті значна увага приділялася селянським форумам, на яких, крім суто фахових проблем, почасти ухвалювалися рішення з політичних питань [23].

Особливе ставлення редакції проявлялося до аналізу ситуації в культурно-освітній сфері. Читачів намагалися ознайомити з справами у школах різних рівнів, оперативно подати інформації про найбільш важливі форуми вчителів, віддзеркалювати процес українізації навчання, надання матеріальної допомоги шкільним установам, забезпечення закладів необхідними підручниками та ін. Особливо детально висвітлювалося питання щодо відкриття Українського народного університету в Кам'янці-Подільському.

З інших царин культурної роботи слід відзначити публікації про виступи Вінницького симфонічного оркестру під диригуванням Б. Крижанівського, художньої капели Г. Давидовського, вистави товариства «Новий Львівський театр», а також про організацію у містечках та селах Поділля національних хорів.

За висновками дослідників «Шлях» репрезентував одне з найкращих періодичних видань цього періоду на теренах Наддніпрянської України [24].

Спроби налагодити видання власних часописів робилися й іншими просвітницькими осередками Поділля. Так, у вересні-жовтні 1919 р. у м. Липовці заходами місцевої філії «Просвіти» двічі на тиждень видавався часопис «Народне життя». У ньому висвітлювалися суспільно-політичні, культурно-освітні події в Українській Народній Республіці. До 9 жовтня 1919 р. вийшло 4 номери часопису. Крім газети видавалися також і книжки. Так, у 1920 р. Вінницька «Просвіта» надрукувала переклад класичної п'єси Бомарше «Весілля Фігаро», здійснений Гнатом Юрою. При безпосередньому сприянні подільських осередків «Просвіти»

був виданий підручник французької мови для самонавчання в перших класах гімназії» С. Русової та ін. [25] У Кам'янець-Подільському державному українському університеті плани та дії міністерської «Просвіти» відбивав часопис «Нова думка» [26].

Слід зазначити, що видавничі проекти просвітницьких організацій реалізовувалися у вкрай несприятливих умовах. Низку проблем передплатної кампанії 1919 р. найбільш випукло окреслила редакція часопису «Село». Звертаючись до своїх шанувальників, вона зазначала: «Вступаючи в третій рік видання народнього журналу «СЕЛО», редакція оповіщає своїх читачів і передплатників, що через страшенну сучасну дорожнечу паперу та друку, а також через побільшену платню за пересилку журналу по пошті, вона змушена в наступному 1919 році значно зменшити безплатну розсилку нашого журналу, а також підвищити річну передплату на журнал до 6 карбованців на рік» [27]. Виняток робився лише народним і вищим початковим школам та сільським старостам і то лише в тому випадкові, коли останні письмово повідомлять редакцію про їхнє бажання продовжувати отримувати журнал [27].

Крім того, необхідно відмітити й той факт, що передплачені видання надходили до адресатів досить неакуратно. Причиною тому була поштова розруха і відсутність постійних зносин з губернським центром [28].

Значно ширше товариствам «Просвіта» вдалося організувати справу видавництва книг. Зокрема, просвітницький осередок с. Глібів Ушицького повіту зумів видати твори С. Руданського «Лірика, співомовки та байки», від якого отримав 700 карбованців чистого прибутку, спрямувавши його на придбання книг для сільської бібліотеки [29]. Поза цим, Глібівська «Просвіта» просила Подільську губернську земську управу позичити їй до 1 січня 1920 р. 5000 карбованців на видання популярних книг або видати на таку ж суму паперу [30].

Органи державної влади та місцевого самоврядування досить плідно співпрацювали з товариствами «Просвіта» на видавничій ниві. Законом від 8 лютого 1919 р. в розпорядження Міністерства народної освіти було асигновано 20 мільйонів гривень на поліпшення справи з виданням українських книжок та підручників. З цього фонду 5 мільйонів мала отримати Подільська губернська народна управа, а

1,5 мільйона гривень – Подільське товариство «Просвіта» [31]. Реалізуючи цей проект, останнє 21 лютого 1919 р. звернулося до Міністра народної освіти І. І. Огієнка з проханням перерахувати кошти видавничу діяльність. У підготовленому документі наголошувалося на тому, що «хвилева відрізанисть від нашої столиці, також вважаючи на те, що інші великі міста України все одно не зможуть задовольнити книжкового голоду, змушують нас енергійно взятися до видавничої справи. Зараз помічається величезна потреба, наприклад, у виданнях творів наших письменників, прим. Руданського, Коцюбинського та інших, історичні праці по історії Поділля та Кам'янця і т. д.» [32]. У зверненні також йшлося про бажання розпочати випуск місячника для найширших верств громадянства.

Завершувався документ цілком конкретним проханням: «Не вважаючи на дорожнечу, справу з видавництвом все таки можна поставити на цілком реальний ґрунт, бо все таки папір дістати можна і друкарні в Кам'янці хоч і перегружені, але все таки – зможуть справитися з роботами видавництва при «Просвіті». Для цього треба «Просвіті» мати кілька десятків тисяч. Тому Рада Подільського Українського Т-ва «Просвіта» звертається до Міністра Освіти з проханням асигнувати в розпорядження Т-ва «Просвіта» для видавничої діяльності – 50000 карб. для того, щоби Т-во змогло розпочати свою видавничу діяльність» [32].

Міністр народної освіти І. І. Огієнко підтримав ініціативу просвітян. У свою чергу, звертаючись до губернських і повітових народних управ, учительських спілок, «Просвіт», українських видавництв та кооперативів, він загострював увагу на пекучій потребі у забезпеченості шкіл підручниками та випуском іншої книжкової продукції. Позаяк на цьому шляху виникало чимало технічних перешкод, то, на його думку, необхідно було розділити працю і скоординувати усі сили, що працювали на полі української культури [33].

17 березня 1919 р. Міністерство народної освіти виділило Подільському товариству «Просвіта» 75000 карб. на придбання друкарні [34], тим самим задовольнивши його клопотання від 7 березня 1919 р. [35] Просвітяни відразу ж зайнялися пошуком необхідного устаткування [36]. Як наслідок, невдовзі вийшли друком

«Читанка для нижчих початкових класів» (третій і четвертий рік навчання) С. Козицького (понад 50000 примірників), «Читанка для вищих початкових класів» (третій і четвертий рік навчання) Садківського (10000 примірників), великий «Російсько-Український Словник» Ф. Шумлянського й С. Іваницького [37].

Після відновлення української влади у Кам'янці-Подільському влітку 1919 р. реалізація видавничих проєктів продовжилася. Однак певні зусилля були прикуті до роз'яснювальної роботи. 4 червня 1919 р. Подільська «Просвіта» оперативно прагнула налагодити друкування листівок агітаційно-просвітнього змісту з метою з'ясування для широких верств громадянства засад Директорії УНР [38].

Загалом, просвітяни у своїх видавництвах намагалися забезпечити освітні заклади та педагогічних працівників підручниками, навчально-методичною літературою, що значно підвищувало якість освітнього процесу, професійної майстерності педагогів. Підтвердженням цього є матеріали доповіді про видавничу діяльність Кам'янець-Подільського товариства «Просвіта» за 1919 р., з якої встановлено, що, в першу чергу, видавнича комісія товариства планувала видавати низку шкільних підручників. У квітні 1920 р. розпочали друк «Історії» Р. Віппера. Окрім цього, «Просвіта» допомогла А. Воронцю видати підручник з літератури «Наші письменники». Також просвітяни взяли участь у підготовці першої книги «Проекту Єдиної школи на Україні» та допомогли папером Міністерству народної освіти для її видання [39]. Вінницька «Просвіта» випустила підручники з біблійними історіями Є. Семаки, програму для вивчення арифметики Ю. Щириці [40].

У центрі уваги просвітян перебували й інші, не менш важливі питання, які цікавили подільську людність, передусім аграрна проблематика. Також увагу громадськості привертали проблеми державного ладу, самоврядування, самовизначення українського народу, його минулого. Щоб роз'яснити ці складні питання, Вінницька «Просвіта», зокрема, випустила кілька брошур по розвитку української державної ідеї Д. Донцова (переклад берлінського видання 1915 р.), «Українську державну ідею і війну проти Росії», договір України з Росією 1654 р. та походження назви

«Україна». А брошура «Що таке соціалізм» витримала у Вінниці аж два видання [41].

3 листопада 1919 р. питання видавничої діяльності були предметом розгляду на засіданні Кам'янець-Подільського товариства «Просвіта», яке відбувалося під керівництвом Є. Кондрацького. Було вирішено перенести видавництво до Вінниці, позаяк у Кам'янці-Подільському не було вільних друкарень. При цьому необхідно було зберегти придбаний для видавничої справи папір. Щодо видавничих проєктів, то вирішено хрестоматію, складену Воронцем, не видавати, оскільки це обходилося надто дорого. Натомість у першу чергу запланували видати всесвітню історію, педагогічну психологію та всесвітню історію за авторством Стороженка. Крім того, ухвалено переговорити з видавництвом «Дністер» на предмет передачі «Просвіті» частини своїх рукописів для видання [42].

Питання видавничої справи перебувало постійно у полі зору найбільших просвітницьких організацій впродовж усього 1919 р. Про це, зокрема, місцевих жителів інформували різні часописи [43]. Ця тенденція зберігалася і в наступному році. Так, 29 червня 1920 р. рада Кам'янець-Подільського товариства «Просвіта» ухвалила рішення про звернення до Міністерства народної освіти з проханням асигновані на гімназію кошти спрямувати на видавничі потреби, доручивши перевести цю справу Шумлянському та Шманкевичу [44]. Влітку 1920 р. Вінницьке товариство «Просвіта» розпочало друкувати класичну п'єсу Бомарше «Весілля Фігаро» у перекладі Г. Юрого [45].

Останній запис про стан видавничої справи, який розглядався Кам'янець-Подільським товариством «Просвіта», який нам вдалося зафіксувати, відноситься до засідання від 7 листопада 1920 р. На ньому з'ясувалося, що, видавнича діяльність провадилася з жовтня минулого року, коли від уряду була одержана позика в сумі 750000 карб. Власне вона й стала підвалиною видавничої праці. Тоді ж було придбано 210 пудів паперу на суму 420 тис. карб. і 40 пудів обгортки на 28000 карб. Решта коштів призначалася на технічне переведення видавничої продукції.

Видавнича комісія «Просвіти» у першу чергу намітила до видання низку шкільних підручників. У квітні 1920 р. було розпочато

друкування історії Віппера. Усього до приходу у місто більшовиків було видруковано 10 аркушів і 11-й аркуш вже видрукували при більшовиках. На переведення цієї справи витратили усі гроші, а відтак видання на деякий час припинилося. Брак коштів на виплату в друкарню не дав можливості видати решти призначених для видання книжок. «Просвіта» лише допомогла видати А. Воронцю підручник з літератури «Наші письменники», відпустивши йому 25 пудів паперу і 10 пудів обгортки по собівартості з тим, щоби вартість паперу було повернуто книжками [46].

Далі видавнича комісія прийшла на допомогу Міністерству народної освіти, відпустивши останньому по собівартості 12 пудів обгорткового паперу для видання «Проекту єдиної школи». Щоб продовжити роботу комісія була змушена продати 11 пудів паперу, гроші за які у сумі 165000 карб. залишалися у касі.

Щодо перспектив видавничої діяльності, то комісія планувала передусім закінчити друкування історії Віппера, видати методичку мови, а також твори для села українських письменників: Т. Шевченка, І. Франка, М. Вовчка, П. Куліша, Б. Грінченка, Стефаника та ін. Ця серія планувалася у вигляді окремих книжечок з одним твором і короткими відомостями про письменників, на зразок видань Львівської «Просвіти» [46]. Отже, крім уже видрукованих 11 аркушів історії Віппера, товариство мало паперу для видавництва на суму біля трьох мільйонів карбованців на банківських рахунках і готівкою понад 150 тис. карбованців [47]. Рада ухвалила негайно закінчити друкування історії Віппера та розробити план подальшої діяльності [46].

Таким чином, питання видавничої справи займали вагоме місце в просвітницькій діяльності. Незважаючи на певні труднощі, товариством «Просвіта» вдалося налагодити випуск власних часописів, які відігравали помітну роль в інформаційному просторі держави. Газети «Життя Поділля» та «Шлях» виступали начебто хронографом суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя України та Поділля зокрема. Крім цього, просвітницьким організаціям вдалося налагодити випуск підручників для різних рівнів шкіл, що сприяло підвищенню якості освітнього процесу та вдосконаленню професійного та методичного рівнів вчителів. Публікація художніх творів мала за мету ознайомити

читачів з високими зразками художнього слова вітчизняних та зарубіжних авторів. Усе це разом сприяло та допомагало владним інститутам Директорії УНР популяризувати ідею національного відродження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підруч. – К. : Наша культура і наука, 2003. – С. 303.
2. Село (видання Подільської губерніяльної народньої управи). Екстрений випуск. – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 13 груд.
3. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 25 груд.
4. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 15 груд.
5. Кучеров Г. Г. Становлення і діяльність сільських «Просвіт» Подільської губернії у 1918–1919 рр. (за матер. часоп. «Життя Поділля») / Г. Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / гол. ред. П. Т. Тронько. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16 : Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі», 22 жовт. 2010 року. – С. 140.
6. Логвіна В. Л. Кам'янецькі сторінки життя Володимира Січинського / В. Л. Логвіна // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність : зб. наук. пр. за підсумками міжнар. наук.-практ. конф. / ред. кол.: О. М. Завальнюк (голова) та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2004. – С. 145.
7. Баюк М. І. Участь громадських організацій, об'єднань, інтелігенції Поділля в культурно-освітніх перетвореннях 1917–1920 рр. / М. І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / гол. ред. кол. П. Т. Тронько. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 13.
8. Вишневецька М. В. М. С. Грушевський та його зв'язок із краєзнавцями Поділля / М. В. Вишневецька // Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзн. зб. / гол. ред. Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 1. – С. 33.
9. Завальнюк О. М. «Просвіта» і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Подільська «Просвіта»: історія і сьогодення : зб. наук. пр. за підсумками регіональної наук.-краєзн. конф., м. Кам'янець-Подільський, 2–3 червня 2011 року /

[редкол.: О. М. Завальнюк (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. – С. 67.

10. Теліга А. А. Історіографічна ситуація в Кам'янець-Подільському державному українському університеті в 1918–1919 рр. (за матер. газ. «Життя Поділля») / А. А. Теліга // Вісн. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Історичні науки / [ред. кол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. 5: На пошану професора М. Б. Петрова. – С. 87.

11. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади / Віктор Приходько; упорядники і автори передмови Ю. Легун, О. Кравчук. – Вінниця : ТОВ «Консоль», 2011. – С. 411.

12. Лозовий В. С. Діяльність Михайла Грушевського у Кам'янець-Подільський період (1919 р.) / В. С. Лозовий // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність : зб. наук. пр. за підсумками міжнар. наук.-практ. конф. / ред. кол.: О. М. Завальнюк (голова) та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2004. – С. 141.

13. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 7 січ.

14. Село (видання Подільської губерніяльної народної управи). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – № 3. – С. 22.

15. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 15 груд.

16. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 2 берез.

17. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 16 берез.

18. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 18 берез.

19. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 10 трав.

20. Шлях (щоденна газета). – Вінниця. – 1919. – 15 серп.

21. Кравець М. Газета «Шлях» Вінницького товариства «Просвіта» (1919) / Микола Кравець // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. пр. / гол. ред. І. Д. Ісаєвич. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 2010. – Вип. 19. – С. 536.

22. Там само. – С. 537.

23. Шлях (щоденна газета). – Вінниця. – 1919. – 1 жовт.

24. Кравець М. Газета «Шлях» Вінницького товариства «Просвіта» (1919) / Микола Кравець // Україна: культурна спадщина, національна

свідомість, державність : зб. наук. пр. / гол. ред. І. Д. Ісаєвич. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 2010. – Вип. 19. – С. 539.

25. Шлях (щоденна газета). – Вінниця. – 1919. – 9 жовт.; Кришук Б. Популяризація освітніх та просвітницьких ідей через бібліотечну та видавничу діяльність товариств «Просвіта» на Поділлі в часи Української революції (1917–1920 рр.) / Богдан Кришук, Юрій Телячий // «Просвіта»: минуле та сучасне : матер. регіонал. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 4 груд. 2013 р. / [редкол.: В. А. Дубінський (голова), О. Б. Комарніцький (відп. ред.), В. В. Полятинчук та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Вид-во «Медобори–2006», 2014. – С. 53.

26. Прокопчук В. С. Краще знавство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920 рр.) / В. С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / А. О. Копилов (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 1998. – Т. 1. – С. 26.

27. Село (видання Подільської губерніяльної народної управи). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – № 50. – С. 2.

28. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 20 берез.

29. Освіта (двохтижневий педагогічний журнал Подільської губернської народної управи). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – № 3. – С. 21.

30. Освіта (двохтижневий педагогічний журнал Подільської губернської народної управи). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – № 3. – С. 22.

31. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 18 берез.

32. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2582, оп. 1, спр. 172, арк. 22-22 зв.

33. Освіта (двохтижневий педагогічний журнал Подільської губернської народної управи). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – № 6. – С. 30.

34. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 172, арк. 23.

35. Там само. – Арк. 21.

36. Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 3 квіт.

37. Баюк М. І. Періодична преса, видавничі та бібліотечні справи на Поділлі у 1917–1920 рр. / М. І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / гол. ред. кол. П. Т. Тронько. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2010. – Т. 16 : Матер. круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі», 22 жовт. 2010 року. – С. 118.

38. Громада (соціалістична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 6 черв.

39. Кришук Б. Популяризація освітніх та просвітницьких ідей через бібліотечну та видавничу діяльність товариств «Просвіта» на Поділлі в часи Української революції (1917–1920 рр.) / Богдан Кришук, Юрій Телячий // «Просвіта»: минуле та сучасне : матер. регіонал. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 4 груд. 2013 р. / [редкол.: В. А. Дубінський (голова), О. Б. Комарніцький (відп. ред.), В. В. Полятинчук та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Вид-во «Медобори-2006», 2014. – С. 53.

40. Баюк М. І. Періодична преса, видавнича та бібліотечна справи на Поділлі у 1917–1920 рр. / М. І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / гол. ред. кол. П. Т. Тронько. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2010. – Т. 16 : Матер. круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі», 22 жовт. 2010 року. – С. 121.

41. Там само. – С. 118.

42. ЦДАВО України, ф. 2158, оп. 1, спр. 1, арк. 7-7 зв.

43. Трудова громада (місцевої організації УПСР). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 30 верес.

44. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 172, арк. 22-22 зв.

45. Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 10 черв.

46. Слово (щоденна, громадська, політична і літературна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 11 листоп.

47. Слово (щоденна, громадська, політична і літературна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 9 листоп.

С. В. Білошицький,
доктор політичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У ХРОНІКАХ ВИБОРЧИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ КАМПАНІЙ

Історія сучасної Української Держави перегорнула сторінку свого першого чверть століття. Цей період залишив значний, масштабний історичний спадок. Події недавнього минулого перетворилися на факти новітньої історії, які потребують ретельного

аналізу, оцінки, усвідомлення та екстраполяції на проблеми сьогодення і майбуття.

Відповідно, важливим завданням історичної науки є не лише робота з аналітичного опрацювання логіки історичних подій, а й чіткого документування сукупності історичних фактів, що має виступити підґрунтям для подальших коректних історичних досліджень та футурологічних прогнозів.

З цієї точки зору певну користь може принести документально-хронікальне видання «Виборчі та політичні кампанії на Хмельниччині в 2004–2006 роках: хроніка, особистості, технології», підготовлене мною до друку ще в 2007 році.

Ідея цієї книги виникла в мене наприкінці 90-х років, коли я працював у державних архівах над кандидатською дисертацією з політичної історії. Досліджуючи партійно-політичне життя України першої чверті ХХ століття, я несподівано для себе констатував, що найцікавішими (і найменш дослідженими) матеріалами цього періоду є не програмні документи партій, не періодичні видання і навіть не мемуари відомих політиків, а чисельні записки, нотатки та щоденники рядових учасників подій, які у своїх витворах прагнули об'єднати велику політику з буденним життям провінційної України.

Саме тоді в мене виникло бажання і самому в якості «рядового інформаційного фронту», аби повернути борг історичному краєзнавству, занотувати для майбутніх дослідників сучасної політичної історії свої враження від подій, які могли б зацікавити їх з огляду на масштабність та значимість.

До цього я доволі професійно цікавився інформаційним середовищем нашого суспільства. Отримавши фах військового журналіста, я в різні часи проходив службу в підрозділах міністерства оборони та міністерства внутрішніх справ СРСР; працював у інформаційно-аналітичному та організаційному відділах секретаріату Хмельницької облдержадміністрації, проходив стажування в організаційно-кадровому управлінні та управлінні з питань внутрішньої політики Адміністрації Президента України. Весь цей час я спеціалізувався на здійсненні інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади і державного управління, бачив сильні та слабкі сторони тогочасних традицій організації цієї діяльності.

У подальшому, коли я поєднував наукову й викладацьку діяльність з роботою експерта Асоціації політичної науки України (всеукраїнської громадської організації, заснованої майбутнім академіком НАН України Юрієм Левенцем), мені довелося протягом декількох років готувати інформаційно-аналітичні довідки для апарату Асоціації в рамках низки регіональних проектів. Відповідно, накопичився значний матеріал, частина якого представлена в цьому виданні.

Зокрема видання містить 128 тижневих довідок (у скороченому вигляді), підготовлених з кінця лютого 2004 року до початку серпня 2006 року. Хронологічні межі запропонованого дослідження визначені не випадково. Саме в останні дні лютого 2004 року в області, на думку автора, розпочалася публічна виборча президентська кампанія – була здійснена спроба утворити перше політичне об'єднання на підтримку майбутнього кандидата в Президенти України Віктора Ющенка. Ця подія, фактично, ознаменувала собою новий етап політичної боротьби в українському суспільстві з опанування та оновлення державної влади з боку національно-демократичних сил з використанням революційних соціальних технологій, які в подальшому отримали назву «Помаранчева революція». Відповідно, на початку серпня 2006 року було підбито підсумки парламентських виборів, виборів до обласної та місцевих рад, у тому числі багатостраждальних виборів Хмельницького міського голови та депутатів міської ради, і призначено нового голову облдержадміністрації, що завершило більш ніж дворічний період у житті області та держави по підготовці, проведенню, ствердженню та випробуванню часом ідей Помаранчевої революції.

Типова інформаційно-аналітична тижнева довідка за своєю структурою складається з наступних позицій: політична ситуація; соціально-економічна ситуація; діяльність органів місцевої влади; державні діячі, партійні лідери в регіоні; загальні висновки та враження. Середній обсяг довідки – 3–6 сторінок формату А-4, який дозволяє висвітлити 10–20 помітних подій у житті області за звітний період та супроводити їх стислим оціночним коментарем.

Концепція книги не претендує на об'єктивне висвітлення реальних подій громадсько-політичного життя Хмельниччини,

оскільки це є можливим лише за умов публічної легалізації багатьох офіційних і «напівофіційних» документів (насамперед інформаційно-аналітичних матеріалів органів державної влади, СБУ, МВС, виборчих штабів, окремих політичних сил і громадських організацій) та компетентних джерел інформації (у першу чергу осіб, безпосередньо залучених до реалізації виборчих і політичних стратегій, окремих експертів та журналістів), що здається неможливим в умовах закритої, «кулуарної» політики сучасного українського, у тому числі й хмельницького, політикуму.

Завдання автора бачилось мені простішим і реальнішим – презентувати світ хмельницької політики очима рядового користувача місцевих ЗМІ. Саме тому переважну більшість матеріалів взято з відкритих джерел. В основі книги містяться узагальнені матеріали, зібрані в результаті аналізу близько 2 тисяч примірників регіональних газет та 600 повідомлень, розміщених в Інтернеті, на місцевому радіо та телебаченні.

Певно, книга містить дещо спрощені висновки та неповне (і неточне) викладення деяких фактів, що значною мірою є відображенням прогалин, які існують в регіональному інформаційному просторі при висвітленні усього спектру політичного життя нашої області. Сподіваюсь, що, попри це, у цілому запропонована праця має право на існування.

Основний текст книги супроводжується двома інформаційними додатками. Перший містить офіційні результати деяких виборчих кампаній в Україні та Хмельницькій області в 2004–2006 роках (результати голосування по Україні на президентських виборах 31.10.2004, 21.11.2004 та 26.12.2004; результати голосування виборців у межах України по виборах народних депутатів України 26.03.2006; результати голосування виборців області по виборах народних депутатів України 26.03.2006; підсумки голосування та результати виборів депутатів обласної ради 26.03.2006; результати з повторних виборів депутатів Хмельницької міської ради 25.06.2006). Другий додаток – це короткий біографічний довідник активних учасників виборчих та політичних кампаній в області в 2004–2006 роках (53 довідки).

Упевнений, що сконцентровані у виданні, довідки зможуть забезпечити ґрунтовну фактологічну основу для дослідження цілого ряду питань, зокрема:

- передумов, рушійних сил, ходу та наслідків Помаранчевої революції в Хмельницькій області;
- характеру використання політичних та виборчих технологій місцевими суб'єктами політичної діяльності;
- формування та функціонування на теренах області багатопартійної політичної системи;
- розвитку мережі територіальних представництв політичних партій, їх кадрового наповнення, організаційної та інформаційної діяльності;
- характеру взаємин регіональних підрозділів політичних партій, громадських організацій, виборчих штабів зі своїми центральними органами управління;
- причин виникнення або занепаду певних політичних сил (проектів);
- росту в регіоні обсягів громадських ініціатив та становлення інститутів громадянського суспільства;
- розвитку та інституціалізації протестного руху, ствердження нових форм політичної участі активної частини населення;
- реакції населення області та її основних соціальних груп на державну та регіональну політику;
- ствердження нових політичних цінностей у суспільстві, зміни рівня політичної культури та свідомості населення;
- динаміки змін громадсько-політичних настроїв мешканців області (як за матеріалами регіональних соціологічних досліджень, так і на поведінковому рівні);
- ролі ЗМІ у висвітленні політичних та виборчих кампаній, діяльності органів влади, політичних сил та окремих політиків і громадських діячів;
- аналізу ефективності діяльності місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування;
- взаємної залежності обставин суспільно-політичного і соціально-економічного життя області;
- зростання громадсько-політичної ролі бізнес-середовища та представників «середнього класу»;

- публічної діяльності народних депутатів України від області на своїх територіях та у Верховній Раді України;
- ходу та наслідків візитів до області провідних державних, політичних, громадських та релігійних діячів України;
- процесу «селекції» нової формації регіональних політиків, громадських діячів, підприємців та управлінців;
- інших питань, пов'язаних зі змінами суспільно-політичної, соціально-економічної ситуації в області та державі.

Висловлюю надію, що багатьом учасникам виборчих і політичних баталій 2004–2006 років ця праця надасть можливість ще раз пригадати обставини політичної боротьби одного з найдраматичніших періодів у житті нашого суспільства. Сподіваюсь також, що видання допоможе місцевим політикам, політологам, соціологам та історикам краще усвідомити конкретно-історичні обставини та регіональні особливості ходу Помаранчевої революції на Хмельниччині.

Упевнений, що масштаб піднятої проблеми вимагає залучення значних інтелектуальних і матеріальних ресурсів, на що здатні лише організовані групи дослідників. На жаль, я був змушений обмежитися власними силами, унаслідок чого концепція цього видання та її реалізація далекі від досконалості.

Особливо хочеться із вдячністю відмітити працю тих журналістів, які в ті часи закладали канони громадсько-політичної журналістики на Хмельниччині та чиї матеріали були використані під час підготовки запропонованого видання. Мова йде, насамперед, про творчу діяльність Михайла Василевського, Володимира Разуваєва, Миколи Шокала, Йосипа Ядухи, Світлани Кабачинської, Анатолія Ненцінського, Олександра Космача, Миколи Тимківа, Олени Павлюк, Анатолія Вінскевича, Людмили Зань, Михайла Цимбалюка, Володимира Золотарьова, Тетяни Колісниченко та багатьох інших подільських авторів. Їм і присвячується запропонована книга.

Значний обсяг видання (45 друкованих аркушів) ускладнював процес його друку, тому макет книги, пролежавши 10 років у вигляді електронного файлу, нещодавно був розміщений на сайті Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (на сторінці науково-методичного центру організації наукової роботи та моніторингових досліджень за адресою:

<https://nmcmonitoringhoippo.jimdo.com/авторські-розробки-працівників-нмц/посібники/>). Таким чином, документально-хронікальне видання «Виборчі та політичні кампанії на Хмельниччині в 2004–2006 роках: хроніка, особистості, технології» побачило світ у вигляді електронної публікації.

Автор не створює проблем для зацікавлених сторін у використанні матеріалів видання. Кожен бажаючий може завантажити цей файл для власного використання. Прохання до користувачів – коректно, зі збереженням норм наукової етики, здійснювати цитування матеріалів та посилання на джерело.

Хочу також повідомити, що практика підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів мною продовжувалася і після 2006 року. З невеликими перервами задокументовані події життя області до початку 2016 року. Мова йде ще про понад 400 інформаційно-аналітичних тижневих довідок, які відображають різні аспекти суспільно-політичного та соціально-економічного життя області.

У разі, якщо перший досвід оприлюднення хронік виборчих та політичних кампаній виявиться вдалим, спробую підготувати всі наявні матеріали у вигляді окремих видань, сформованих за хронологічним принципом. Проте це завдання потребує декількох років кропіткої роботи з відновлення та систематизації різних документів.

Також, з огляду на розширення практики оприлюднення історичних матеріалів у вигляді електронних публікацій, мною запропоновано Державному архіву Хмельницької області розглянути можливість відкриття на своєму сайті електронного депозитарію матеріалів краєзнавчого та історико-архівного характеру. Можливо до цієї ініціативи доєднаються інші інституції, установи та організації, які готові створити електронну бібліотеку матеріалів регіональної історії.

Н. М. Бирко,
*кандидат педагогічних наук
(м. Хмельницький)*

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА І КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОГО УЧНЯ ЗА ПРОГРАМОЮ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Українська школа XXI століття працює в умовах постійних змін, оновлень та характеризується інноваційними підходами до усіх рівнів освіти. Запровадження в Україні європейських стандартів життя вимагають реформування системи освіти загалом.

6 жовтня 2016 року 277 народних депутатів Верховної Ради України проголосували в першому читанні за проект Закону «Про освіту», що веде за собою виконання завдань Концепції Нової української школи .

Одним із ключових компонентів формули «Нової школи» передбачено: педагогіку, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками. І саме початкова школа має стати осередком партнерства між учасниками навчально-виховної діяльності. Адже, як ми привичимо наших дітей і батьків співпрацювати – такого результату досягнемо на виході із стін навчально-виховного закладу.

В основі педагогіки партнерства закладено спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками. Учитель має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини. Діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками змінить односторонню авторитарну комунікацію «вчитель – учень».

Кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба

осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло», – писав Василь Сухомлинський. Нова школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства». До основних принципів цього підходу віднесено:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах, стосунках;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [4, с. 16].

Термін «партнерство» тривалий час використовувалось лише у політико-правовій сфері розвитку суспільства. Але аналіз літературних джерел свідчить, що понятійно-термінологічний апарат проблеми розглядається в роботах І. Н. Модель та Б. С. Модель, де партнерство розуміється як *баланс інтересів, що досягається завдяки соціальній взаємодії на основі компромісу та консенсусу*. Сутність, функції та особливості соціального партнерства в європейській системі освіти розкриваються у дослідженнях О. М. Олейнікової, А. А. Муравйової; О. І. Огієнко досліджує соціальне партнерство у сфері освіти дорослих у скандинавських країнах; А. В. Каплун виокремлює перспективи розвитку соціального партнерства у системі професійно-технічної освіти Болгарії та Польщі; Т. М. Десятов аналізує досвід розробки і впровадження стандартів у країнах Євросоюзу. Цікавими є дослідження Н. В. Абашкіної, де узагальнюється німецький досвід функціонування соціального партнерства у професійній освіті [3, с. 13–16].

Поняття «партнерство» походить від англійського слова «partnership» і у «Великому Словнику англійської мови» Н. Вебстера тлумачиться як:

- 1) загальне становище партнера;
- 2) а) юридичні відносини між представниками бізнес товариства;
- б) товариства та особи, які входять до нього;

3) відносини, що, як правило, передбачають тісну співпрацю між сторонами, які мають взаємовигідні права та обов'язки.

Синонімічний ряд поняття «партнерство» продовжується словами: союз, співпраця, конфедерація, об'єднання, взаємодія, обмін, взаємозв'язок, взаємодопомога, симбіоз, інтеграція, злиття [7].

Антитезою партнерства слугують такі соціально-філософські поняття, як «конкуренція», «суперництво», «боротьба» [1, с. 7].

Аналіз енциклопедичної та довідникової літератури ЮНЕСКО показує, що поняття партнерство визначається як положення про початок взаємодії: об'єднання, альянс, асоціацію, союз, взаємовідносини, співпраця [6]. Разом з цим Тезаурус ЮНЕСКО подає тлумачення поняття партнерство в освіті (Partnership in Education) як взаємодію освітніх об'єднань для налагодження співпраці на міністерському, регіональному, локальному та міжнародному рівнях.

Для того, щоб володіти партнерськими якостями, насамперед, в учасників навчально-виховного процесу мають бути сформовані базові компетентності, а вчитель сучасної української школи, в свою чергу, має володіти у своїй діяльності саме професійними компетентностями.

В проєкті Закону Нова Школа йдеться про те, що нові освітні стандарти будуть ґрунтуватися на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти» (18.12.2006), але не обмежуватимуться ними. У проєкті нового базового Закону «Про освіту» визначено, 10 груп компетентностей.

«Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити життєвий успіх молоді у суспільстві знань.

Відповідно до проєкту нового базового Закону «Про освіту» ключовими для Нової української школи визначено такі компетентності:

1. Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами.

2. Спілкування іноземними мовами.

3. Математична грамотність.

4. Компетентності в природничих науках і технологіях.

5. Інформаційно-цифрова компетентність.

6. Уміння навчатися впродовж життя.

7. Соціальні і громадянські компетентності.

8. Підприємливість.

9. Загальнокультурна грамотність.

10. Екологічна грамотність і здорове життя.

Усі перелічені компетентності однаково важливі й взаємопов'язані. Кожну з них діти набуватимуть послідовно, поступово під час вивчення різних предметів на всіх етапах освіти. Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; ініціативність; творчість; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект; здатність до співпраці в команді [4, с. 9].

Компетентісний підхід орієнтується на кінцевий результат освітнянського процесу та спрямовується на формування у випускника готовності ефективно організовувати внутрішні (знання, уміння, цінності, психологічні особливості...) і зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні...) ресурси для досягнення поставленої мети. Компетентність характеризує міру залучення до активної діяльності, здатність ефективно розв'язувати конкретну ситуацію, мобілізуючи при цьому знання, уміння, досвід, поведінкові відносини та цінності.

Педагогіка партнерства і компетентісний підхід потребують нового освітнього середовища. Таке середовище допомагають створити, зокрема, новітні інформаційно-комунікаційні технології. Вони підвищують ефективність роботи педагога, ефективність управління освітнім процесом, а водночас уможливають індивідуальний підхід до навчання [4, с.17]. Компетентісний підхід – найкращий вибір для навчального простору, у якому втілюються найновіші досягнення та революційні технології освіти, що

стосуються особистісного підходу та адаптивного навчання [5, с. 8-11].

Навчальні заклади мають бути не тільки поширювачами знань, а й активними творцями нових культурних надбань, – з участю у творенні національної ідеї, піднесенні інтелектуального рівня нації. А педагоги мають пам'ятати, що викладання – це мистецтво, а не ремесло – у цьому сенс корінь учительської справи... Вічно винаходити, вимагати, удосконалюватися – ось єдиний можливий курс сучасного вчителя (М. А. Рибникова) [2, с. 10-13].

Таким чином, партнерська взаємодія всіх учасників навчального процесу передбачає, насамперед, формування у початковій ланці освіти базових ключових компетенцій з практичним застосуванням вмінь і навичок для досягнення соціального партнерства на рівні закладу, регіону, держави та міжнародного рівня.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жданенко С. Б. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис... канд. філос. наук : 09.00.03 / С. Б. Жданенко ; Харків. військ. ун-т. – Х., 2003. – 16 с.
2. Киях З. М. Сучасний зміст професійної освіти. Формуємо компетентності студентів / З. М. Киях, С. Ю. Соколовська // Педагогічна майстерня: наук.-метод. журн. – 2016. – № 5(65). – С. 10-13/
3. Набиулінна М. Н. Формирование и развитие социального партнерства в сфере образования : дис... канд. экон. наук: 08.00.05 / М. Н. Набиулінна. – М. : РГБ, 2003. – С. 13-16.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – 2016 р. – 36 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: novashkola@mon.gov.ua. – Назва з титул. екрану.
5. Третьякова Н. В. Про компетентісний підхід в освіті / Н. В. Третьякова // Педагогічна майстерня: наук.-метод. журн. – 2016. – № 9(69). – С. 8-11.
6. UNESCO: I B E EDUCATION. Sixth edition. Second revision [Electronic resource]. – 2007. – Mode of access.
7. Merriam-Webster's Online Dictionary, 10th Edition Definitions, pronunciation, word origins, thesaurus [Electronic resource]. – Mode of access.

УДК 271.2-726.1(477.43/44)(045)

Ю. І. Блажевич,

*кандидат історичних наук, доцент,
(м. Хмельницький)*

**ПЕРШИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ МИТРОПОЛИТ
ХМЕЛЬНИЧЧИНИ (ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННІЙШОГО АНТОНІЯ, КЕРУЮЧОГО
ХМЕЛЬНИЦЬКОЮ ЄПАРХІЄЮ УПЦ)**

У статті на основі документальних та архівних матеріалів, публікацій періодичних видань, особистих вражень автора дослідження висвітлено духовну та громадську діяльність високопреосвященнішого митрополита Антонія (в миру – Василя Івановича Фіалка), керуючого Хмельницькою єпархією Української Православної Церкви. Його життєвий шлях – від найстаршого сина в пересічній православній селянській сім'ї із села Дулицьке Сквирського (Білоцерківського) району Київської області – до першого православного митрополита на Хмельниччині – це шлях пошуків віри в Бога, вірному служінню Господу і людям, шлях відродження православ'я на Поділлі, зокрема останніх чверть століття, на благодатних землях нашого краю.

Ключові слова: митрополит Антоній, життєвий і духовний шлях, Поділля, Хмельниччина, відродження православ'я, будівництво і реставрація храмів, відкриття монастирів, громадська і добродійна діяльність.

Актуальність теми і стан її вивчення. Відродження духовного життя в Україні, зокрема й на Хмельниччині, в часи незалежності – благодатна тема для дослідників, краєзнавців, журналістів, священнослужителів, пересічних громадян. Конституція та Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», різні підзаконні нормативні акти відкрили шляхи для повернення українців на духовну дорогу, дорогу до Бога, до християнських морально-етичних цінностей, до пізнання заповідей Всевишнього. В Україні, як і на Хмельниччині, розпочалась епопея будівництва та реставрації храмів, церков, костьолів, будинків молитви, монастирів,

малих культових споруд, впорядкування кладовищ, пам'ятних місць загиблим у війнах тощо. До цієї благородної цілі залучались кошти не тільки віруючих, а й спонсорська і меценатська допомога успішних земляків, колгоспів, а після їх розпаду різноманітних сільськогосподарських об'єднань, державних закладів і установ, громадських і політичних формувань, зарубіжних меценатів. Тільки на Хмельниччині за роки незалежності майже в шість разів виросла кількість релігійних громад різних конфесій, реставровано і побудовано біля 800 культових споруд, відкрито 7 духовних навчальних закладів, 25 монастирів, діють 13 конфесійних управлінь, 6 братств, 15 місій, 441 недільна школа, виходить 14 періодичних церковних видань [1, с. 1].

Все це сприяло дослідницькій, пошуковій та аналітично-статистичній діяльності новостворених духовних центрів, релігієзнавчих установ, державних структур, цілої плеяди вчених, краєзнавців, духовних осіб, зарубіжних дослідників, журналістів та ін. Починаючи із середини 90-х років ХХ ст. в центрі і на місцях стали проводитись науково-практичні та історико-краєзнавчі конференції, симпозіуми, круглі столи тощо. Окремі дослідження історії релігії на теренах України і її регіонів, зокрема Поділля й Хмельниччини, переросли в активне вивчення і висвітлення питань сучасних державно-церковних відносин, впровадження принципу толерантності в міжконфесійних стосунках, дослідження історії культових споруд різних релігійних об'єднань, діяльності релігійних діячів та їх місця і ролі в нинішній час. Так, наприклад, в історії Поділля в минулому прославились такі церковні діячі-земляки як Кирило II, Мелентій Смотрицький, Арсеній Сатанівський, Ісайя Кам'яничанин, Михайло Орловський, Євфимій Сіцінський, Василь Зеньковський, а за останні роки – Блаженніший митрополит Володимир, Предстоятель Української Православної Церкви (1992–2014 рр.)наш славетний земляк із села Марківці Летичівського району. Серед таких визначних постатей ми називаємо й нинішнього керуючого Хмельницькою єпархією УПЦ, високопреосвященнішого митрополита Антонія (в миру – Василя Івановича Фіалко), який хоча й народився на Київщині, однак із червня 1978 р. пов'язав свою долю із Поділлям (спочатку церковне служіння у Вінницькій області, а з січня 1989 р. – на Хмельниччині). Про його багатогранну діяльність

детально висвітлено в біографічних нарисах «Таков бо наш подобаше архиерей» (2006) та «Дорога життя» (2011), в низці статей у збірниках матеріалів науково-практичних та історико-краєзнавчих конференцій, в публікаціях періодичних видань, особливо в єпархіальному часописі «Благовіст Хмельниччини».

Виклад основного матеріалу. Наш майбутній перший митрополит Хмельниччини високопреосвященніший Антоній (в миру – Фіалко Василь Іванович) народився 2 жовтня 1946 року в православній селянській сім'ї в селі Дуліцьке Сквирського (після об'єднання-Білоцерківського) району Київської області. Як і всі сільські діти, пізнав важкі післявоєнні роки, голод 1947 року, його босоне дитинство проходило в нелегкій селянській праці в домашньому господарстві, в колгоспі тощо. Навчався у місцевій школі, любив багато читати, вчився на «добре» й «відмінно». У 1960 р. закінчив сім класів і успішно здав екзамени в Київський будівельний технікум, який закінчив у 1964 році. Василь був найстаршим в сім'ї, де окрім нього була ще сестра Надія, 1950 року народження і брат Володимир, 1955 року народження. Батьки Галина Гаврилівна і Іван Сергійович допомагали найстаршому сину здобути спеціальну середню освіту, підтримували, коли він, одержавши кваліфікацію «технік-будівельник», розпочав свою трудову діяльність майстром, виконробом, старшим інженером будівельних організацій в/ч 14298 (1965–1967 рр.), а з 1967 р. по 1971 р. – у Київському будівельному управлінні – 608 Мінмонтажспецбуду УРСР, із 1971 р. по 1973 р. – старшим інженером Відділу капітального будівництва КПЦА. В 1973 р. В 1973 р. заочно закінчив Воронежський інженерно-будівельний інститут (кваліфікація «інженер-будівельник», спеціалізація «промислове і цивільне будівництво»). В 1973–1974 рр. проходив дійсну службу в Радянській Армії в м. Чугуєві Харківської області [2, с. 16-31].

Нова віха в житті майбутнього Архіпастиря Церкви Христової розпочинається після військової служби у 1975 році. Саме тоді в Радянському Союзі, зокрема й в Україні, розпочався новий етап гонінь на церкву і молодому юнаку, який виховувався у православній вірі з малих літ, слова молитви, які він почув під час богослужіння у свято преподобного Сергія Радонізького на Лаврській площі Троїце-Сергієвої Лаври, докорінно змінили світогляд Василя Фіалко – він

вирішив стати на захист рідної православної віри, служити Богу і людям. В цьому ж році він, маючи світську вищу освіту, вирішив вступити і почав навчатися в четвертому класі Ленінградської духовної семінарії, однак несподівана смерть батька і деякі інші сімейні обставини змусили Василя залишити навчання. Однак мрії служити Богу не покинули його душі і серця [3, с.2].

Повернувшись на Харківщину в кінці 1975 р., Василь розпочав свою церковну кар'єру псаломщиком Свято-Преображенської церкви в м. Харкові. У 1976 р. стає іподияконом єпископа Курського і Білгородського Хризостома (Мартишкіна) і читцем Курського кафедрального собору. 24 квітня 1976 р. у Велику Суботу єпископом Курським і Білгородським Хризостомом був рукопокладений в сан диякона і призначений дияконом Іоасафовського кафедрального собору м. Білгорода. Майже через півтора року у серпні 1977 р. цим же єпископом був рукопокладений в сан священника і призначений настоятелем Христо-Воздвиженської церкви міста Старий Оскол Білгородської області. В січні 1978 р. священник Василь Фіалко був переведений в Михайлівський храм м. Білгорода [3, с. 4].

Однак, незважаючи на те, що Василь Іванович став священником, він ніколи не забував про своїх рідних, особливо про матір Галину Гаврилівну. Його тягнуло поближче до рідного дому. Тому вирішив випробувати себе у Вінницькій православній єпархії. В ті атеїстичні часи будь-які переміщення священнослужителів контролювалися владою через уповноважених Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР і відповідно союзних республік. Тому священник Василь Фіалко звернувся до уповноваженого Ради у справах релігій при Кабінеті Міністрів УРСР з проханням про зарахування в клір Вінницького єпархіального управління. Уповноважений Ради по Вінницькій області А.Собко, в свою чергу, звернувся з відповідними запитами до своїх колег у Білгородській, Київській і Харківській областях і тільки після позитивних відгуків дав «добро» на те, щоб молодого священника зачислили у клір Вінницької єпархії і указом № 213 від 1 червня 1978 р. керуючого єпархією єпископа Вінницького і Брацлавського Агафангела його було призначено настоятелем Свято-Покровської церкви с. Новоживотів Ільїнецького району Вінницької області.

Так розпочався подільський етап духовної діяльності майбутнього владики. 12 грудня 1978 р. указом № 608 керуючого цією ж єпархією Василь Фіалко був призначений штатним священиком Різдво-Богородичного кафедрального собору міста Вінниці. Водночас він заочно навчався в Московській духовній семінарії, яку закінчив у 1980 р. і почав навчатися заочно в Московській духовній академії (закінчив у 1987 р.)

10 квітня 1979 р. єпископом Вінницьким і Брацлавським Агафангелом священик Василь був пострижений в монахи з ім'ям Антоній в честь преподобного Антонія Києво-Печерського (день пам'яті 23 липня), 12 червня 1981 р. указом № 306 ієромонах Антоній був призначений благочинним церков І-го округу Вінницької єпархії, а 7 квітня 1982 р. був возведений в сан ігумена. 2 листопада 1982 р. указом № 510 ігумен Антоній був звільнений від пастирських обов'язків у Вінницькому Різдво-Богородичному кафедральному соборі, а указом № 511 від цього ж числа був призначений настоятелем Свято-Параскевинської церкви селища міського типу Калинівка Калинівського району Вінницької області. Йому також було доручено обслуговувати Свято – Олександро – Невську церкву в с. Піків Калинівського району [2, с.36].

За свідченням уповноваженого Ради у справах релігій Ради Міністрів УРСР по Вінницькій області В. Конверського від 8 грудня 1982 р. за час роботи у Вінницькій єпархії благочинний Вінницького округу № 1 Фіалко Василь Іванович (Антоній) зарекомендував себе хорошим організатором і адміністратором, підкреслювалось, що він любить церковну службу, добре знає законодавство щодо релігійних культів і не допускає його порушень з боку священнослужителів округу, релігійного фанатизму не проявляє, проводить результативну миротворчу роботу серед віруючих і церковного кліру благочиння, бере активну участь в добровільних внесках у радянський Фонд Миру. Уповноважений Ради особливо відзначив, що питання, пов'язані з діяльністю округу, ігумен Антоній завжди погоджує з апаратом уповноваженого, на критику і пропозиції в його адресу реагує своєчасно і вірно [2, с. 30].

Однак ініціативність, розуміння свого духовного і громадянського обов'язку, постійна турбота про віруючих округу не завжди подобалась виконавчій владі. Активна діяльність Антонія

щодо ремонту церков, їх електрифікації і газифікації викликала невдоволення з боку голови районної комісії сприяння Калинівському райвиконкому Міхеєвої Т. Л. У доповідній записці від 6 вересня 1983 р. на ім'я уповноваженого Ради по Вінницькій області В. Коверського і Калинівському райкому Компартії України вона скаржиться, що священник Філіалко В. І. (так в записці Міхеєвої Т. Л.) після прибуття в Калинівський район розгорнув бурхливу діяльність щодо збору коштів і проведення ремонтів церковних приміщень в м. Калинівка в с. Піскове. Тут варто відзначити, що в той час, в зв'язку з новою антицерковною компанією, заборонялося без дозволу вищестоящих виконавчих структур проводити будь-які ремонти, хресні ходи, відправи на кладовищах, оновлювати іконостаси, купувати нове церковне начиння тощо. Зрозуміло, що така поведінка нового благочинного не сподобалась голові районної комісії і вона неодноразово вказувала на це священнику особисто, прямо забороняла йому вмішуватись в господарську діяльність релігійних общин, не підбивати людей на збір коштів для необхідних робіт, як-от газифікації церкви в Калинівці. На реагування настоятеля храму, що у приміщенні велика сирість, віруючі восени, зимою, ранньою весною мерзнуть, простуджуються, хворіють, а водночас і він, Міхеєва Т. Л. зуміла тільки цинічно порадити тепліше одягатися. А до села Пікове священник запросив людей з Вінниці і ті підключили електроенергію до церкви і знову без дозволу властей. До прибуття в район цього благочинного, доповідала голова районної комісії, віруючі цих та інших населених пунктів ніколи не скаржились на такі речі, ніяких масових виступів і вимог не спостерігалось. В кінці доповідної записки Міхеєва Т. Л. просила вплинути на таку «активність» благочинного і припинити його намагання допомогти віруючим щодо необхідних справ в релігійній общині [2, с. 39-41].

Як бачимо, районній владі не до душі прийшовся такий ініціативний священнослужитель і єпископу Агафангелу прийшлося після відповідних владних вказівок звільнити Антонія указами № 464, 465, 466 від 7 вересня 1983 р. від обов'язків благочинного і настоятеля храмів у м. Калинівка і в с. Піскове. Указом № 471 від 8 вересня 1983 р. ігумен Антоній був призначений настоятелем Свято-Успенської церкви с. Жданове Шаргородського району Вінницької єпархії. Цим же указом йому доручалось обслуговувати

Різдво-Богородичну церкву с. Юхимівка цього ж району. Однак вже у грудні 1983 р. це доручення було скасоване. З цього ж місяця священник був переведений настоятелем Свято-Успенської церкви в с. Слобідка Мурафська Шаргородського району. У 1985 р. до Великоднього свята Святійшим Патріархом Піменом ігумен Антоній був удостоєний сану архімандрита, а указом архієпископа Агафангела № 549 від 14 листопада 1986 р. був призначений благочинним II округу Вінницької єпархії, до складу якого ввійшли храми Гайсинського, Ільїнецького, Оратівського, Немирівського і Тульчинського районів [2, с. 42-44].

В січні 1989 р. архімандрит Антоній приїздить на Хмельниччину, оскільки указом архієпископа Агафангела № 14 від 9 січня 1989 р. був призначений на посаду секретаря Хмельницького єпархіального управління, благочинним першого округу Хмельницької єпархії і настоятелем Свято-Різдво-Богородичного кафедрального собору. У той час не було великого собору, який міг би стати кафедрою для Хмельницької єпархії. І тут у повній мірі розкривається талант Владики, талант як пастиря і зодчого. Адже той переломний і доволі важкий час для православних хмельничан ознаменувався будівництвом нового Свято-Покровського кафедрального собору по вулиці Володимирській.

У 1989 році було не так просто отримати дозвіл на будівництво великого храму, але наполегливість, дипломатичний такт і толерантність майбутнього Архієрея дозволили зробити неможливе. Влада хоча і дозволила будувати, але всіляко ставала на заваді цього будівництва. Архімандрит Антоній особисто очолив будівництво церковної споруди на місці маленької Свято-Покровської каплички. Змінивши священницькі ризи на кирзові чоботи і фуфайку, пастир з ранку до вечора трудився на будівництві, своєю безпосередньою участю і наполегливою працею наближаючи радісний момент освячення нового православного собору, що й відбулося на початку 1992 р.

У характеристиці уповноваженого Ради у справах релігій по Хмельницькій області Д. П. Яценка від 22 березня 1989 р. на секретаря єпархії Фіалко Василя Івановича (архімандрита Антонія) було зазначено, що він володіє адміністративними навиками, вірно розуміє місце і роль церкви в державі і суспільстві, вміє розумно

поєднувати їх інтереси, активно займається добродійною діяльністю віруючих церков обласного центру, за характером витриманий, спокійний, скептично сприймає спроби окремих священнослужителів возвеличувати його персону, до рекомендацій працівників апарату уповноваженого Ради у справах релігій прислуховується і робить правильні висновки. Як підкреслив Д. П. Яценко, при позитивному вирішенні питання про відновлення Хмельницької єпархії і призначенні Фіалко В. І. її керуючим він з цими обов'язками цілком справиться [2, с. 12].

В 1990 р. рішенням Священного Синоду Хмельницька єпархія була виділена у самостійну, її очолив єпископ Ніфонт, а архімандрит Антоній переводиться у клір Харківської єпархії. Більшість віруючих-хмельничан були незадоволені таким рішенням, адже вони бачили, як він взявся за відродження православ'я в обласному центрі, як за його безпосередньої участі в центральній частині міста виростає кафедральний православний собор і тому у своїх зверненнях до священноначалія уклінно просили повернути такого пастиря на Хмельниччину. Молитви і прохання віруючих були почуті. У 1992 р. новим Предстоятелем Української Православної Церкви став наш земляк Блаженніший Митрополит Володимир, а архімандрит Антоній стає єпископом Переяслав-Хмельницьким і був призначений вікарієм Київської єпархії. Водночас Священний Синод УПЦ призначає його вікарієм Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Володимира (Сабодана), який, як вже зазначалось, був родом з с. Марківці Летичівського району Хмельницької області [3, с. 2-4].

Наступного року, 22 червня 1993 р., історичним рішенням Священного Синоду УПЦ Хмельницька єпархія розділяється на дві самостійні: Кам'янець-Подільську та Хмельницьку. Керуючим Хмельницькою єпархією було призначено Преосвященнішого Антонія з титулом «Хмельницький і Шепетівський». Тоді у склад Хмельницької єпархії входили 15 благочинницьких округів, що обіймали територію 13 адміністративних районів Хмельницької області та м. Хмельницький. На момент розділення Хмельницька єпархія нараховували 134 священнослужителя і 215 діючих парафій [4].

Щоденні труди єпископа Антонія на ниві відродження духовності подолян стали приносити свої плоди. Починаючи з 1993 року Хмельницька єпархія за кількістю релігійних громад зросла удвічі і стала однією з найбільших православних єпархій України. Станом на початок 2006 р. (року 60-річчя владики Антонія) кількість релігійних громад склала 555, у стадії будівництва знаходилось 145 храмів, було відроджено три та засновано два нових монастирі [3, с.5].

У 1995 р. в Україні і на Поділлі широко відзначалося 200-річчя заснування Подільської єпархії. В урочистостях взяв участь Блаженніший Володимир, Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Української Православної Церкви, низка архієреїв з усієї України, представники владних структур різних рівнів, громадських організацій, республіканських та місцевих засобів масової інформації, церковні хори, колективи художньої самодіяльності міст і районів краю. Основні ювілейні заходи проходили в Кам'янці-Подільському і Хмельницькому. При безпосередній участі митрополита Володимира і владики Антонія на площі Героїв Сталінграду обласного центру було закладено перший камінь у будівництво нового кафедрального Свято-Миколаївського собору [6, с.1-3].

В ці ж роки строгість і справедливість, чуйність і сумління, знання та духовний досвід архіпастиря завоювали любов, повагу і шану не тільки у віруючих єпархії, а й в Священноначалія. Враховуючи це, Блаженніший Володимир у 1999 році возводить єпископа Антонія у сан архієпископа, а в травні 2007 року в Свято-Успенській Києво-Печерській Лаврі, в день святкування 15-річчя Архієрейського собору в Харкові, на якому митрополита Володимира було обрано Предстоятелем Української Православної Церкви, беручи до уваги церковні заслуги та ревнісне служіння Святій Церкві, владика Антоній був возведений у високий сан митрополита.

В Указі від 21 травня 2007 р. Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви, Блаженнішого Володимира було зазначено: «З нагоди святкування 15-річчя Архієрейського Харківського собору (1–3 червня 1992 р.) Української Православної Церкви, знаходжу можливим з нагоди цієї пам'ятної дати, беручи до уваги Вашу невтомну працю у справі

успішного розвитку Хмельницької єпархії, та у зв'язку з 60-літнім ювілеєм, за молитов святих Подільської землі, піднести Ваше Високопреосвященство до високого церковного сану МИТРОПОЛИТА» [7, с. 5].

Відразу після приїзду Високопреосвященнішого Митрополита Антонія в кафедральному соборі міста Хмельницького було відправлено подячний молебень за дарований Богом благодатний дар. Дорогою, встеленою прекрасними квітами, пройшов Владика до храму. Тут парафіяни зустріли його пишним короваем, а юні слухачі недільної школи звернулися з теплим вітальним словом. Зразковий дитячий хор «Берегиня» школи мистецтв обласного центру привітав піснеспівом «Многії літа». На урочисту зустріч приїхали парафіяни та духовенство з усієї єпархії, а також привітати Митрополита Антонія прийшли представники обласних та міських владних структур, громадських і ветеранських організацій, засобів масової інформації [7, с. 1].

Дійсно, правлячий архієрей, за покликанням душі і серця, згідно з Божою волею і обов'язками архіпастиря, постійно дбав і дбає про відродження православ'я на благословенній подільській землі, про навернення до заповідей Господніх людських душ, отруєних безвір'ям в атеїстичні радянські часи, проповідуючи Слово Боже і закликаючи віруючих до єдності, братерської любові, толерантності, до високих проявів патріотизму, особливо в сучасних умовах, коли путінська агресія привела до анексії Криму, до розпалювання ворожнечі і кровопролитної бойні на Сході України, в Донецькій і Луганській областях.

Сфера діяльності митрополита Антонія обширна і різноманітна: турбота про зміцнення православної віри, християнських морально-етичних принципів і благочестя; рукопокладання священників і чернечі постриги, призначення на місця їхнього служіння; відвідування парафій і вирішення насущних питань на місцях; переміщення церковного кліру в єпархії і за її межами; спостереження за правильністю відправ і богослужінь; клопотання перед Блаженнішим Митрополитом Володимиром про нагородження гідних кліриків і вірян відповідними церковними нагородами і їх нагородження; постійний контроль за будівництвом, реставрацією та ремонтів храмів; освячення нових храмів, каплиць та інших

культових споруд; опіка над іконописним оформленням церков і станом церковних співів і церковних хорів; направлення абітурієнтів для навчання в духовні академії, семінарії, училища і регентські класи; призначення працівників єпархіяльних відомств і контроль за їх діяльністю; налагодження просвітницької, місіонерської та добродійної діяльності; робота з молоддю, військовослужбовцями, силовими структурами, громадськими організаціями; контроль за адміністративною, фінансовою та господарською діяльністю парафій і монастирів; участь в різноманітних наукових конференціях, урочистостях і заходах, виступи з лекціями і проповідями; вирішення згідно з церковними канонами питань шлюбів і розлучень; проведення засідань єпархіяльної Ради тощо [8, с.10-11].

На початок 2016 р. в Хмельницькій єпархії УПЦ діє 10 благочинних округів, 290 парафій, всього сільських храмів – 262, міських – 28, 206 священнослужителів, 4 монастирі, 1 скит, руко положено в 2015 р. правлячим архієреєм в священний сан 7 осіб, освячено 5 нових храмів і 2 каплиці. В єпархії також діють 67 бібліотек духовної літератури, 50 недільних шкіл, 4 громадські формування, друкується 6 церковних газет, регулярно виходить в телеетер програм «Дзвони Православ'я», щоденна радіопрограма «Святий дня», щотижневі рубрики «Православне свято» і «Дорогою добра», направлено на навчання в духовні семінарії і регентські класи 15 абітурієнтів[12, с. 1-9].

У Хмельницькій єпархії добре налагоджена просвітницька, місіонерська та благодійна діяльність. Багато сил архіпастир віддає турботі про молоде покоління. Благодійні програми, які реалізуються на базі недільних шкіл, а їх в єпархії 50, гартують православний дух підростаючого покоління і слугують оптимізації соціального клімату в цілому. Фактично недільні школи виконують функції, які допомагають підліткам, зокрема й батькам, об'єднати світське і духовне життя, допомагають душевно осмислити той невеликий життєвий досвід із християнськими чеснотами, поєднати біблійні заповіді з реаліями навколишнього світу. Тому в таких школах розвивається не тільки духовно-просвітницька, але й духовно-практична діяльність за різними напрямками: це спільна молитва і літургійні дійства, спільні екскурсійні і паломницькі поїздки, робота в гуртках і творчих студіях, відвідування духовних літературно-

поетичних і музикальних вечорів, сімейні вечори і домашнє читання богословських і художніх творів.

Так, наприклад, при повному сприянні правлячого архієрея, в недільній школі при Свято-Покровському кафедральному соборі проходять заняття в п'яти дитячих групах, викладається вісім предметів: катехізис, загально церковна історія, церковнослов'янська мова, літургіка, історія Нового і Старого Завітів, сектознавство. Тут також проводяться засідання круглих столів і дискусійні семінари з батьками та іншими дорослими слухачами за спеціально для цієї мети розробленими програмами, зокрема, «Основи православної культури», а також програмами, складеними працівниками єпархіального відділу на основі класичного підручника «Закон Божий», схвалені архієреєм Антонієм [9, с. 190-191].

В цій школі проводяться не тільки уроки Закону Божого, але й регулярні заняття з церковних піснеспівів, активно працює студія образотворчого мистецтва. Водночас вихованці недільної школи кафедрального собору вже декілька років відпочивають в дитячому православному літньому таборі відпочинку «Джерельце», який щорічно працює на базі Головчинецького жіночого монастиря у Летичівському районі. Спільно з учнями кращих недільних шкіл єпархії вихованці зазначеної школи щорічно беруть активну участь в традиційному вечорі колядок «Христос народжується – славимо Його», який проходить на передодні Різдва Христового з благословення владики Антонія. Так наприклад, у 2015 році в храмах районних центрів і в монастирях єпархії на другий і третій день святкування Різдва Христового були проведені регіональні конкурси дитячого малюнка і вечори колядок. 10 січня цього ж року в обласній філармонії була проведена виставка кращих робіт юних художників «Краса Божого світу» і традиційний добродійний вечір колядок [12, с. 107-108]. А в дні різдвяних та великодніх свят такі колядки з уст вихованців кращих недільних шкіл звучать в дитячих будинках, школах-інтернатах, будинках для людей похилого віку, інших соціальних закладів. Традиційні екскурсійні та паломницькі поїздки учнів недільних шкіл здійснюються не менше чотирьох раз в рік – по храмах і монастирях Хмельницької і сусідніх єпархій [8, с. 181-183].

Варто також відзначити, що при Свято-Покровському кафедральному соборі постійно функціонує центральна єпархіальна

бібліотека духовної літератури «Покров», а також діють 67 парафіяльних духовних книгозбірень. Архіпастир Антоній постійно піклується про поповнення єпархіальної і парафіяльних бібліотек періодичними церковними виданнями, духовною літературою, відео-аудіо-касетами, а також CD, DWD – дисками церковної і богословської тематики тощо. Основними формами катехизаторської і освітньої діяльності у парафіях Хмельницької єпархії, окрім створення і діяльності недільних шкіл та бібліотек духовної літератури, є також відповідні бесіди перед прийняттям таїнств сповіді, причастя, хрещення, миропомазання та шлюбу. Керуючий Хмельницькою єпархією завжди закликає священнослужителів на місцях активно включатися в просвітницьку роботу, враховуючи, що роль духовної просвіти в сучасних умовах надзвичайно актуальна [12, с. 167].

Важливе місце в духовно-просвітницькій діяльності єпархії займає творча робота з учнівською і студентською молоддю. Для кращої організації роботи з молоддю на парафіяльному і єпархіальному рівнях відповідним розпорядженням архіпастиря Антонія в 2000 р. при єпархіальному управлінні був створений відділ по роботі з молодими людьми. Якщо в 90-х роках XX ст. і на початку XXI ст. священники на місцях і працівники єпархіального відділу зіткнулися з тим, що учнівська і студентська молодь, яка народилася у 80-ті роки і почала навчатися у перші роки незалежності, немала ніякої релігійної підготовки і легко підпадала під вплив будь-якої релігійної конфесії, особливо неорелігій і деструктивних сект, які заповнили ідеологічний простір молоді незалежної України (згадаймо хоча б «Біле братство»). Тому спілкуючись з учнями загальноосвітніх шкіл, профтехучилищ, студентами коледжів і вузів, священники намагались враховувати вищенаведений чинник, шукали нестандартні, інноваційні підходи до душ і сердець підлітків, юнаків і юнок, владика Антоній взяв цю справу під особистий контроль, постійно наголошував, що працівники відповідного єпархіального відділу і священнослужителі повинні володіти педагогічним даром, знати психологію сучасної молоді, вести чесний і моральний спосіб життя (адже будь-яку фальш і непорядність молоді люди відчувають відразу), мати навички місіонера [9, с. 244-252]. Архієрей поставив перед працівниками відділу завдання оволодіти сучасною методикою

такої духовної роботи, створити відповідні методичні рекомендації і направити їх на місця, у парафії. З цією метою він благословив відкриття єпархіального інтернет-сайту з цих та інших питань та проблем роботи з молоддю. Особливу увагу було звернуто на те, що тогочасні засоби масової інформації, особливо комерційні кабельні канали телебачення, що заповнили ефірний простір держави, намагались відвернути молодь від реальності і кинути їх у жорстокий і нищий світ голлівудської мас-продукції, в ілюзорну атмосферу примітивних ток-шоу, бойовиків, еротики і страху, пропаганду містицизму, окультизму, псевдоастрологічних прогнозів, жадоби наживи і примітивних сексуальних інстинктів [10, с. 19-32, 39-51].

Враховуючи вищевикладене, працівники відділу у справах молоді здійснювали свою діяльність в таких напрямках:

- організація місіонерської роботи серед молоді;
- залучення молоді до соціального служіння Церкві;
- узагальнення і поширення досвіду православного молодіжного руху на всіх рівнях єпархіального життя;
- підтримка православного сімейного виховання;
- організація різноманітних форм спілкування православної молоді;
- створення інформаційного простору для цієї молодіжної категорії;
- організація виховної роботи, дозвілля і екскурсій;
- підготовка педагогів для діяльності щодо духовно-морального і патріотичного виховання підлітків і юнаків;
- надання допомоги громадським організаціям в організації виховної роботи серед молоді в дусі християнських духовно-моральних цінностей [12, с. 168-169].

Серед найбільш важливих форм роботи з молоддю, що реалізуються в єпархії і підтримуються правлячим архієреєм є: регулярні тематичні зустрічі; заняття з вивчення Святого Писання; соціальне служіння; волонтерство; місіонерство; паломницькі поїздки, екскурсії, турпоходи; проведення соціально значущих акцій (проти абортів, алкоголізму, наркозалежності, на підтримку сімейних цінностей тощо) [12, с. 170].

При єпархіальному відділі активно діють «Батьківський комітет «Покрова», музей «Православне Поділля», клуб «Господарочка», тощо.

Практична діяльність священників у навчальних закладах обласного центру, особливо в гуманітарно-педагогічній академії, академії по підготовці прикордонників, низці загальноосвітніх шкіл показала, що найбільш дієвим засобом проти такої навали псевдокультури є прагнення учнівської і студентської молоді до спілкування і об'єднання в різноманітні громадські формування. Так, наприклад, на початку ХХІ ст. в гуманітарно-педагогічному інституті (тепер академія) викладачами вузу була організована робота по створенню громади характерного козацтва, а працівники єпархіального відділу по роботі з молоддю не тільки благословляли молодих козаків на добродійну роботу, але й брали участь у прийомі нових членів, займалися духовною просвітою студентської молоді, залучали їх до православного молодіжного служіння щодо допомоги ветеранам війни, інвалідам, дітям-сиротам, людям похилого віку тощо.

В останні роки в гуманітарно-педагогічній академії з ініціативи декана факультету початкової освіти і філології депутата обласної ради І. Яшук і при підтримці ректора І. Шоробури розгорнувся волонтерський студентський рух щодо різноманітної громадської діяльності і започаткування соціальних програм для допомоги незахищеним верствам населення, особливо інвалідам, самотнім ветеранам війни та праці, дітям-сиротам та іншим категоріям обездолених людей. Зрозуміло, що діяльність студентів-волонтерів знайшла повну підтримку священників і благословення правлячого архієпископа.

Протягом останнього періоду єпархіальний відділ по роботі з молоддю проводить акцію «Авто милосердя», в рамках якого в суботи і неділі безкоштовно підвозились в Георгіївський храм на богослужіння обездолені люди, тут також був облаштований пункт допомоги переселенцям з Криму і Сходу України. Працює в єпархії й молодіжний центр «Фавор», члени якого займались волонтерською допомогою в дитячих лікарнях, проводили заняття в недільних школах, займались репетиторством [8, с. 196].

Виступаючи в засобах масової інформації, владика Антоній наголошував, що церква і батьківська громадськість, працівники навчальних закладів, представники молодіжних громадських формувань повинні об'єднатись у боротьбі за душі і серця молодих людей, а введення курсу релігієзнавства або історії релігій тільки допоможе у духовному вихованні підростаючого покоління [10, с. 100-109, 123-132].

Для активізації роботи по відродженню православної сім'ї, а також з метою сприяння християнському вихованню дітей, з благословення владика Антонія, в єпархіальному управлінні було створено відділ у справах сім'ї. Діяльність нового відділу тісно пов'язана з роботою інших підрозділів єпархіального управління, особливо з відділами по роботі з молоддю, катехітичним і освітнім, місіонерським і добродійним. Проекти відділу реалізовувались з участю духовенства єпархії, активних православних мирян і представників світських організацій та приватних осіб, які поділяють православні погляди на сім'ю, навчання і виховання підростаючого покоління, допомагають формувати у молоді відповідальне ставлення до сім'ї і виховання дітей, популяризацію традиційних сімейних цінностей в суспільстві [10, с. 191-199].

Так, наприклад, у 2015 р. цей відділ надавав перевагу таким пріоритетним напрямкам:

- організація постійно діючих батьківських всеобучів у парафіях, постійна методична і практична допомога в їх проведенні;
- створення Центрів сімейного дозвілля в благочинних і при єпархії, налагодження тісної співпраці з інформаційною службою в цьому напрямі, організація в таких центрах і парафіях заходів, присвячених Міжнародному дню сім'ї, Дню матері, Міжнародному дню захисту дітей, Дням молоді, студентів, Святого Миколая тощо;
- сформувати волонтерські групи щодо роботи з дітьми і малозабезпеченими сім'ями;
- посилити соціальну активність православних батьків і педагогів в єпархії;
- брати участь в проведенні і організації конференцій, круглих столів, тематичних заходів з проблеми материнства, сім'ї та молоді;

– всебічно сприяти висвітленню цієї проблематики в засобах масової інформації, активно співробітничати з регіональними органами освіти [12, с. 180-182].

Під постійною опікою митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського є місіонерська і добродійна робота в єпархії. Ще в 1996 р., з благословення Антонія, тут був створений відділ з добродійності і соціального служіння. З роками його функції тільки розширювались і нині, у відповідності з базовим документом – Основами соціальної концепції Православної Церкви, в єпархії організовувалось і організовується багато різноманітних акцій, метою яких було і є надання практичної допомоги неблагонадійним сім'ям, дитячим будинкам і інтернатам, організаціям і спілкам ветеранів та інвалідів, наданням допомоги військовослужбовцям зони АТО, переселенцям і мирному населенню східних областей. З цієї метою єпархіальне управління активно співробітничало з добродійним фондом «Центр Добриня», що знаходиться в обласному центрі і проводить збір різних засобів та організовує закупівлю всього необхідного для Української Армії і мирного населення Донецької та Луганської областей. З благословення владики Антонія в Свято-Покровському кафедральному соборі, в інших храмах і соціальних установах, розташованих на території єпархії (дитячих будинках, школах-інтернатах, лікарнях, спецшколах, будинках для людей похилого віку), не тільки роздавались подарунки, а також проводились театралізовані вистави, цікаві конкурси і веселі ігри тощо. Монастирі і парафії організовували добродійні обіди. Єпархіальним відділом з місіонерства і благодійності спільно з Православним братством Антонія і Феодосія Києво-Печерських регулярно надавались раніше і нині надається значна матеріальна допомога спілці сліпих м. Хмельницького (УТОС), громадській організації «Союз – Чорнобиль України», обласній і міській організації ветеранів та інвалідів війни, фонду інвалідів «Доброта», міській спілці жінок-інвалідів, обласній психіатричній лікарні № 1, міського центру реабілітації і тимчасового проживання, молодих інвалідів «Сімейний затишок», міському дитячому будинку, спеціалізованій школі № 32 для дітей з інтелектуальною відсталістю м. Хмельницького, на лікування приватним особам і фінансова допомога багатодітним сім'ям, відділенням гематології і нефрології

обласної дитячої лікарні тощо. Також організовувались добродійні обіди в день пам'яті Антонія Печерського, свят Покрови Пресвятої Богородиці, Георгія Побідоносця, Масляної, храмових свят тощо [8, с. 134-136].

В 1996 р. владика Антоній благословив створення відділу місіонерської діяльності в складі єпархіального управління. З його ініціативи було організовано координаційний центр для розробки методичних рекомендацій щодо місіонерської роботи в єпархії і парафіях, узагальнення досвіду цієї діяльності з врахуванням місцевих релігійних і культурних особливостей, соціального статусу віруючих, суспільної та політичної ситуації.

Важливе місце в цій роботі займають такі напрямки місіонерської діяльності:

- виховна місія, спрямована на підготовку людей до святого хрещення, до навернення вже хрещених вірян до повноцінного церковного життя через регулярне відвідування храмів, сповіді, причастя, шлюбів, хрестин, вивчення азів православ'я тощо;

- апологетична місія, суть якої полягала в роз'ясненні істин Православ'я в порівнянні з іншими релігійними конфесіями, єретичними і сектантськими вченнями;

- інформаційна місія: освоєння інформаційного простору через телерадіопередачі, інтернет-ресурси, друковані засоби масової інформації, пропаганда духовної літератури через духовні бібліотеки, недільні школи, проведення різноманітних інформаційно-виховних заходів проти насилля, терористичного екстремізму та етноконфесійних конфліктів, запровадження принципів толерантності, віротерпимості, свободи совісті і віросповідання тощо;

- в зв'язку з путінською агресією в Криму і на Сході України особливо актуальною стала місія примирення, допомоги людям і військовослужбовцям в зоні АТО, переселенцям згідно з принципом Божественної любові, мирного співіснування різних вір і різних ідеологій заради переборення військового конфлікту, заради досягнення громадянського миру і спокою в державі. Як твердить в таких випадках митрополит Антоній: «Справжня любов до Батьківщини починається з любові до Бога і людей», «Все, чого

бажаєте, щоб вам робили люди, так і ви робіть їм, – бо в цьому є закон і пророки» [9, с. 276-284].

В 2015 р. єпархіальне управління плідно співробітничало з благодійним фондом «Центр Добриня», що знаходиться в обласному центрі і проводить збір коштів та організовує закупівлю всього необхідного для підтримки Збройних Сил України і мирного населення в зоні проведення антитерористичної операції.

Для цього священнослужителями єпархії було зібрано більше 100 тон продуктів харчування, а також були закуплені бронежилети, теплий одяг, предмети особистої гігієни. Необхідно також зазначити, що духівництвом і парафіянами єпархії постійно здавалась кров для поранених в госпіталі обласного центру [12, с. 134].

Значна робота проводиться єпархіальним управлінням під керівництвом митрополита Антонія щодо розширення зв'язків з військовими частинами, медичними установами, силовими структурами, виправними колоніями. За останні роки при активній допомозі і участі Блаженнішого Володимира і Високопреосвященного Антонія, у чотирьох виправних установах на території Хмельницької області побудовані і освячені православні храми, за якими закріплені священнослужителі, котрі регулярно проводять богослужіння, сповідають засуджених, проводять повчальні бесіди. Варто зазначити, що 29 травня 2014 року владику Антоній освятив закладку нового православного храму в честь Преподобного Нестора Літописця на території навчального центру Держдепартаменту з питань виконання покарань в с. Давидківці Хмельницького району, який вже до кінця 2015 р. був освячений і розпочав свою духовну діяльність. Окрім цього продовжує свою роботу Асоціація тюремного служіння і опікунська Рада, до складу якої входять митрополит Антоній і три священики, які окормляють деякі виправні колонії. До місії тюремного служіння залучались цивільні і військові співробітники цих установ (юристи, лікарі, психологи, педагоги, вихователі, соціальні працівники), які також потребують духовної підтримки і допомоги. Керуючий Хмельницькою єпархією посилав засудженим привітання з різними державними і церковними святами, особисто благословляв проведення обласних виставок художніх робіт, обласних спортивних

змагань по міні-футболу, волейболу, легкій атлетиці і гирьовому спорту серед ув'язнених колоній [10, с. 149-155].

В обов'язки священнослужителів, членів єпархіального відділу щодо взаємодії з силовими структурами, які співробітничать із військовими частинами входило, надання необхідної допомоги командирам і армійцям з низки пастирських, релігійних і військово-патріотичних проєктів та програм. Активно працювали клірики з командирами і курсантами Національної академії прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, вітаючи їх з різними святами. Тут також продовжувалось викладання факультативного курсу «Основи християнської моралі», в ході якого курсанти всіх чотирьох факультетів щодня вивчали важливі для формування кожної особистості істини православної віри. В церкві-каплиці «Святого воїнства», що знаходиться на території академії, постійно здійснювались богослужіння і таїнства сповіді та причастя [12, с. 194-195].

У військових частинах працівники єпархіального управління, з благословення архіпастиря, брали участь в різноманітних заходах історико-патріотичного і релігійно-морального напрямку: в урочистостях, присвячених Дню Збройних Сил України, Дню звільнення України і Хмельниччини від німецько-фашистських загарбників, Дню Перемоги тощо. Священнослужителі всіляко сприяли підвищенню престижу військової служби, забезпеченню конституційних прав військовослужбовців щодо свободи совісті і свободи віросповідання, сприяли використанню багатого духовного потенціалу православної церкви з метою духовно-морального виховання армійців, забезпеченню стабільного психологічного стану військових колективів для виконання бойових і спеціальних завдань, особливо в нинішніх умовах, коли йде неоголошена війна на Сході України.

Протягом 1914–1916 років обласний військкомат в період осінніх і весняних призовів, а також в ході чергових мобілізацій постійно звертався до керівництва єпархії з відповідними письмовими зверненнями для централізованого призначення священників, які благословляють молодь на військову службу або в зону АТО. Ці священники також брали і беруть участь в урочистостях під час прийняття військової присяги в різних військових частинах,

розташованих на території Хмельницької єпархії. В багатьох випадках митрополит Антоній, благословляючи і підтримуючи душпастирську роботу в армійських підрозділах, особисто відвідував військові частини, проводив бесіди з командирами, офіцерами і солдатами, а також із допоміжним персоналом [12, с. 194-195].

Необхідно зазначити, що єпархіальне управління, особисто владику Антоній постійно підтримують зв'язки з керівництвом, офіцерами і рядовим складом управління МВС у Хмельницькій області, обласний управлінь СБУ і ДСНС, низки інших державних установ. Священнослужителі єпархії також постійно опікуються громадськими і ветеранськими організаціями, пов'язаних із силовими структурами: спілкою ветеранів Афганістану, спілками ветеранів та інвалідів війни, різних козачих формувань, організації «Союз – Чорнобиль України», ветеранів УМВС і СБУ тощо [12, с. 191-204].

Розпорядженням керуючого Хмельницькою єпархією митрополитом Антонієм № 12 від 22 червня 2–11 р. було створено єпархіальний відділ з питань співробітництва з медичними закладами. Діяльність відділу протягом останнього часу спрямовувалась в таких напрямках:

- допомога і підтримка діяльності храмів, каплиць та молитовних кімнат у медичних навчальних закладах, в лікарнях, диспансерах та інших лікувальних установах;
- духовна підтримка хворих і опіка над ними;
- організація спеціальних богослужінь для сліпих громадян;
- підготовка та за діяння нових церковно-медичних програм, спрямованих на формування християнського світогляду медпрацівників, їх духовно-моральне виховання і підтримка в процесі професійного становлення і практичної діяльності;
- мотивація людей до здорового способу життя;
- проведення різноманітних наукових заходів щодо зазначеної проблеми, участь в профілактиці, лікуванні і реабілітації алкозалежних та інших форм залежності.

Нині в єпархії функціонує три лікарняних храми-каплиці – на територіях обласного протитуберкульозного диспансеру, Вінковоцької і Ярмолинецької районних лікарень, декілька молитовних кімнат в медзакладах на території єпархії [12, с. 185-186].

Згідно з постановою Священного Синоду УПЦ від 20.01.2014 р. (журнал №31), з благословення владики Антонія, 3 березня 2004 р. при єпархіальному відділі катехизації і освіти був створений обласний осередок Всеукраїнського Православного Педагогічного товариства, членом якої стали викладачі вузів і шкіл, тренери спортивних організацій, працівники соціальної і культурної сфер. Основною сферою діяльності товариства стало сприяння викладанню православних дисциплін в світських навчальних закладах, проведення лекцій, семінарів, круглих столів в обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників. Важливе місце в діяльності товариства займає поширення педагогічних напрацювань православних учених, педагогів в сфері навчання і виховання підростаючого покоління, участь в культурологічних і просвітницьких заходах, організація і проведення наукових зібрань різних рівнів, сприяння державним і приватним вишам в науковій і методичній роботі. Яскравим прикладом такої ефективної діяльності є створення кафедри українського православ'я і теології в Хмельницькому інституті МАУП, яку очолив О. А. Дацюк – секретар Хмельницької єпархії УПЦ, кандидат богословських наук. Серед низки різноманітних заходів варто зазначити проведення Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Історія, культура і освіта: християнський вимір», які вже традиційно з 2008 року проходять на базі Хмельницького інституту МАУП, науково-дискусійних семінарів «Психологія подружніх пар», «В пошуках життєвої гармонії», «Формування патріотизму і національної ідентичності особистості в сучасних умовах», «Волонтерський рух в сучасному суспільстві», «Українська мова і нація: перспективи розвитку в період глобалізації цих процесів в Україні», «Репродуктивне здоров'я людини» тощо, проведених спільно з науковцями низки вузів обласного центру. Члени товариства також сприяли поширенню інформації серед віруючих і громадян краю щодо того, що згідно із Законом України «Про освіту» з 1-го по 11-й класи в середніх навчальних закладах, за вимогою батьків, може бути введений морально-виховний курс «Біблійна історія і християнська етика». Більшість таких заходів проходили з благословення або із безпосередньою участю керуючого Хмельницькою єпархією, кандидата богословських наук владики Антонія [8, с. 175-179].

В 2005 р. правлячим архієреєм було створено паломницький відділ при єпархіальному управлінні, члени якого займаються організацією поїздок вірян до Святих місць (Єрусалим, Афон, Почаїв, Києво-Печерська Лавра, Святогорська Лавра, інші відомі монастирі України і краю) для молитви і поклоніння мощам угодників, чудотворним іконам і до інших святинь. За 10 років діяльності відділу було розроблено багато нових паломницьких маршрутів, а загальна кількість осіб, які здійснили такі поїздки тільки в 2015 р. склала біля однієї тисячі людей [12, с. 187-190].

В 1999 р., з благословення архіпастиря, при єпархіальному управлінні було створено Православне братство Антонія і Феодосія Києво-Печерських, члени якого з тих пір займаються активною добродійною діяльністю. Їх можна зустріти в дитячих будинках, інтернатах, лікарнях, навчальних закладах, виправних установах, в багатодітних сім'ях, серед дітей-інвалідів, ветеранів війни та праці, у військових госпіталях тощо [12, с. 126-129].

З ініціативи митрополита Антонія в єпархії запрацювали духовно-просвітницькі центри. До 2007 р., до поділу єпархій, такий центр було відкрито в м. Нетішин, а дещо пізніше в Георгіївському храмі м. Хмельницького, а також створені молодіжний і дитячий духовні центри УПЦ в обласному центрі і у Вінківцях. Молодіжний центр УПЦ в м. Хмельницькому водночас виконує функції православного музею Хмельниччини, тут часто бувають учні та студенти навчальних закладів міста, віруючі різних поколінь, науковці і краєзнавці, які беруть активну участь в організації і проведенні різноманітних виховних заходів, а настоятель Георгіївського храму отець Олександр двічі на тиждень проводить з молоддю міста і районів бесіди на релігійні та морально-етичні теми. Цьому ж сприяє й авторська духовна програма о. Олександра на ТРК «Поділля-центр» та інших телеканалів обласного центру.

В інших духовно-просвітницьких центрах організовані класи духовно-релігійного і культурологічного спрямування, в яких учнівська молодь пізнає ази православ'я, займається піснеспівами, художньою творчістю, проводить цікаві виховні заходи до церковних і народних свят тощо.

Високопреосвященніший митрополит Антоній, турбуючись про життя кожної парафії, опікується також і господарськими

справами єпархії. Так, за дуже короткий термін, на території єпархії виріс прекрасний будинок, в якому розмістилися єпархіальне управління, швейна майстерня, редакція єпархіальної газети, нова оздоблена ризниця кафедрального собору. Невтомною працею Владики була відремонтована підпірна стіна з північної сторони храму, сходи храму, проведені ремонти у всіх приміщеннях єпархії, закінчено благоустрій її території. Однак більше всього серцем Владика вболіває за чернече життя в єпархії, тому що розуміє, що без монастирів неможливе повноцінне духовне життя. З давніх часів на Подільській землі горіли лампади чернечого життя. Монастирі були розсадниками освіти, центрами формування культурно-релігійної та національної свідомості народу, займалися добродійною діяльністю, ставали прихистком під час нападів ворогів. В їх стінах велись літописи і хронології, друкувалась богослужбова та інша література.

Так, у 1995 році неймовірними зусиллями вдалося відродити першу чернечу обитель – Свято-Різдво-Богородицький чоловічий монастир в с. Городище Шепетівського округу, відвоювавши у влади перший монастирський корпус. Давня обитель, заснована ще у 16 сторіччі, у 1964 році була закрита, а на її території облаштували лікарню для душевнохворих. Знадобилося десять років боротьби, безперервних звернень в усі інстанції, щоб у повному обсязі всі приміщення були передані законному власнику – Православній Церкві. Нині цей монастир знаходиться в межах Шепетівської єпархії УПЦ.

Наступний 1996 рік ознаменувався відродженням ще одної святині єпархії – Свято-Преображенського жіночого монастиря с. Головинці Летичівського округу. Це живописне місце з величавими храмами на березі Південного Бугу упродовж чотирьох століть духовно збагачувало паломників, але і цей монастир не став виключенням у роки тотального знищення духовності – на його території облаштували школу-інтернат для дітей з порушенням психіки та дітей-сиріт.

За радянської доби монастир зазнав значних руйнацій та завдячуючи Його Блаженству Митрополиту Володимирі, Предстоятелю нашої Церкви та Митрополиту Антонію святиня сьогодні постала у всій своїй величі. Вона є духовною колискою нашого Предстоятеля, саме тут, за словами Його Блаженства, він

прийняв Святе Хрещення і почалося його духовне формування. Нині тут діють котельня, артезіанська скважина, проскурня, облаштовано гаражі, збудовані корівники та інші господарські споруди для утримання худоби і птиці, приміщення для зберігання сіна і зерна, льох для зберігання овочів і фруктів, є також пасажирський мікроавтобус, орендується 12 гектарів землі. Тут відремонтована і облаштована богодільня, паломницький готель на 50 місць, працює офтальмологічний кабінет, побудована нова купальня біля цілющого джерела і красива каплиця. Щороку, 25 червня, на свято Святого Онуфрія, збираються сотні віруючих, майже кожний раз при житті в цей день очолював богослужіння Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Володимир, який в один з приїздів подарував монастирю ікону святого Миколи Чудотворця із часткою мощів цього Спасителя [8, с. 11, 63].

В 2015 р. в монастирі було продовжено будівництво Свято-Троїцького храму, келій і нової трапезної, а також велись ремонтні роботи в келіях і облагороджувалась територія чернечої обителі. Дякуючи підсобному господарству, монастир не тільки повністю забезпечує себе всім необхідним, а й проводить значну добродійну діяльність. Нині в монастирі несуть послуг 27 насельників: 1 ігумена, 1 схимниця, 9 монахинь, 12 іноків, 4 послушники, а в скиті в с. Марківці – 3 послушники і один священнослужитель [12, с. 110-113].

За активним сприянням Владики Антонія започатковане чернече життя у двох нових монастирях: Святої Праведної Анни у м. Славути, який відійшов у підпорядкування Шепетівської єпархії та Живописне джерело у селі Завалійки Волочиського району. В останній обителі налагоджується повноцінне чернече життя: збудований храм, корпус, ведеться господарство. Обитель сьогодні стала улюбленим місцем паломництва для багатьох мешканців краю і України [12, с. 118-119].

Митрополит Антоній постійно відвідує Завалійки, допомагає в організації і веденні господарських справ та повноцінного монаршого життя. Так, наприклад, 24 березня 2015 р. він здійснив монарший постриг – дві послушники були одягнені в рясофор, а дві іноків прийняли повний ангельський чин. А 17 квітня 2015 р.

владика Антоній традиційно провів урочисте Богослужіння в цій чернечій обителі, де в цей день відзначається престольне свято в честь ікони Божої Матері «Живоносне джерело». Протягом 2015 р. в монастирі продовжувався розпис Свято-Троїцького храму, велась роботи по облаштуванню богодільні, ремонтувався Свято-Михайлівський храм, продовжувалось будівництво другого сестринського корпусу і нової монастирської трапезної. Нині в чернечій обителі проживає 12 насельниць: 1 ігуменя, 4 монахині, 3 інокіні і 4 послушниці [12, с. 119].

Нині у віданні єпархії знаходиться й Свято-Хресто-Воздвиженський чоловічий монастир у м. Старокостянтиніві. Ця чернеча обитель була збудована князем Костянтином Острозьким у 1570 р. і проіснувала до 1608 р. як православний монастир. Однак після смерті князя його син Іван прийняв католицьку віру і передав будівлі монахам-домініканцям, які володіли ним до 1832 р. і тільки в 1853 р. церква була відремонтована і освячена як православний Хресто-Воздвиженський собор. В радянські часи собор був закритий, а в приміщеннях монастиря були розміщені різні державні установи, зокрема й райвідділ міліції. Тільки після семирічної боротьби владики Антонія за його повернення, у 2004 р. Державний комітет України у справах релігій розпорядженням № 68 від 29 грудня 2004 р. зареєстрував Статут Старокостянтинівського чоловічого монастиря (Свідectво № 85 від 29.12.2004 р.). Зараз тут ведуться реставраційні роботи, однак вже декілька років 27 вересня щорічно в свято Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього під відкритим небом, на руїнах храму тисячі віруючих брали і беруть участь в Божественній Літургії, яку проводить митрополит Антоній і здійснюється хресна хода вулицями міста, яку також традиційно очолює Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський [8, с. 25-127]. Нині в монастирі проживає 16 насельників: 1 ігумен, 1 ієромонах, 1 диякон і 13 послушників [12, с. 115].

Ще один чоловічий монастир розташований в с. Велика Калинівка Хмельницького району. Заснував цю чернечу обитель нині покійний монах Іов (Григоренко), який мав дар лікувати душевні і тілесні недуги молитвою і цілющими відварами з лікарських рослин. Через його домівку і цілющі відвари пройшли сотні, а то й тисячі людей з усіх куточків Хмельниччини. Частина з них допомагала Іову

будувати храм в честь Різдва Іоанна Предтечі, який він почав споруджувати за свої кошти. Коли храм був освячений деякий час цей скит був у віданні Свято-Троїцького Корецького Ставропігального монастиря. У 2001 р. від був переданий до юрисдикції Хмельницької єпархії і після смерті 28 січня 2004 р. монаха Іова тут поселились декілька монахів і в 2008 р. тут був зареєстрований Різдво-Іоанно-Предтечинський чоловічий монастир [8, с. 128-129]. У 2015 р. тут проживало 9 насельників: 2 ігумени і 7 послушників [12, с. 118].

Враховуючи, що мала батьківщина покійного Блаженнішого Володимира знаходиться в межах Хмельницької єпархії (керуючий митрополит Антоній), обидва церковні ієрархи постійно дбали про розвиток парафій Летичівського району, зокрема Головчинецького жіночого монастиря з його цілющим джерелом і чудодійною іконою святого Онуфрія. На Летичівщині за цей час постало майже 20 новозбудованих і відреставрованих храмів, більшість з яких були підтримані матеріально і освячені особисто видатним земляком. В січні 2013 р. Священний Синод УПЦ ухвалив (журнал № 7), за волею Володимира, рішення про передачу вотчини в с. Марківці разом з будинком і землею Головчинецькій чернечій обителі, де було створено Свято-Михайлівський жіночий скит. При сприянні та активній допомозі владики Антонія в 2014 р. тут було побудовано новий сестринський корпус, облаштовано територію і проведено ремонт батьківської хати митрополита Володимира.

Як бачимо, нині в Хмельницькій єпархії діють чотири монастирі і один скит в яких проживають і здійснюють свою діяльність чоловічі і жіночі громади православних християн, які добровільно обрали чернечий спосіб життя заради служінню Богові. Всі ці чернечі обителі були відкриті з благословення Священного Синоду УПЦ з представлення єпархіального архієрея Антонія, під наглядом і постійною підтримкою якого вони й діють. Необхідно також зазначити, що монастирі єпархії, окрім духовної практики, надавали всіляку підтримку дитячим і спеціальним закладам: дитячим будинкам, інтернатам, дитсадкам, лікарням, людям похилого віку тощо. При обителях постійно діють добродійні трапезні, недільні школи і класи. Взагалі, монастирі – це постійна батьківська опіка митрополита Антонія. Він надає їм матеріальну

допомогу – для ведення ремонтних і будівельних робіт (щорічно біля 30-40 тис. гривень), сприяння у вирішенні адміністративних і юридичних питань в місцевих владних структурах, пов'язаних з поверненням культових споруд, земельними та іншими питаннями, надання кваліфікованої інформаційної підтримки, особиста участь у богослужіннях тощо [8, с. 131-132].

На наше переконання, найважливіше значення в діяльності правлячого архієпископа Антонія, єпархіального управління, священнослужителів мала і має інформаційна сфера, бо тільки живе чи друковане слово розкриває перед людьми всю істинну велич віри в Бога, допомагає оперативно висвітлювати події церковного і світського життя в єпархії, краї, Україні і в світі. Тому у 2003 р. при єпархіальному управлінні було створено інформаційний відділ (прес-службу), який є інформаційно-аналітичною структурою і функціонує під особистим керівництвом керуючого єпархією.

Прес-служба нині використовує сучасні інформаційні ресурси і технології для оперативного інформування мешканців краю і держави про події церковного життя в єпархії, для підготовки поточних новин, історичних довідок, заяв, звернень, коментарів, а також висвітлення архієпископських служінь. Водночас постійно здійснювалось співробітництво з електронними інтернет-виданнями: Офіційним сайтом Української Православної Церкви, порталом «Православ'я в Україні», прес-службою УПЦ, надавалась інформація для публікацій в щомісячному «Віснику прес-служби УПЦ», «Церковній Православній Газеті УПЦ», для місцевих періодичних видань: 5 газет «Всім», «Подільські вісті», «Проскурів», «Сімейна газета», «Хмельниччина» тощо, телеканалів «Поділля – Центр», «Ексклюзив», «33-й», «7-й», радіостанцій «Поділля – Центр», проводового радіо обласного центру, засобів масової інформації райцентрів, які розташовані на території єпархії, інтернет-ресурсів «Хмельницький портал», «Хмельницький молодіжний портал», «Region News». Окрім цього працює офіційний сайт Хмельницької єпархії (www.fialko.org), новини на якому оновлюються декілька раз на тиждень. Періодично оновлюються постійні сторінки за підсумками річних звітів, щодо релігійного життя в благочиннях, діяльності відділів єпархіального управління, архієпископського служіння, складу священнослужителів тощо. В єпархії також діють

церковні видання «Благовіст Хмельниччини» (офіційний часопис єпархії), «Благодатний Дзвін» (Антоніні), «Православна Вінковеччина», «Духовна «Світлиця» (Деражня), «Православний Дзвіночок» (Хмельницький), інформаційний вісник «Ковчег Православ'я» (Раково, Хмельницький). Під егідою прес-центру і з благословення митрополита Антонія діють телепрограми «Дзвони Православ'я» на ОДТРК «Поділля-Центр», «З вірою в серці» – на «33-му каналі», радіопрограми «Святий дня», «Дорогою добра» – ОДТРК «Поділля-Центр». В мережі Інтернет на новому загальноцерковному каналі «church.ua» постійно поновлюються рубрики єпархії, правлячого архієрея, кафедрального собору, монастирів і парафій [12, с.139-157].

Водночас, митрополит Антоній, керуючий Хмельницькою єпархією УПЦ, окрім щоденної діяльності на благо ввірених йому парафійан, постійно бере участь в громадських і церковних заходах держаного, єпархіального і міського масштабів, щорічно освячує 7-10 храмів і каплиць, за останні роки рукопоклав у священнослужителі майже 200 осіб, здійснює хрещення, шлюби, похорони, освячення будинків тощо, проводить офіційні зустрічі і звертається з різними клопотаннями до народних депутатів, представників владних структур всіх рівнів – від голів сілрад до керівництва області і держави з питань, що охоплюють широкий спектр церковного і громадського життя. Фактично його життєва дорога – це дорога добра, милосердя, духовного збагачення вірян і залучення їх до істинного служіння Господу Богу, активної миротворчої і добродійної діяльності, виховання справжніх громадян і патріотів незалежної України.

Без перебільшень, зазначали усі, хто мав нагоду спілкуватися з Владикою Антонієм, що він є людина з великою батьківською душею, яка розкривається насамперед у надзвичайній широті серця, яка охоплює тисячі людей незбагненною силою любові. Важко навіть передати усе розмаїття і глибину духовного світу Владики та значення його пастирської діяльності.

Владика Антоній відомий на Поділлі і як науковий діяч, оскільки постійно бере участь у науково-практичних конференціях, висвітлюючи свої прагнення до нових форм співпраці з органами державного самоврядування. Мета таких зібрань з представниками

влади одна – духовне відродження подолян. Одна із резонансних подій у сфері пошуку нових форм співпраці з Державою стала організація Архіпастирем міжнародної науково-практичної конференції «Церква і Держава у служінні народові», яка проходила у м. Хмельницькому з 2 по 4 листопада 2005 року і була приурочена до 70-ліття Предстоятеля нашої Церкви Блаженнішого Митрополита Володимира.

Турбуючись про відродження національної культури, владика Антоній започаткував добру традицію: проведення регулярних благодійних виставок майстрів декоративно-прикладного мистецтва «Благодать і натхнення», які проходять під патронатом Церкви майже кожного року в Свято-Покровському кафедральному соборі. До цієї ж сфери діяльності відноситься організація благодійних концертів духовної музики, вечорів, колядок, які проходять в приміщенні Хмельницької обласної філармонії та драматичного театру ім. М. Старицького. Через ці надзвичайно змістовні церковні дієства у вигляді різдвяних вертепів та прекрасні різдвяні колядки, Владика піднімає святковий настрій не тільки у вірян, але й в усіх жителів міста і області.

Незважаючи на велику зайнятість турботами єпархії, Преосвященніший єпископ Антоній у 1998 році захистив дисертацію на кафедрі Пастирського богослів'я по темі «Святитель Дмитрій Ростовський і його пастирство» і отримав наукову ступень кандидата богословських наук. Вибрана тема безумовно дуже корисна для сучасного духовенства, оскільки вивчення пастирського досвіду святителя Димитрія Ростовського наближає нас до спадщини святих отців, показує нам зразок справжнього самопожертвування і мудрості.

За праведні труди, за ревне служіння Богу, Церкві і народу Божому Високопреосвященніший Антоній, Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський, керуючий Хмельницькою єпархією Української Православної Церкви нагороджений багатьма орденами і медалями, почесними грамотами і подяками як вищих церковних інстанцій, так і місцевих органів влади, громадських організацій, державних закладів і установ. Так, наприклад, владика Антоній за ревне служіння Церкві Христовій нагороджений орденами: Святого Рівноапостольного князя Володимира III ст.,

«Різдво Христове – 2000», Преподобного Сергія Радоніжського II ст., Преподобного Серафима Саровського II ст., Святого Благовірного князя Даниїла Московського II ст., Преподобного Нестора Літописця I ст., Преподобного Агапіта Печерського I ст., Пам'ятною медаллю «1020-ліття Хрещення Русі», двома Ювілейними медалями «Харківський собор», орденами: «Козацька Честь» II ст., Архістрати́га Михаїла, та «Покрова» I ст., а також орденами і медалями Помісних Православних Церков. Українська Держава високо оцінила пастирське служіння Владики перед українським народом і за вагомий особистий внесок у відродження духовності, утвердження ідей милосердя й злагоди у суспільстві, активну миротворчу і благодійну діяльність нагородила його орденом «За заслуги» III і II ступенів, Почесною Грамотою й нагрудним знаком Верховної Ради України, Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України, низкою грамот і подяк Хмельницької обласної адміністрації і обласної ради, районних та міських рад, адміністрацій та громадських формувань. Серед цих нагород виділяється пам'ятна відзнака ОДА «За заслуги перед Хмельниччиною», якою було нагороджено Владику Антонія під час святкування 1025-річчя хрещення Київської Русі. В день тезоіменин 23 липня 2015 р. владика був нагороджений медаллю Українського козацтва «За благодійність»

2 жовтня 2016 року Високопреосвященнішому Митрополиту Хмельницькому і Старокостянтинівському Антонію виповнюється 70 літ. Вітаючи нашого архіпастиря із Славноліттям, низько вклоняємося йому за те, що Він – наш Духовний Отець і Учитель, чудовий Майстер Слова і Діла, Професіонал і Вірний Друг та Порадник. Хай Ваша доля, дорогий Владико, й надалі квітує весняним буйнотрав'ям, виповнюється добірним повнозерним колосом, переливається осіннім золотом і багрянцем, віддзеркалюється зимовими морозними візерунками, а чиста криниця Вашої душі ще на многії і благії літа повниться Вірою, Надією, Любов'ю, Здоров'ям, Удачею і Успіхом – одвічними оберегами людського щастя. Нехай Ваша доброта, душевність, мудрість і увага до людей та їх проблем повертається Вам сторицею у Ваших духовних справах і в житті.

Список використаних джерел та літератури

1. Поточний архів сектору релігій управління культури, національностей і релігій Хмельницької ОДА. Папка №1 «Релігійна мережа Хмельниччини, її кадрове та матеріальне забезпечення»: інформаційний звіт за 2014 р. – 92 с.
2. Особистий архів автора статті. Папка «Релігійні діячі Поділля». – 178 с.
3. Дорога життя. Покликання служити Богу і людям. До ювілею Архіпастиря (біографічний нарис). – Хмельницька єпархія УПЦ. – 26 с.
4. [Електронний ресурс] Сайт «Хмельницька єпархія Української Православної Церкви». – Режим доступу: fialco.org.
5. [Електронний ресурс] Сайт «Митрополит Антоній, керуючий Хмельницькою єпархією УПЦ». – Режим доступу: vladykaantoniy.org.
6. Благівіст Хмельниччини – Подільські єпархіальні відомості // Хмельницьке єпархіальне управління УПЦ. – №4-6, квіт.-черв., 1995 р.
7. Благівіст Хмельниччини (до 2005 р. – Благівіст Хмельниччини. Подільські єпархіальні відомості // Хмельницька єпархія УПЦ. – №№ 13-14. – черв. 2007 р.
8. Поточний архів Хмельницького єпархіального управління УПЦ. – Звіт за 2014 р.. – Т.1. – 231 с.
9. Антоній (Фіалко), митрополит. З молитвою та смиренням...: у 2 т. – Т.1: Послання, промови, інтерв'ю. – Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2014. – 288 с.
10. Антоній (Фіалко), митрополит. З молитвою та смиренням...: у 2 т. – Т.2: Статті та доповіді. – Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2014. – 288 с.
11. Блажевич Ю. В. Головчинецький Свято-Преображенський монастир. До 475-річчя з часу заснування / Ю.І.Блажевич // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2015 рік: реком.бібліогр.досвід / ХОУНБ ім. М. Островського; уклад. В. О. Мельник. – Хмельницький : ПП Заколотний М. І., 2014. – С. 61-64.
12. Поточний архів Хмельницького єпархіального управління УПЦ. – Звіт за 2015 р. – Т.1. – 212 с.

О. П. Григоренко,
*доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)*

СТАНОВЛЕННЯ СПОРТИВНОГО РУХУ НА ПОДІЛЛІ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті аналізується становлення спортивного руху на Поділлі на початку XX століття. Особлива увага акцентується на питаннях заснування, становлення та розвитку в краї спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл».

Ключові слова: Поділля, фізична культура, спорт, сокольська гімнастика, гімнастичне товариство «Сокіл», Кам'янець-Подільський, Вінниця, емблема, Олімпіада.

У другій половині XIX століття в політичному відношенні Західна Україна, що перебувала тоді в складі Австро-Угорщини, мала більш сприятливі умови для розвитку спортивного руху, ніж Наддніпрянщина, що перебувала під гнітом Російської імперії. Українці Галичини хоча і обмежено, але користувалися демократичними правами – вибору своїх представників до крайового сейму та австрійського парламенту, мали вільну українську пресу, умови для розвитку української мови, літератури, освіти, науки.

Самобутнім проявом національного відродження Галичини була діяльність спортивно-військових молодіжних організацій – «Сокіл», «Січ», «Пласт». Основним їх призначенням були фізична виправка та спортивні змагання. Але на галицькому ґрунті ці організації виконували важливу ідеологічну функцію, сприяли формуванню національної свідомості, почуття гордості за героїчне минуле українського народу. Більше того, з одного боку вони спиралися на військові традиції Запорозької Січі та українського козацтва, з іншого, – стали прообразом створення українських військових об'єднань, перших мілітарних одиниць українців початку XX століття, чиє призначення полягало в обороні в майбутньому української держави.

У 1894 році була заснована перша українська юнацька гімнастично-громадська організація «Сокіл». Її засновниками були

активісти найавторитетнішої і наймасовішої культурно-громадської організації «Просвіта» В. Нагірний та В. Лаврівський. В 1900 році була створена ще одна українська парамілітарна організація «Січ», покликана відроджувати героїчні традиції козацької звияги, українських військових осередків – «Січей». Одним із організаторів створення «Січі» був К. Трильовський. Активними діячами товариства стали майбутні члени уряду та восначальники Західноукраїнської народної республіки (1918 р.) С.Ставничий, А.Чайковський, Л.Лепкий, Д.Вітовський, Р.Дашкевич та інші. Після революції 1905–1907 років в Росії члени товариства «Січ» встановили контакти з діячами «Просвіт» у Наддніпрянщині, запрошували їх на «Січові свята» як представників Запорожжя. В1911 році було засноване юнацьке військово-спортивне товариство «Пласт», яке являло собою аналог організації скаутів. Організаторами об'єднання українських скаутів виступили майбутні старшини УГА П. Франко та І.Чмола. Запозичивши форми скаутського руху, вони надали йому українського характеру, спираючись на український військовий досвід від давніх часів.

Спортивно-військові товариства завдяки своїй структурі мали масовий характер. Показником масовості військово-спортивного руху на Галичині є той факт, що до розгалуженої мережі «Січей» було залучено близько 80 тисяч осіб (1913 р.) [1, с. 352, 353].

Подільська губернія, як адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії, межувала із західноукраїнськими землями. Територія губернії охоплювала переважно межі теперішніх Вінницької та Хмельницької, частково Одеської областей. За загальним переписом населення Російської імперії 1897 року в губернії проживало 3 018 299 чоловік [2, с. III]. На початку ХХ століття в губернії нараховувалося 18 міст [3, с. 9]. Забудова подільських міст здійснювалася прискореними темпами і свідчила про посилення урбанізаційних процесів. На кінець 1913 року міста Вінниця, Кам'янець-Подільський, Проскурів переступили 40-тисячну межу чисельності населення та набули ознак великих міських центрів. Наявність серед самодіяльного населення міст значного прошарку державних службовців, а також високий відсоток зайнятих у промисловості і торгівлі, засвідчує про розвиток міст Подільської губернії як адміністративних, так й промислових центрів. Важливу

роль у розвитку міст відігравали військові гарнізони, яких було багато у прикордонному Поділлі. Міста, де з'явилися сталі гарнізони, отримали завдяки цьому додаткові економічні вигоди, а саме в них почали будувати казарми та військові містечка. Вони займали цілі квартали, а найчастіше – окремі райони чи передмістя. Крім спорудження військових об'єктів значно зросли обсяги житлового будівництва – присутність військ потребувала значної кількості квартир для офіцерського складу, що спонукало міських землевласників активно споруджувати житлові будинки.

Міста відігравали провідну роль у розвитку освіти та культури у Подільській губернії, адже саме в них концентрувалися навчальні заклади різних типів, бібліотеки, театри, музеї, спортивні майданчики, які обслуговували потреби не лише міських жителів, а й населення повітів. Усе це перетворювало міста на осередки культури та освіти краю. Серед таких осередків провідне місце належало губернському центру Кам'янцю-Подільському, а також повітовим центрам Вінниці, Проскурову, Могилів-Подільському. Загальне соціально-економічне покращення рівня життя та освіченості городян у подільських містах сприяло збільшенню культурних потреб міського населення.

Міста стали піонерами у поширенні спорту на території краю. В житті подолян такі поняття як спорт і фізкультура з'явилися лише на початку ХХ ст. Англійці на той час вже давно грали у футбол, французька боротьба мала сотні тисяч прихильників у Європі, шведська система гімнастики досягла своєї досконалості, а подоляни тільки-тільки почали довідуватися про існування різних спортивних дисциплін.

Першою на Поділлі з'явилася гімнастика. З 1890 р. її ввели як обов'язковий предмет у всіх гімназіях Російської імперії, а згодом у всіх училищах та школах. Одночасно гімнастика стає обов'язковою й у щоденних заняттях солдатів військових частин. Але, слід враховувати, що заняття гімнастикою у вищезгаданих закладах мали не спортивний, а швидше навчально-тренувальний характер [4, с. 566-576]. Тому, про появу справжнього спорту на Поділлі ми можемо казати лише з 1908 р., коли виникла перша суто спортивна організація [5, с. 56-58]. Підтвердження цьому факту ми знаходимо у періодичних виданнях початку ХХ ст., зокрема у «Подолії» – газеті

політичний, церковно-громадській та літературній. Ця газета видавалась у 1906–1914 рр. у Кам'янці-Подільському, виходила тричі на тиждень та повідомляла про всі найважливіші події у Подільській губернії.

Першу згадку про заснування першого на Поділлі спортивного товариства знаходимо в «Подолії» від 29 жовтня 1908 р. У цьому номері газети з'явилась коротенька інформація в один рядок: «В Каменец-Подольском учреждается гимнастическое общество под названием «Сокол» [6, с. 3]. Діяльність товариства, його внутрішній устрій і заняття будувались за принципами широко розповсюдженої у ті роки «Сокольської гімнастики». Створив її у середині XIX століття, використавши основи німецької та шведської гімнастичних систем, чех М.Тирш. Його гімнастика включала особливе поєднання рухів, оригінальні вправи з елементами атлетизму та акробатики, вправи на снарядах і без них, а також введення в тренування боротьби, боксу, фехтування. 30 листопада зустрічаємо дещо більше: «В Каменце-Подольске организуется гимнастическое общество «Сокол» с целью содействовать развитию гимнастического дела для укрепления здоровья молодежи. Свою идею общество имеет в виду проводить главным образом среди учащихся местных средних учебных заведений» [7, с. 3].

З початком 1909 р. на шпальтах «Подолії» все частіше з'являється інформація про діяльність кам'янецького «Сокола». Серед найцікавіших – повідомлення про стосунки кам'янчан із чеськими соколами. 18 січня 1909 р. газета надрукувала лист-відповідь президента чеського сокольського товариства Шейнера на повідомлення про відкриття «Сокола» у Кам'янці-Подільському та на прохання подолян командувати досвідченого тренера з гімнастики у місто над Смотричем: «На днях каменецким славянским гимнастическим обществом «Сокол» получено письмо от президента чешских сокольских организаций: Милые братья, с радостью приняли мы уведомление об основании вашего общества «Сокол» и сердечно приветствуем вас в кругу нашей славянской семи соколов... По вашему желанию посылаем вам опытного учителя гимнастики, представителя чешского соколовства. Крепко жмем вам братские руки и прощаемся нашим сокольским – На здарь!» [8, с. 3]. Серед інших повідомлень цікаві ті, що дають змогу з'ясувати певні перші кроки

діяльності кам'янецького «Сокола». Так, 6 лютого 1909 р. повідомлялось про те, що «С 4 февраля начались гимнастические упражнения, организованные гимнастическим обществом «Сокол» [9, с. 3]. 29 травня 1909 р. було вміщене наступне оголошення: «Гимнастическое общество «Сокол» с июня устраивает занятия для женщин» [10, с. 3].

Першим видом спорту, в якому спробували себе подільські жінки, був теніс. Однак на оголошення, «Гимнастическое общество «Сокол» с июня устраивает занятие для женщин» лише кілька юних кам'янчанок виявили бажання займатися тенісом. Але в цьому нічого дивного не було, бо в ті роки для жінок навіть одягати спортивну форму вважалося непристойним. Тому дівчатам приходилося тренуватися в довгих рейтузах або шароварах, сорочки носили поверх і обов'язково одягали панчохи. Така мода для спортсменок трималася майже до 1930-х років. Не сприяла розвитку жіночого спорту і громадська думка того часу. От лише фраза з газети «Подольнин» за 1909 рік: «Возмущает легкомысленное отношение родителей, позволяющих своим дочерям заниматься спортивными упражнениями в многолюдных местах...» [11, с. 3].

2 жовтня 1909 р. «Подолья» вмістила велику статтю, присвячену святу освячення ікони архистратига Михайла у приміщенні гімнастичного товариства «Сокол». У цій публікації повідомлялось, коли було засновано товариство, хто були його керманічі та які успіхи соколи досягли за рік свого існування.

«В октябре 1908 года в Каменце-Подольском учреждено гимнастическое общество «Сокол», поставившее своей задачей содействовать развитию гимнастического дела в видах восстановления и укрепления здоровья. Для достижения цели общество считает своей обязанностью устраивать курсы, гимнастические упражнения, различного рода экскурсии и прогулки.

Общество «Сокол» сразу завоевало симпатию местного населения. Главным инициатором в открытии общества явился управляющий контрольной палатой М.П. Алмазов. Благодаря ему, общество «Сокол» подыскало себе помещение, пригласило руководителя для гимнастических упражнений – чеха, члена чешского общества «Сокол» и привлекло массу занимающихся, в особенности из среды местной учащейся молодежи. Ныне общество

насчитывает 74 действительных члена – 72 мужчины и 2 женщины. Почетными председателями общества состоят: Подольский губернатор А.А.Эйлер и управляющий контрольной палатой М.П. Алмазов.

Для развития «Сокола» земский комитет в 1909 году выделил 1500 руб.

Общество «Сокол» пожелало, по славянскому обычаю, отдать себя под покровительство небесных сил и избрать своим покровителем архистратига Михаила, соорудило и установило в своем помещении икону Михаила, которую и освятило архиерейским богослужением 27 сентября 1909 года. Подольский архипастырь принял приглашение общества, и в сослужении кафедрального протоиерея И. Лебедева, священников – Н. Гадзинского, Н. Курчинского и И. Пухальского отслужил в помещении общества молебен Св. Михаилу. После молебна и освящения иконы, владыка обратился к присутствующим с речью...

Торжество почтили своїм присутствием: Подольский губернатор А.А. Эйлер, председатель губернской земской управы П.Н. Александров, губернский предводитель дворянства, барон П. П. Местмахер... Помещение было густо декорировано зеленью и национальными флагами» [12, с. 3].

Отже, ця доволі велика стаття підтверджує те, що кам'янецький «Сокіл» почав діяти з жовтня 1908 р. Організатором його названий М. П. Алмазов – відомий у губернському центрі громадський діяч. У «Памятной книжке Подольской губернии» на 1911 р. знаходимо про нього наступні відомості – Алмазов Михайло Павлович, статський радник, Управляющий Подільською контрольною палатою. Крім діяльності у сокольському товаристві, Алмазов був членом правління Кам'янець-Подільського опікунського товариства про бідних [13, с. 35-67].

З перших днів заснування товариство «Сокіл» розгорнуло в Кам'янці-Подільському активну діяльність: в орендованому фойє міського театру були організовані постійні тренування з гімнастики, легкої атлетики, фехтування й тенісу, влітку влаштовувалися, так звані, «прогулянки» – заняття на природі за містом. Товариство мало свій статут, форму й емблему – зображення сокола, що тримає в кігтях гирию. Відповідальним за спортивну роботу був гімназист, в

обов'язки якого входила правильна організація занять і тренувань. Першим на цю посаду призначили спеціально запрошеного чеха Генріха Вондру.

Незабаром до сокольських спортсменів Кам'янця-Подільського прийшли перші успіхи на змаганнях. Так, на VI Всесокольському зльоті у Празі в 1912 р. переможницею серед гімнасток стала Миллада Гекке. В серпні 1913 р. кращі гімнасти товариства брали участь в I-йВсеросійській Олімпіаді, що проходила в Києві. Цього разу високу майстерність виявив Іван Вроновський [14, с. 5]. З сокольського руху на арену чемпіонату Європи вийшов кам'янчанин Костянтин Павленко. У 1913 р. в Парижі він став чемпіоном континенту з важкої атлетики у найлегшій вазі [15, с. 340]. В своєму рідному місті К. Павленко виховав багато здібних спортсменів.

Активну діяльність кам'янчан в розвитку спорту підхопили у Вінниці. Весною 1910 року там виник учнівський яхт-клуб «Спорт». Ініціатором його створення був викладач малювання місцевого реального училища В.Ф. Коренєв – художник, педагог, музеєзнавець, діяч фізичної культури [16, с. 246]. Більшість коштів на заснування клубу дали місцеві меценати граф З.Грохольський і поміщик І. Щеньковський, а також батьки учнів. Розташовувався клуб на острові річки Південний Буг, на Кумбарах. Там збудували пристань для човнів, купальню, майданчик для крокету, кегельбану, гімнастичне містечко. Учнівська молодь залюбки займалася у «Спорті», щороку здійснювала човнові переходи по Бугу, брала участь у регулярних змаганнях з веслування та плавання. За створення яхт-клубу Вінницьке реальне училище отримало Велику золоту медаль на Київській Всеросійській виставці 1913 року [17, с. 106].

З Поділля вийшла перша спортивна зірка. В 1913 році п'ятнадцятирічна Марія Ковач подалася з рідного Поділля (вона була родом з Гнівани, що біля Жмеринки) на заробітки до Одеси. В цьому місті проживала її родичка. Незважаючи на юний вік, силу в руках дівчина мала неабияку, тож пішла влаштовуватися вантажницею в торгівельний порт. Прикажчик підвів Марію до кількапудового мішка: хто його підносив, того брали на роботу. Та, не роздумуючи, сама собі піддала мішок і злегка похитуючись, пішла трапом на

пароплав. Тоді її прозвали «силачкою». Одна з відомих спортсменок порадила Марії зайнятись професійним спортом. Через деякий час, з рекомендаційним листом на ім'я директора борцівського чемпіонату О. Мюллера М. Ковач виїхала в Петербург. Там вона після короткого перегляду підписала контракт: «Я, Ковач Марія Якимівна, погоджуюсь виступати борцем у жіночому чемпіонаті... Зобов'язуюсь виступати в цирках, театрах, садах, вар'єте, кінематографії... За виконання контракту – оклад 40 крб. на місяць» [18, с. 3]. На той час це були досить пристойні гроші.

Подільська «силачка» пройшла курс прийомів французької боротьби. Мюллер придумав їй нове ім'я – Лілі, оскільки Марія, на його думку, було надто просте. В Петербурзі, Києві, Мінську, Лодзі переможеними летіли на килим тодішні знаменитості Радко Главчева з Болгарії, Василеско з Румунії, Кельт з Шотландії. В циркових виступах крім боротьби, Марія зубами гнула залізо, лягала під поміст, яким проїздив автомобіль, була гладіатором проти андалузького бика. Вершиною її успіху став цирковий чемпіонат світу в кінці 1914 року в Києві. Спочатку жінки-силачки виборювали першість «за красоту сложення тела», в якій перший приз отримала М. Ковач. В борцівських поєдинках «непереможна Лілі» один за одним брала гору над суперницями. У фіналі її чекала схватка з тодішньою чемпіонкою світу Кармен Гіральді з Естонії. Суперниця була досвідченим атлетом, тому поєдинок тривав довго. Але одного моменту Лілі зуміла схопити Кармен за поперек і миттю кинути на килим. Звання чемпіонки світу і всі почесті дісталися Лілі – Марії Ковач.

Приїхавши відвідати свою родину, яка на той час вже жила в Жмеринці, вона була вражена побаченням. В роки Першої світової війни Поділля опинилося в прифронтовій зоні. Через Жмеринку проходили десятки ешелонів з пораненими, саме місто стало великим госпіталем. Марія твердо вирішила, що її сила потрібна там, на фронті. Проїшовши навчання на курсах медичних сестер, на санітарному поїзді відправилася в саме пекло війни. Поки інші медсестри вдвох-втрох ледь-ледь дотягали пораненого бійця до лазарету, Марія брала на плечі пораненого і сама відносила в безпечну зону. Скількох життів врятувала подільянка не

перерахувати! Як заслужена нагорода – орден Георгіївський хрест, який в царській армії давали лише за подвиг.

Сокольські товариства були досить поширені в Російській імперії, й на 1914 р. їх нараховувалося 36. В Україні, крім Кам'янець-Подільського, діяли «Соколи» у Києві (почав діяти у 1900 р. як чеський гімнастичний гурток), Одесі (1907 р.), Катеринославі (нині – Дніпро) та Харкові (1908 р.), Чернігові та Полтаві (1909 р.), Кривому Розі та Слов'янську (1913 р.) [19, с. 71]. Усі сокольські товариства мали спільний символ – зображення сокола у польоті з розпростертими крилами й однією або двома гантелями у кігтях. Цей символ використовували на різноманітних бланках, печатках, а також як металевий знак члени товариства всіх сокольських організацій – чехи, поляки, хорвати, українці (у т. ч. на Галичині), росіяни [20, с. 26]. Ймовірно, що подібний знак був й у кам'янецького «Сокола». На це вказує виявлений у Державному архіві Хмельницької області Статут Кам'янець-Подільського гімнастичного товариства «Сокіл», де зазначено, що товариство має печатку із зображенням сокола [21, арк. 6-14].

Перша світова та громадянська війни перервали діяльність товариства, але ненадовго. Як тільки на Поділлі настало мирне життя, кам'янецький «Сокіл» відновив свою роботу. 5 травня 1921 р. гімнастичне товариство і його Статут зареєстровані при відділі «Всевобучу». Знову починає працювати будинок товариства, або як його називали кам'янчани, «сокольня». Більше того, крім спортивних тренувань при «Соколі» влаштовується бібліотека та читальня, починають діяти курси теоретичної та практичної гімнастики, засновується навіть хор та оркестр. Спортінструктором відновленого кам'янецького «Сокола» став І. Вроновський. Здавалося, надалі «Сокіл» буде лише зміцнювати свої позиції у спорті. Але, все вийшло інакше, – у спорт втрутилась політика та ідеологія.

У 1923–1924 рр. в СРСР почалася «чистка» громадських організацій, під яку потрапили й спортивні товариства [22, с. 23]. Був розповсюджений циркуляр у справах спорту та фізичної культури, в якому пояснювалося, які спорттовариства є справжніми, пролетарськими, а які з «дрібнобуржуазним» нахилом. Говорилося в циркулярі й про «Соколи»: «... ідеї Тирша, славянофіла і шовініста, набули свого подальшого розвитку через його учнів, і сокольські

товариства поступово стали осередками шовіністичного виховання мас» [23, с. 103]. Вже тільки цього було достатньо, щоб закрити всі сокольські організації у країні, що й було зроблено у середині 1920-х років.

Список використаних джерел та літератури

1. Литвин В. Історія України. – К., 2009. – С. 352, 353.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Подольская губерния. – 1904. – Т. 32. – С. III.
3. Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: соціальна інфраструктура, адміністративний та економічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 9.
4. Гимнастика // Энциклопедический словарь Т-ва «Бр. А. и И. Гранат и К». – Москва. – Т. XIV. – С. 566-576.
5. Єсюнін С. М. До історії першого на Поділлі спортивного товариства «Сокіл» (за матер. газети «Подолія» початку XX ст.) // 100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку ; зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 56-58.
6. Подолія. – 1908. – 29 октяб. – С. 3.
7. Подолія. – 1908. – 30 нояб. – С. 3.
8. Подолія. – 1909. – 18 янв. – С. 3.
9. Подолія. – 1909. – 6 февр. – С. 3.
10. Подолія. – 1909. – 29 мая. – С. 3.
11. Поділля-спорт. – 1999. – 6 берез. – С. 3.
12. Подолія. – 1909. – 2 октяб. – С. 3.
13. Памятная книжка Подольской губернии на 1911 г. Сост. В. Филимонов. – Каменец-Подольск, 1911. – 1 и 2 отделы – 296 с., 3 отдел – 218 с. – С. 35-67.
14. Хмельницький обласний краєзнавчий музей, В.44. Спогади К. Церді, ф.174, с. 5.
15. Григоренко О. П., Григоренко В. О. Фізична культура і спорт на Хмельниччині: сторінки історії // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т.4. – С. 340.
16. Єсюнін С. Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. – Хмельницький, 2016. – С. 246.
17. Вінниця. Історичний нарис. – Вінниця, 2007. – С. 106.
18. Поділля-спорт. – 1999. – 19 берез. – С. 3

19. Сергиевский А. Организация «Русский Сокол» и ее деятельность в Югославии // Международный симпозиум: Русская эмиграция в Сербской и других славянских культурах. – Белград, 1997. – С. 71.
20. Круковский О., Пахолко С. Фалеристичні пам'ятки товариства «Сокіл» 1894–1914 рр. // Нумізматика. Фалеристика. – 2008. – № 4. – С. 26.
21. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.336, оп. 1, спр. 64, арк. 6-14.
22. Основы русского Сокольства. Обязательные лекции по истории, идеологии, организации. – Белград, 1935. – С. 23.
23. Єсюнін С. М., Григоренко О. П. Заснування та розвиток першого на Поділлі спортивного товариства «Сокіл» // Краєзнавець Хмельниччини : Наук.-краєзн. зб. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 7. – С. 103.

Л. Г. Дубина,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ОСНОВИ ДУХОВНОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Г. СКОВОРОДИ

*Коли дух у людині веселий,
думки спокійні, серце мирне,
то все світле, щасливе, блаженне*
Г. Сковорода

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все з більшою гостротою постає проблема відродження культури та духовності, що базується на формуванні потужної системи глибинних морально-етичних цінностей. Ці складні питання підштовхують вітчизняних науковців та педагогів до нового осмислення таких понять як культура, духовність, цінності. Формування особистості у педагогічній освіті має базуватися насамперед на формуванні духовності.

Значний потенціал для використання у педагогічній науці і практиці зосереджений у творчості Григорія Сковороди –

українського філософа, просвітителя-гуманіста, філософа, поета, педагога, який зосереджується у своїх творах на людинознавчій, етико-гуманістичній проблематиці, підносить істинно людське, духовне начало в людині [2; 3; 4; 6; 9].

Його називали символом української духовності, напрочуд глибоким філософом і богословом. Його праці – це джерело, з якого українці протягом століть почерпали незаперечну мудрість віків, у якому шукали відповіді на питання, що турбували їх найбільше.

Григорієм Сковородою започатковано особливий тип українського інтелігента. Йдеться не про представника інтелектуальної праці, а про людину – носія певної морально-духовної настанови, що вирізняє саме інтелігенцію. В цьому розумінні інтелігент – це людина, вищим законом буття якої є не задоволення біологічних потреб, не служіння певним інтересам конкретних соціальних угруповань, а моральний канон, що спирається на вимоги сфери духовності як простору, в якому людина має можливість самореалізуватися як Людина і реалізувати свою родову сутність.

Весь сенс філософії Г. Сковороди й органічно пов'язаного з нею життя мислителя спрямовується передусім на утвердження духовності як справді адекватного середовища для власне людського існування.

Для Г. Сковороди буття особистості невіддільне від вчинків, він розуміє буття як моральне діяння. Найголовніше, що суть цієї діяльності визначається сферою не матеріальних потреб, не соціальних запитів, а однозначно спрямована на сферу духу.

Під філософією Г. Сковорода розумів «любов до мудрості», що «скеровує усе коло дій своїх до тієї мети, щоб надати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам, яко голові всього», тобто спосіб самоусвідомлення і самоствердження людини в світі. Він дійсно зробив зі свого життя свою філософію, втілив філософію у своє життя як спосіб реалізації практичної дії щодо затвердження власних ідеалів. Саме в цьому велич Сковорода як мислителя, і вона не потребує ні спростування, ні підтвердження. Останнє зробила сама історія, надавши Сковороді всесвітнього визнання, свідченням чого є занесення його імені до календаря достопам'ятних людей, дати життя і творчості яких відзначаються ЮНЕСКО.

Гостро відчувачучи якусь первісну надломленість буття, що веде до страждання серця та душевної смутності, за якими ховаються страх і клопіт, Сковорода вбачає вихід із них у досягненні внутрішньої свободи незалежно від зовнішнього світу, зверненні всередину до самого себе, подоланні пристрастей, помилкової гонитви за принадами світу. Метою життя для нього були радість і веселість серця, внутрішній мир, міцність душі. Досягнення цього блаженного спокою і було для Сковороди мистецтвом життя, філософією.

Етико-моральне вчення Сковороди, як і сама його філософія, має релігійне забарвлення. На його думку, Бога як всемогутньої сили, що стоїть над світом, природою і людиною, не існує. Бог – всюдисущий, невидима натура, яка витримує все, Господь, Цар, Отець, Розум, Істина, закон і глас сутнього. Таке тлумачення Бога заперечувало буквальне розуміння біблійних чудес як таких, що не відповідають дійсності та Істинній сутності Бога. Що стосується світу, то, з погляду Сковороди, він складається з двох натур – божественної і матеріальної, які утворюють нерозривну цілісну єдність, а не просто знаходяться одна поряд із другою. Бог у плоті нашій, нематеріальний у матеріальній, вічний у тлінній, один у кожному з нас і цілий у всякому. Божественна природа має первинність перед матеріальною, бо в природі сильніше те, що невидиме. Однак ні матерія не є Богом, ні Бог не є матерією. Бог перебуває у матерії, поза нею і вище неї.

У загальному контексті суджень Сковороди Бог ототожнюється з природою. «Чи не Бог усе в собі тримає? Чи не сам він є голова і усе в усьому?» – запитує Сковорода і тут же дає стверджувальну відповідь, що Бог у дереві є правдивим деревом, у музиці – музикою, у будинку – будинком. У Богові – все й усе з нього, хоча він не є іншим конкретним із того, що в усьому, бо він над усе й усе в ньому. При цьому, складаючись із протилежностей, світ не залишається без руху, не стоїть статично в протилежностях і суперечностях. Навпаки, він перебуває в постійному невпинному русі, що є своєрідним рухом протилежностей, антитез. Світ розкладає себе, розпадається, розсипається і знову збирає себе ведність подібно тому, як смерть зерна є народженням нової рослини.

Шлях усього створіння, котрим рухає Бог, Сковорода зображує як шлях, яким згідно з християнським віровченням іде кожна окрема людина – через смерть до життя, через вмирання до воскресіння. Таким шляхом іде Всесвіт, і цей шлях можна уявити собі як життя рослини. Життя Всесвіту – це процес, де він розпадається на множинності і знову збирає себе в одному пункті, в насінні, з якого потім розкривається, розвивається нове життя.

Дійсне життя символізується у Сковороди кулею та круглими предметами. Ці форми, на його думку, найбільш закінчені, замкнуті, досконалі. Усе в світі рухається через протилежності в колі і таким чином примирює суперечності, бо в колі все повертається до самого себе й до свого початку.

Система світу у філософії Сковороди – храм Божий, його дім, де Бог відноситься до світу як зародок до розкриття, точка до числа, множини. Визнаючи множинність світів, Сковорода виділяв три: макрокосмос – загальний, безмежний світ, де існує усе породжене; мікрокосм, або світик, світочок-людина; символічний, або Біблія. Біблія є символічним світом тому, що в ній зібрані фігури небесних, земних та преподібних створінь, які можуть стати монументами, котрі ведуть нашу думку до розуміння вічної натури, яка захована в тлінній подібно тому, як малюнок захований у своїх барвах. У символічному світі, світі Біблії, Сковорода прагнув виявити заховану за символічними формами духовну цінність людини, знайти ідеал людських стосунків без згубного впливу плоті.

Проблема сутності людини, її призначення й сенсу буття тлумачаться Сковородою через визнання суперечливості самої людини, яка ототожнюється з Богом. Вона, як і світ, має внутрішню (духовну) і зовнішню (матеріальну) природу, становить єдність двох істот – «дійсної», «правдивої» та «тілесної», «плотської» людини. «Тілесна», «плотська» людина визначається зовнішньою природою і є «тінь, тьма і тління», тоді як «дійсна» людина пов'язана із внутрішнім єством, яким є Бог. «Ти, – пише Сковорода, – сновид твоєї дійсної людини. Ти – риза, а вона – тіло. Ти – привид, а вона в тобі правда. Ти – ніщо, а вона в тобі істота. Ти – бруд, а вона твоя краса, образ та план». Як видно з наведеного, Сковорода переконаний у тому, що зовнішнє в людині є тільки її явище, «буття», тоді як сутність прихована у внутрішньому.

Оскільки внутрішнє, духовне є дійсним Богом та істиною в людині є Бог, то істинно людське визначається не його тілом, тілесною організацією, а духом, свідомістю, волею, світом внутрішніх переконань. Дійсна людина сама божественна, сама для себе безодня, джерело, сонце, носієм яких в людині є серце. Як таке, підсвідоме і «надсвідоме», воно – осередок усього доброго та світлого, провидчого і прозорого, вище і глибше порівняно зі свідомим психічним життям. Саме через «чисте», «нове» і «світле серце» проявляється дійсна людина, здійснюється її обожнення. Останнє можливе тому, що дійсна людина тотожна Богу по своїй істоті, по своєму «серцю». Цим визначаються призначення людини та сенс її буття. Вони полягають у пізнанні Бога, служінні йому та любові до нього. Та знову-таки, якщо Бог тотожний людині, а людина тотожна Богу, то пізнання Бога є пізнання самого себе, а служити йому означає служити самому собі. Так само пояснюється і любов до Бога. Оскільки дійсна людина рівна Богу, єдина в усіх нас і в кожному ціла, то любов до Бога є одночасно любов'ю до самого себе, яка символізується Сковородою образом Нарциса.

Етико-моральне вчення Г. Сковороди базується на двох принципах, а саме: «нерівної рівності» та самопізнання. Сковорода усвідомлює, що здійснення, реалізація об'єктивних загальнозначущих цінностей можливе лише на суб'єктивному індивідуально зумовленому шляху обожнення, уподобання людини Богу, де воля Бога стає єдиним її керівництвом. Однак це не означає, що індивідуальність людини зникає, гине разом із «зовнішньою людиною». Навпаки, вона зберігається, набуває своєї значущості в процесі життя, морального удосконалення, піднесення, адже, з одного боку, усі люди лише «тіні» дійсної людини, рівні перед Богом, з другого – усі вони різні.

«Бог, – зазначає Сковорода, розкриваючи названий стан речей, – подібний до фонтана, який заповнює рівний посуд за їх об'ємом. Над фонтаном надпис: «нерівна усім рівність». Ллються із різних рурок різні потоки в різні посуду, що стоять навколо фонтана. Менший посуд менше має, але в тому є рівний більшому, що однаково повний». Як «нерівна рівність» кожна людина є «мірою речей» в етичній сфері, бо в безодні людського ества безпосередньо відбивається безодня божественного буття.

Пізнаючи саму себе, людина здатна вимірювати все власними мірками. І коли пізнання самого себе спрямовується не на зовнішню видимість, яка є лише «пуста пустота», предмет ідолопоклонства, а на внутрішню суть людини, воно і розкриває те, що становить істинну суть, істину в нас самих і всього світу. Життя людини – це процес безперервного духовного розвитку, засобом якого є самопізнання. Воно сприяє моральному вдосконаленню, благоденству і благоустрою людини, бо тільки той, хто пізнав свою природу, може бути корисним для «себе і для своєї братії». Спочатку людина немовби звернена всім еством назовні, на погон, за радостями зовнішнього світу. Потім вона доходить до пізнання своєї природи, самої себе, своїх здібностей і виробляє відповідний до своєї природи спосіб життя.

У творчості Г.Сковороди чільне місце посідають проблеми щастя, він стверджує, що «немає солодшого для людини і немає потрібнішого, як щастя; немає і легшого за це» [5, с. 76].

Г.Сковорода заперечує думку більшості людей про те, що щастя полягає в здоров'ї чи в багатстві, адже є випадки, коли людина здорова, але при цьому нещасна, а є й протилежні, коли вона нездорова, проте щаслива. Те ж саме можна сказати й про багатство. «До яких тільки пороків не призводить здоров'я з багатством! Цілі республіки пропали через те. Чому ж ти багатства бажаєш, як щастя? Щастя нещасливим не робить... Багатьох людей багатство пожерло, наче повинь всесвітнього потопу... Боже милосердя осипало б тебе багатством, коли б воно було тобі потрібне» [5, с. 138]. Г. Сковорода слушно зауважує: «Недоумство в багатстві пишається й лається, а в бідності осідає і впадає у відчай. В обох долях воно нещасне... Ця болячка тому зроджується, що не навчаються Царствові Божому і правді його, а гадають, що усе на світі робиться на удачу, як у беззаконнім володінні» [5, с. 64].

Тобто, щастя – це зовсім не те, що можна порівняти з виграшем у лотерею чи чимось таким, що зовсім не залежить від людини – істоти, яка повинна гідно нести ім'я «створеної за образом та подобою Божою». Саме тому філософ і говорить: «Що б було тоді, коли б щастя, найпотрібніше й наймиліше для всіх, залежало б від місця, часу, плоті та крові? ... Тоді б щастя наше і ми б з ним були б бідні. Хто міг би дістатися до тих місць? Чи ж можливо народитись

усім в одному якомусь часі? Як же поміститися в однім чині та статі?» [5, с. 76].

Щастя може мати кожна людина, бо «воно скрізь і завжди з нами: як риба у воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих» [5, с. 141], тобто щастя притаманне всім людям без винятку від народження. Г. Сковорода наводить яскравий образ «фонтану рівної нерівності» – де вода водограю, як Божа благодать, наповнює посуд різної величини й конфігурації, даючи кожному води достатньо, аби заповнитись ущерт. Кожна окрема людина при цьому порівнюється з якоюсь із цих посудин, які заповнюються водою, аж доки не стають повними. Щастя залежить не від якихось зовнішніх факторів чи певних здібностей, закладених в людині від народження. Талановита людина, яка або живе без Бога, або не розвиває своїх здібностей (за Біблією – «закопує свій талант у землю»), не може стати по-справжньому щасливою.

За даними природою індивідуальними можливостями люди неоднакові, нерівні. Але кожен має можливість максимально розвинути свої здібності у близькій своїй натурі сфері діяльності. Тому філософ і висунув парадоксальну ідею «нерівної рівності», яка фіксує ідею рівності людей щодо власної природи й нерівність обсягу індивідуальних можливостей однієї людини порівняно з іншою.

Г. Сковорода, для якого «віра була філософією. а філософія – вірою» [1, с. 7], вважав: «бути щасливим – [пізнати], знайти самого себе» [5, с. 145]. Кожному з нас потрібно віднайти щастя в собі ж, пізнати себе, бо немає готового рецепту на щастя для кожного через те, що немає двох однакових людей, кожна істота в космосі має певні індивідуальні особливості.

Через це Г. Сковорода надає величезного значення ідеї пізнання людиною самої себе. Він визначав себепізнання «провідною формою сходження людини до Бога» [8, с. 672]. «Безперервно думай, щоб пізнати себе» [7, с. 161]. «Щастя потрібно шукати всередині нас самих. ... Спізнавши себе самого, ми знайдемо у себе самих душевний спокій і сердешну радість. Здобудемо їх мудрістю та добром».

Тобто для досягнення щастя, реалізації свого призначення людині треба розвивати свою свідомість, набути мудрість, пройти шлях від рівня свідомості, яка керується інстинктами, підсвідомим,

через інтелектуальне світосприйняття до рівня інтуїтивного осягнення таємниць Всесвіту (макрокосмосу) і себе (мікрокосмосу) як однієї із його складових, адже за Г. Сковородою «людина – це маленький світ» [7, с. 165].

Г. Сковорода у своїх творах часто говорить про серце, «невидиму природу» психічного життя людини. «Серце, зазначав Дмитро Чижевський, у Сковороди є «корінь усього життя людини, вища сила, що стоїть поза межами й душі, й духа, – шлях до «дійсної людини» ...» [8, с. 680-681]. На думку Г.Сковороди, «людина дивиться на лице, а Бог зрить на серце» [5, с. 98], «без ядра горіх ніщо, так само, як і людина без серця» [7, с. 165].

Через інтуїцію й серце – посередника між світом матеріальним і духовним, – людина стає «свідомістю над часом», тобто торкається вічності, виконуючи своє деміургічне призначення й одержуючи від цього щастя. Г. Сковорода зізнавався: «Якщо зустрічаюся з людиною, яка чимось захоплюється, я ледве не торкаюся головою зірок» [7, с. 165]. Філософ також наголошував: «Царство Боже всередині нас. Щастя в серці, серце в любові, любов же – в законі вічного» [5, с. 76]; «Коли найголовніше у світі є вічність, казав Г. Сковорода, тоді й щастя мусимо засновувати не на тлінному, а на вічному» [1, с. 9].

Як зазначав Г. Сковорода, «Думка – це керівник і шлях людини» [7, с. 165]. Людина сама повинна бути творцем свого щастя й долі, адже можна побудувати таку ієрархію: думка-вчинок-звичка-характер-доля. Щоб змінити велике, тобто, долю, треба починати з найменшого – відповідних думок та вчинків.

Правильне збирання компонентів у ціле й може зробити людину щасливою. Г. Сковорода «учив так, як жив, а жив так, як учив» [1, с. 6].

Зі щастям, мудрістю, цілісністю та волею тісно пов'язана й ідея «сродності» Г. Сковороди, яка є однією з основних його філософських тем. «Сродність», пояснює Сковорода, – це закарбована в кожному серці галузка Божого промислу, тобто не що інше, як «вроджена Божя воля і його таємний закон, котрому підлягає все твориво». Тож мудрим чоловіком є той, хто збагнув спорідненість між своєю душею та тією справою, до якої вона прагне» [8, с. 690].

Цілокупність «сродностей» допомагає досягти більш високого рівня гармонії в соціумі й усіх нас наближує до Неба: «Коли, напр., якийсь рід, або місто, або державу збудовано по цій моделі, то воно буває тоді раєм, небом, домом Божим» [8, с. 708].

Вище блаженство і справжнє щастя приносить людині праця за покликанням, праця, що відображає природні нахили людини – «сродна праця». Г. Сковорода був глибоко переконаний у тому, що кожна людина має природний нахил до певного роду діяльності, який може зробити людину дійсно щасливою, бо така праця за вродженим нахилом і обдарованістю є бажаною, виконується з охотою і насолодою. Навпаки, «несродна» праця, тобто праця, до якої не «лежить серце», яка нав'язується ззовні, до якої примушують, є джерелом великого нещастя.

«Сродності» і «несродності» праці Сковорода надавав великого соціального значення. Причиною всього нерозумного, спотвореного в суспільстві він вважав працю без покликання, працю з необхідності, примусову або працю з метою збагачення. Тому, засуджуючи соціальні вади суспільства, Сковорода закликав до морального вдосконалення, соціального поділу праці подоланням її «несродності» в усіх сферах суспільної діяльності. Саме «несродну» працю вважав основним джерелом усіх суспільних негараздів.

Як просвітник Сковорода був переконаний, що ідеальним є таке суспільство, в якому кожен може реалізувати свої природні задатки в «сродній» праці, втілити їх у життя за допомогою освіти і самопізнання

Григорій Сковорода, розробляючи свою концепцію самопізнання, не заперечував ролі і значення наукового і технічного прогресу, проте підкреслював недостатність цього прогресу для людського щастя, вважаючи більш важливою для досягнення останнього науку про людину. Відповідно до цього соціальний прогрес він ставив у залежність не від пізнання зовнішньої природи, а від пізнання і вдосконалення духовних потенцій людини, її здібностей.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність подальшого вивчення і використання ідей Г. Сковороди у формуванні духовності сучасної особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Багалій Д. І. Український філософ Григорій Савич Сковорода // Сковорода Г. С. Розмова про істинне щастя / Пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. – Харків : Прапор, 2002. – 469 с.
2. Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій / В. С. Горський. – К., 1996.
3. Заглубий П. В. Філософська спадщина Г. С. Сковороди / П. В. Заглубий. – К. : Знання, 2000. – 562 с.
4. Сковорода Г. С. Збірник творів / Г. С. Сковорода. – К. : Знання, 1995. – 456 с.
5. Сковорода Г. С. Розмова про істинне щастя / Пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. – Харків : Прапор, 2002. – 280 с.
6. Сковорода Г. С. (1722–1794). Пізнай в собі людину [Текст] / Г. С. Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 527 с.
7. Стадниченко Володимир, Шудря Микола Наш перворозум Григорій Сковорода на портреті і в житті / Володимир Стадниченко, Микола Шудря. – К. : Спалах, 2004. – 178 с.
8. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарії / Л. Ушкалов. – Харків, 2004. – 896 с.
9. Філософська думка в Україні [Текст] : біобібліогр. словник / ред.-упоряд. М. Л. Ткачук. – К. : ПУЛЬСАРИ, 2002. – 243 с.

О. О. Лобик,

*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри правознавства*

А. О. Фомінова,

*магістр права, докторант
(м. Львів)*

**ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДИСЦИПЛІНАРНИХ
ПРОСТУПКІВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

В умовах побудови єдиного європейського простору, соціально-політичних змін, становлення громадянського суспільства пріоритетним завданням є не лише переосмислення організації діяльності державних службовців в Україні, а й пошук шляхів її

вдосконалення. Вагомої значущості набуває забезпечення ефективного функціонування державної служби на засадах професіоналізму, стабільності, відкритості, політичної нейтральності й підзвітності громадянам. У зв'язку з цим українська дійсність ставить нові завдання перед державними службовцями й висуває особливі вимоги до рівня їх професійної підготовки і службової дисципліни, оскільки невиконання або неналежне виконання ними своїх обов'язків не лише дискредитує держслужбовця, а й порушує права та свободи громадян. Тому зміцнення службової дисципліни є важливим кроком на шляху створення належних умов функціонування державної служби. Забезпечення високого рівня службової дисципліни неможливе без дослідження сутності дисциплінарного проступку державних службовців та особливостей накладення на них дисциплінарних стягнень та припинення трудових правовідносин з ними у випадках його вчинення. Нині правове забезпечення інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців відчутно відстає від потреб і функцій демократичного суспільства. Основною проблемою є відсутність закону, загального для всіх видів державних службовців, який чітко визначав би поняття дисциплінарного проступку, склади таких проступків, співвідношення зі стягненнями за їх учинення та інші важливі питання в цій сфері. Неврегульованість названих положень ускладнює кваліфікацію дисциплінарних проступків державних службовців і відмежування їх від злочинів у службовій сфері та адміністративних правопорушень. Невід'ємною складовою стратегічних перетворень, започаткованих в Україні, є наближення державної служби до європейських принципів, які висуваються до країн-кандидатів на вступ до ЄС, а також принципів «належного врядування», які закріплені рішеннями Ради Європи. У затвердженій Кабінетом Міністрів України Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року [4], визначено, що сучасний стан розвитку державної служби вимагає нормативно-правового удосконалення та актуалізації положень законодавства щодо: запобігання проявам корупції серед державних службовців; чіткого і прозорого механізму відповідальності державних службовців за порушення вимог законодавства, невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків

та ін. Для реалізації намічених напрямів реформування державної служби України першочерговим завданням було поставлено розробку та прийняття нового Закону України «Про державну службу» (набрав чинності з 01.05.2016 р.) [1]. Цей Закон містить низку новел у порівнянні із Законом України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ [2], зокрема, щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності. Новий Закон містить окремий розділ VIII, який присвячений питанням дисциплінарної та матеріальної відповідальності державних службовців, але цей розділ не позбавлений недоліків, одним із яких є недосконалий підхід до визначення підстави притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. У ч. 1 ст. 64 Закон встановлює три юридичних підстави для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності: 1) невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією; 2) порушення правил етичної поведінки; 3) інше порушення службової дисципліни.

Проте такий підхід не узгоджується із ч. 1 ст. 65 цього Закону, де вперше на законодавчому рівні надається дефініція поняття дисциплінарного проступку – протиправна винна дія або бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Порівнявши зміст норм ч. 1 ст. 64 та ч. 1 ст. 65 Закону, можна констатувати, що ними встановлено два різних підходи до визначення підстави притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Адже згідно із ч. 1 ст. 64, окрім невиконання або неналежного виконання посадових обов'язків (тобто дисциплінарного проступку) підставою до притягнення до дисциплінарної відповідальності є ще: а) порушення правил етичної поведінки та б) інше порушення службової дисципліни. Порушення правил етичної поведінки відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 65 Закону є одним із видів дисциплінарного проступку, тому відокремлення цього порушення від дисциплінарного проступку суперечить змісту поняття дисциплінарного проступку та його видам,

що встановлені у ст. 65 цього Закону. Категорія «інше порушення службової дисципліни» означає дисциплінарний проступок, який передбачений іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби чи посадовими інструкціями. Такий висновок можна зробити виходячи із приписів нормативних актів, що регламентують питання службової дисципліни, оскільки в таких актах як синонім категорії «дисциплінарний проступок» використовується саме поняття «порушення службової дисципліни». Зокрема, Дисциплінарний статут служби цивільного захисту у пункті 8 передбачає, що порушенням службової дисципліни є протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння або бездіяльність особи рядового чи начальницького складу, спрямоване на недодержання вимог Присяги, зокрема на невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, перевищення прав, порушення обмежень і заборон, установлених законодавством з питань проходження служби в органах і підрозділах цивільного захисту, чи вчинення інших дій, що ганьблять або дискредитують особу як представника служби цивільного захисту [3]. Звідси вбачається, що законодавець виходить з того, що «дисциплінарний проступок службовця» та «порушення службової дисципліни» є синонімами. У зв'язку з цим ми вважаємо, що у нормативно-правових актах зазвичай не варто використовувати синоніми, оскільки вони не сприяють вираженню законодавчої волі, а лише порушують термінологічну єдність правових норм, позбавляють їх необхідної чіткості і призводять до суперечностей та неузгодженості в юридичній діяльності. Отже, на нашу думку, за доцільне було б виключити ч. 1 ст. 64 із Закону, оскільки фактичною підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності державного службовця є вчинення певного дисциплінарного проступку, вичерпний перелік яких визначено у ст. 65 Закону. Нормами ч. 2 ст. 65 та ч. 5 ст. 66 Закону визначено перелік дисциплінарних проступків та загальні умови застосування дисциплінарних стягнень за їх вчинення, які ми наведемо у таблиці 1.

Таблиця 1

Дисциплінарні проступки та стягнення

№ з/п	Дисциплінарний проступок	Дисциплінарне стягнення
1.	Порушення Присяги державного службовця	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону)

2.	Порушення правил етичної поведінки державних службовців	Попередження про неповну службову відповідність (ч. 4 ст. 66)
3.	Вияв неповаги до держави, державних символів України, Українського народу	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)
4.	Дії, що шкодять авторитету державної служби	Оголошення догани (ч. 3 ст. 66). У разі вчинення систематично (повторно протягом року) цього дисциплінарного проступку – попередження про неповну службову відповідність (ч. 4 ст. 66)
5.	Невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, актів органів державної влади, наказів (розпоряджень) та доручень керівників, прийнятих у межах їхніх повноважень	Оголошення догани (ч. 3 ст. 66). У разі вчинення систематично (повторно протягом року) цього дисциплінарного проступку – попередження про неповну службову відповідність (ч. 4 ст. 66)
6.	Недотримання правил внутрішнього службового розпорядку	Зауваження (ч. 2 ст. 66)
7.	Перевищення службових повноважень, якщо воно не містить складу злочину або адміністративного правопорушення	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)
8.	Невиконання вимог щодо політичної неупередженості державного службовця	Попередження про неповну службову відповідність (ч. 4 ст. 66)
9.	Використання повноважень в особистих (приватних) інтересах або в неправомірних особистих інтересах інших осіб	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)
10.	Подання під час вступу на державну службу недостовірної інформації про обставини, що перешкоджають реалізації права на державну службу, а також неподання необхідної інформації про такі обставини, що виникли під час проходження служби	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)
11.	Неповідомлення керівнику державної служби про виникнення відносин прямої підпорядкованості між державним службовцем та близькими особами у 15-денний строк з дня їх	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)

	виникнення	
12.	Прогул державного службовця (у тому числі відсутність на службі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин	Оголошення догани (ч. 3 ст. 66). У разі вчинення систематично (повторно протягом року) цього дисциплінарного проступку – звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)
13.	Поява державного службовця на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)
14.	Прийняття державним службовцем необґрунтованого рішення, що спричинило порушення цілісності державного або комунального майна, незаконне їх використання або інше заподіяння шкоди державному чи комунальному майну, якщо такі дії не містять складу злочину або адміністративного правопорушення	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66)

Окрім цього, у ч. 1 ст. 65 Закону встановлено, що за вчинення дисциплінарного проступку до держслужбовця може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Вважаємо, що якщо у діях держслужбовця буде встановлено конкретний склад дисциплінарного проступку, то відповідальність повинна наставати безумовно, оскільки Закон встановив особисту відповідальність керівника держслужби – у разі не притягнення держслужбовця до відповідальності за певне діяння. Відповідальність за це діяння буде покладена на керівника (ч. 4 ст. 63 Закону). Тому у дефініції поняття дисциплінарного проступку, на нашу думку, слід визначити, що дисциплінарним проступком є невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього має бути застосоване дисциплінарне стягнення.

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що наявність правових дефініцій створює сприятливі умови для однакового розуміння та застосування нормативно-правового акту.

Одні й ті ж правові категорії повинні мати єдину правову сутність, відповідати одному правовому поняттю не лише в рамках одного нормативного акту, а й в цілому. Точність юридичних формулювань, їх адекватне відображення у тексті нормативно-правових актів значною мірою визначають ефективність останнього, сприяють правильному та однаковому застосуванню правової термінології та захисту прав і законних інтересів громадян. Використання у текстах нормативних актів законодавчих дефініцій є одним із способів забезпечення правової визначеності та зрозумілості правових норм, а також ефективного втілення у тексті нормативного акту наміру законодавця. Законодавчі дефініції допомагають віднайти та зіставити «букву» та «дух» закону. Проте формулювання понятійного апарату повинно відповідати певним принципам, зокрема, принципу цілісної системи юридичних понять, тобто визначені законодавцем дефініції понять повинні бути єдині як для галузі трудового права, так і для інших галузей права.

Слід зазначити, що новий Закон на противагу закону «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року [3] передбачає перелік дисциплінарних проступків. Вважаємо, що цей перелік не є вичерпним, бо через різноманітність порушень дисципліни, які можуть бути допущені в сфері державної служби, їх неможливо певним чином систематизувати. Разом з тим, не можна применшувати значення спроби законодавця провести фіксацію основних, на його погляд, дисциплінарних проступків. У зарубіжних країнах важливим є питання про необхідність законодавчого визначення переліку дисциплінарних проступків. Для цього застосовуються три підходи. Зокрема, у Бельгії, Японії, Греції всі види дисциплінарних проступків вичерпно передбачені нормативно-правовими актами. У Великій Британії, ФРН, Австрії, Швейцарії хоча й вимагається, щоб види дисциплінарних проступків по можливості були встановлені законодавством, але визнається неможливим нормативне закріплення усіх видів зазначених проступків, і тому, як виняток, суб'єкт призначення може самостійно визначати дисциплінарні проступки, які не передбачені нормативно-правовими актами. У США, Канаді, Франції суб'єкт призначення наділений правом визначати чи є те чи інше діяння дисциплінарним

проступком, оскільки вважається неможливим закріпити у законодавстві вичерпний перелік таких проступків [18, с. 137].

Категорія дисциплінарного проступку має важливе значення як для трудового, так і для адміністративного права. Проте підходи стосовно визначення цього поняття у фахівців зазначених галузей права різняться. Зокрема, серед учених-трудоників існують такі підходи до розуміння сутності дисциплінарного проступку. Так, на думку Л.О. Сироватської, встановлення дисциплінарного проступку відбувається шляхом виключення з числа інших правопорушень – кримінальних та адміністративних. На її думку, якщо те чи інше правопорушення не відноситься до злочину чи адміністративного правопорушення, то можна говорити про дисциплінарний проступок [17, с. 54].

А. В. Андрушко дисциплінарний проступок визначає як протиправне, винне, шкідливе невиконання чи неналежне виконання працівником у робочий час трудових обов'язків, покладених на нього законодавством, колективним і трудовим договорами, іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосовано дисциплінарне стягнення [6, с. 385].

Ю. М. Полетаєв дисциплінарним проступком визнає винне, протиправне (але виключаюче кримінальну відповідальність) невиконання трудових обов'язків, їх нездійснення, перевищення повноважень, що забезпечують процес праці, особою, яка перебуває в трудових правовідносинах з конкретною організацією [16, с. 64]. Знашої точки зору, наголошувати на тому, що дисциплінарний проступок не тягне кримінальної відповідальності є зайвим, якщо у визначенні не передбачено такої ознаки, як суспільна небезпечність діяння.

В. І. Щербина визначає дисциплінарний проступок як протиправне, винне діяння, яке посягає на службову дисципліну в державному органі шляхом невиконання або неналежного виконання працівником своїх обов'язків, порушення заборон або обмежень, зловживання повноваженнями, або вчинення проступку, який порочить його як державного службовця чи дискредитує орган, в якому він працює [20, с. 168].

На думку М. І. Іншина, дисциплінарним проступком є свідоме (винне) невиконання або неналежне виконання державним

службовцем своїх посадових обов'язків, може виявлятися у навмисному порушенні правил службового розпорядку, посадових інструкцій, наказів начальників і керівників, морально-етичних вимог, обумовлених специфікою проходження служби в цих органах [11, с. 360-361]. Як бачимо, на думку вчених, особливе значення для дисциплінарного проступку має час дії. Порушення трудової дисципліни вважається таким за умови, що воно сталося в робочий час. Проте М. І. Іншин вважає, що дисциплінарний проступок може бути вчинений як під час службової діяльності, так і позаслужбовий час [12, с. 10].

Водночас, слід мати на увазі, що для працівників з ненормованим робочим днем час після закінчення роботи теж вважається робочим. Дещо інші міркування стосовно розуміння сутності дисциплінарного проступку висловлюють учені-адміністративісти. Зокрема, Д. М. Бахрах визначає дисциплінарний проступок як шкідливе, антисуспільне діяння, вчинене членом колективу, що полягає в порушенні обов'язків, пов'язаних з перебуванням особи в такому колективі [7, с. 238].

В.М. Манохін дисциплінарним проступком називає протиправне, суспільно небезпечне, винне діяння (дію чи бездіяльність), що завдало шкоди суспільству і державі, хоч і не суттєву [14, с. 485].

В. В. Зуй під дисциплінарним проступком розуміє невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних із проходженням державної служби, а також вчинення проступку, який порочить його як державного службовця або дискредитує державний орган, в якому він працює [5, с. 171].

На підставі проведеного аналізу, запропонуємо власне визначення «дисциплінарного проступку державного службовця», яке бажано закріпити на законодавчому рівні – це протиправне, винне (умисне чи необережне), шкідливе невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх службових обов'язків, порушення морально-етичних правил, покладених на нього законами та іншими нормативно-правовими актами, трудовим договором і посадовою інструкцією, що тягне застосування дисциплінарного стягнення. Сутність дисциплінарного проступку може бути

визначена шляхом аналізу його загальних ознак. Наприклад, А.В. Адрушко виокремлює такі характерні ознаки дисциплінарного проступку: 1) може виражатися як у дії, так і в бездіяльності; 2) дисциплінарна відповідальність настає виключно за винні дії, тобто вина є головною, обов'язковою ознакою дисциплінарного проступку; 3) є протиправним та шкідливим вчинком працівника; 4) полягає у порушенні трудових обов'язків працівників; 5) порушення трудової дисципліни вважається таким за умови, що воно сталося у робочий час; 6) за вчинення дисциплінарного проступку до працівника може бути застосоване дисциплінарне стягнення [6, с. 384, 385].

Н. М. Вапнярчук до ознак дисциплінарного проступку відносить, зокрема: 1) ним можуть бути як дії, так і бездіяльність, визначені в законі як невиконання чи неналежне виконання трудових (службових) обов'язків; 2) відповідальність за його вчинення настає виключно за винні дії, тобто вина є обов'язковою ознакою; 3) виражається у виді порушень трудових (службових) обов'язків працівника; 4) за його вчинення на працівника може бути накладено дисциплінарне стягнення [8, с. 93].

Слід звернути увагу і на той факт, що в науковій літературі триває дискусія стосовно питання, чи є дисциплінарний проступок суспільно небезпечним, чи тільки суспільно шкідливим явищем. На цю проблему одним із перших звернув увагу М. Д. Шаргородський, який визначав суспільну небезпеку як дії, що вчиняються в конкретних умовах, і небезпеку осіб, які їх учинили [9, с. 7]. При цьому варто наголосити, що ступінь суспільної небезпечності діяння визначається не правозастосовником, а законодавцем, коли він те чи інше діяння відносить до кримінального, адміністративного чи дисциплінарного правопорушення.

На думку Н. М. Вапнярчук, ознака суспільної небезпеки (шкідливості) дисциплінарного проступку не є вирішальною для встановлення факту наявності невиконання чи неналежного виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків, тому й не може служити його обов'язковою ознакою [8, с. 95].

Дисциплінарні проступки у сфері державної служби вирізняються своєю несхожістю. Тому є сенс не лише закріпити їх

перелік, а й передбачити, які дисциплінарні стягнення повинні застосовуватися за їх учинення, що забезпечить захист державного службовця від необґрунтованого звільнення. А. В. Куракін вважає, що необхідно розробити і прийняти Основи чи Кодекс дисциплінарної відповідальності посадових осіб державної служби, в особливій частині яких містився би перелік дисциплінарних проступків і відповідальність за кожний з них [13, с. 35].

Вважаємо, що можна говорити лише про необхідність закріплення примірної, але не вичерпної системи дисциплінарних проступків державних службовців. Формуючи таку систему, слід пам'ятати, що не всі дисциплінарні проступки на державній службі є однаковими за напрямом негативного впливу. Так, погоджуючись із класифікацією дисциплінарних проступків державних службовців С. Є. Чаннов [19, с. 85], вважає, що всі дисциплінарні проступки державних службовців можна переділити на умовно внутрішні, публічні та змішані. Критерієм цієї класифікації є напрям негативного впливу дисциплінарного проступку. Залежно від форми вини дисциплінарні проступки державних службовців переділяються на умисні та необережні. Ця класифікація має значення для застосування до державного службовця певного дисциплінарного стягнення. Важливе практичне значення має класифікація дисциплінарних проступків державних службовців за суб'єктом, який має право застосовувати дисциплінарні стягнення.

На нашу думку, необхідно детально класифікувати дисциплінарні проступки залежно від виду стягнення, яке може бути застосоване за його вчинення, що забезпечить обґрунтоване застосування стягнення за певний проступок. Ю. А. Жукова пропонує ввести такі дисциплінарні стягнення: затримку в підвищенні розряду чи посади на максимальний період – один рік, обмеження просування по роботі протягом дії дисциплінарного стягнення, суворо догану, попередження про можливе звільнення [10, с. 15]. Деякі науковці обстоюють думку про доцільність уведення штрафів [15, с. 46].

Ми вважаємо, що законодавчого закріплення має набути класифікація, в якій поєднано два критерії, як за ступенем тяжкості, так і за видом дисциплінарного стягнення, що має застосовуватись до державного службовця. Матеріальним критерієм такої класифікації

буде ступінь небезпечності певних видів дисциплінарних проступків. Формальним критерієм цієї класифікації має бути певне дисциплінарне стягнення. Водночас, на наш погляд, є недопустимим установлення абсолютно визначеного дисциплінарного стягнення за конкретний дисциплінарний проступок. Дисциплінарні стягнення мають установлюватись альтернативно.

На наш погляд, інститут дисциплінарної відповідальності державних службовців слід урегулювати в окремому нормативному акті, таким може бути Кодекс основних правил поведінки державного службовця України. Прийняття такого кодифікованого акту приведе чинне законодавство (в частині дисциплінарної відповідальності) у відповідність з вимогами Конституції України та дасть змогу на практиці користуватися не численними підзаконними актами, а одним законодавчим актом у формі Кодексу. В межах цього нормативного акту, це, наприклад, може бути Кодекс державного службовця, доцільним є виокремлення окремого розділу «Дисциплінарна відповідальність державного службовця», в якому слід визначити дисциплінарну відповідальність держслужбовця як різновид юридичної відповідальності, що полягає в накладенні передбачених законом дисциплінарних стягнень на службовця за передбачені цим Кодексом порушення службової дисципліни у вигляді дисциплінарного проступку.

Таким чином, радикальне вдосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців має відбуватися шляхом створення окремого масиву відповідних норм законодавства України про державну службу – у вигляді структурної частини Кодексу державного службовця (або, як варіант, в окремому Законі України «Про дисциплінарну відповідальність у сфері державної служби»).

Список використаних джерел та літератури:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. // Відомості Верховної Ради України (далі-ВВР). – 2016. – № 4. – Ст. 43.
2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. // ВВР. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
3. Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту: Закон України від 05.03.2009 р. // ВВР. – 2009. – № 29. – Ст. 398.

4. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 227-р // Офіційний вісн. України. – 2015. – № 24. – Ст. 680.

5. Адміністративне право: підруч. / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.

6. Андрушко А. В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 32. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С. 380-385.

7. Бахрах Д.Н. Административное право России: учебн. – М. : Норма-Инфра, 2000. – 651 с.

8. Вапнярчук Н. М. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні. – Х. : Юрайт, 2012. – 312 с.

9. Голик Ю. В. Философия уголовного права: современная постановка проблемы. – СПб: Юрид. центр Пресс, 2004. – 316 с.

10. Жукова Ю. А. Дисциплинарная ответственность работников как правовое средство обеспечения исполнения трудовых обязанностей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Ю. А Жукова. – Пермь, 2005. – 22 с.

11. Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.05. – Х., 2005. – 452 с.

12. Іншин М. І. Поняття дисциплінарного проступку як фактору, що дестабілізує дисципліну та законність в ОВС // Право і безпека. – 2006. – № 5. – С. 7-10.

13. Куракин А. В. Административно-правовые аспекты юридической ответственности в механизме противодействия коррупции в системе государственной службы РФ / А. В. Куракин // Административное и муниципальное право. – М. : Nota Bene, 2008. – № 5. – С. 31-37.

14. Манохин В. М. Советское административное право: учеб. – М. : Юрид. лит., 1977. – 541 с.

15. Панасюк О. Т. Правове регулювання застосування штрафів до працівників / О. Т. Панасюк // Право України. – 2006. – № 8. – С. 44-47.

16. Полетаев Ю.Н. Трудовой распорядок в организации и ответственность за его нарушение по новому Трудовому кодексу РФ // Труд. право. – 2002. – № 3 (25). – С. 64-69.

7. Сыроватская Л. А. Ответственность за нарушение трудового законодательства. – М. : Юрид. лит., 1990. – 176 с.

18. Форманюк В. В. Правові засоби забезпечення трудової дисципліни. – Одеса : Фенікс, 2012. – 182 с.

19. Чаннов С. Е. Служебное правоотношение: понятие, структура, обеспечение / С. Е. Чаннов / под ред. В. В. Володина. – М. : Ось-89, 2009. – 103 с.

20. Щербина В. І. Дисциплінарна відповідальність державних службовців органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. – Х., 1998. – 208 с.

Л. О. Мазур,
к. філос.н., доцент
(м. Львів)

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: НАКОПИЧЕННЯ ЗНАННЯ ЧИ ЛЮБОВ ДО ДИТИНИ

При будь-якій спробі аналізу стану сучасної духовної культури, першим, що кидається у вічі людині мислячій, є колосальне спрощення у сприйнятті світу, намагання укласти його у якісь примітивні схеми, графіки й діаграми, пояснити за допомогою формул і знаків науки. Складається враження, що люди задалися метою остаточно просвітити його світлом свого розуму, і на його засадах «єдино правильно» влаштувати своє життя. Однак ця «воля до істини» у примітивно-прикладному її розумінні, вже не перше століття власне й не дає їм спокійно жити, і цей неспокій, який вони не без певного пафосу обізвають «творчим», не може бути усуненим шляхом його раціоналізації. Застосування такого «психоаналізу» по відношенню до цілого соціуму є надто проблематичним, бо порятунку шукають у тому, що власне його й породило. «Те, що у своїй первинній формі тривога людини пов'язана з самою появою мислення і що вона настільки ж древня, як і сама людина, – це очевидний факт, – пише французький релігійний філософ П'єр Тейяр де Шарден, – але я не вважаю, щоби можна було серйозно засумніватися у тому, що під дією мислення, яке соціалізується, сьогоденні люди особливо стривожені – стривожені більше, ніж

будь-коли в історії. В кінці будь-якої розмови, наперекір усмішкам, вглибину сердець проникає тривога, фундаментальна тривога буття, незалежно від того, усвідомлена вона чи ні. Однак ми далекі від того, щоби чітко розпізнати джерело цієї тривоги. Щось нам загрожує, але ми не знаємо що, чогось нам бракує більше, ніж будь-коли, але ми не знаємо чого» [5, с. 181].

Не даремно кажуть, що правильно поставлене питання – це вже половина відповіді на нього. Формуючи його, французький мислитель останньою фразою, ніби між іншим, й дає на нього відповідь – тривога людини пояснюється тим, що бракує їй не ерудиції, а мудрості, яка характеризується спокоєм розуму, і є покликаною редукувати пристрасті, усмиряти гординю, змушує жити по совісті. Якщо ж людині бракує цієї останньої, то вона потребує всього і понад міру, бо дуже багато і надто добре про себе думає. Не виробивши під її впливом ніяких гальм і стримів, вона даремно вовтузиться і, забуваючи про те, «Хто тут дає», намагається брати сама, брати те, що їй не належить, брати без тями і без міри, вносячи таким чином дисгармонію і хаос у природу, цілу Світобудову. Відповідно й лякає її не світ як такий, яким він був створений Самим Всевишнім, а те, що вона з ним зробила, уявивши себе єдиним у ньому господарем. «Людина, не лише страждає і розбещеною є сама, вона вводить розтління і муку всюди, де лише може, у всю природу. Приноровлюючи до себе, вона викривила самі інстинкти тварин, вона вимучила у них і рослин небувалі форми, вимушуючи їх до протиприродних схрещень, яким вона б не знала і меж, якби не зустріла впертого опору у таємничих законах природи. Мерзенний беззаконник, вона стоїть перед цими законами, все ще намагаючись порушити їх, ніби бажаючи розсунути всі грані і переступити через них розбещеністю своєю і злом. Вона похапцем вишукує у природі всяку потворність, будь-яку хворобу і береже і охороняє все це, і збільшує їх ще. Вона перемішала клімати, змінила всі умови життя, змішала те, що не поєднується, і роз'єднала те, що було споріднене, зняла з природи лик Божий і наклала на неї свій спотворений лик. І серед всієї цієї руїни сидить сама, її повелитель і мучитель» [3, с. 103-104].

Це прагнення до самоствердження, до матеріалізації інтелектуальних сил будь-якими методами й за будь-яких обставин,

бажання добитись свого, не задумуючись над тим, у що ця гіперактивність виллється, власне, й сприяє переходу від духовно-естетичного до суто практичного освоєння світу, приводить до його перетворення з предмета захоплення і обожнювання у справжній об'єкт для знущання. Воно й стало зловіщим знаменням ХХ століття. Ще на його початку Мартін Хайдеггер писав: «Світ почав уявлятися об'єктом, відкритим для атак думки, яка обчислює, атак, перед якими вже нічого не може встояти. Природа стала лише гігантською бензоколонкою, джерелом енергії для сучасної техніки і промисловості» [7, с. 103-104].

Однак, таке протиставлення людини природі привело не лише до жорстокої експлуатації її ресурсів, а й до «роззачаровування» світу. І не лише світу зовнішнього, а й світу людей і спілкування, до руйнування тієї релігійно-міфологічної оболонки, яка не лише тримала його при купі, а й сповіщала всім, у ньому сущим, сенс і мету їхнього життя. Грубе вторгнення людини у божественне устанавління, її небажання «ждати милостей від природи», привело до зникнення духовності з життя великих людських спільностей. «Доля нашої епохи, з притаманною їй раціоналізацією й інтелектуалізацією і передусім роззачаровуванням світу, полягає в тому, що вищі, найблагородніші цінності із суспільної сфери відійшли або у потустороннє царство життя містичного, або у братню близькість безпосередніх стосунків окремих індивідів. Не випадково найбільш високе наше мистецтво є не монументальним, а інтимним; не випадково сьогодні лише всередині вузьких соціальних кіл, у міжособистісному спілкуванні, надзвичайно тихо, піаніссімо, пульсує те, що раніше буйною пожежею проходило крізь великі общини і згуртовувало їх» [1, с. 148].

На жаль, ці слова, що сто років тому, адресувались вченій громадськості і звучали як попередження, нікого не схилювали, не змусили рефлексувати над долями світу, а так і залишились «гласом вопіючого в пустелі». У технократичному суспільстві, яке формувалося у Європі, починаючи з ХVІІ століття, вони прозвучали так само «піаніссімо». А інакше і бути не могло, бо вони знаходились у явному дисонансі з бравурним умонастроєм «епохи великих відкриттів», яка, фактично, увінчалася тим, що й сама людина була представлена у ньому в якості машини [2, с. 169-227].

Парадокс історії науки полягає в тому, що у цьому ототоженні людина не вгледіла нічого для себе образливого і принизливого, й відстоювати своє божественне походження зовсім не намагалася. Цілком навпаки, вона зробила вибір на користь механіко-математичного мислення, і для цього у неї були «вагомі» підстави: *по-перше*, воно робило світ цілком впізнаваним і зрозумілим; *по-друге*, давало їй карт-бланш на його «підкорення»; а, *по-третє*, знімало з неї відповідальність за те, чим воно закінчиться. А закінчувалося воно тим, чого не чекав ніхто і чим зовсім не пасувало пишатися людині, як істоті із крові і плоти, і, тим не менше, наділеній свідомістю і волею. Адже її тілесна конституція могла б допомогти їй не вираховувати дійсність, а органічно у неї вписуватися, вчуватися у неї і вжватися, а свідомість – трансформуватися в *amor Dei intellectualis* (інтелектуальна любов до Бога (лат.)). На жаль, ці вищі дари Всевишнього виявилися для неї не благословенням, а спокусою, надто великим випробуванням, щоби вона могла його витримати.

Відтак, замість того, щоби формувати уявлення про межі наукової раціональності і про моральну відповідальність вченого, так звані «мислителі», почали розробляти стратегію розвитку науково-технічного прогресу. Полюбляли погомоніти про нього і в Україні. А щоби надати цій балаканині подобиє науки на її теренах були створені цілі «філософські школи», і пошукові колективи, які мали б надати ще більшої впевненості невтомним шукачам пригод в «освоєнні» природи, з природою людською включно. І якщо її цілковито ще не знищили, то, як це не парадоксально, лише тому, що на теренах її панували віковічні й перманентні злидні. Але до цього йдеться, бо сфера життя у нас, як шагренева шкіра, скорочується, і причиною цього є те ж саме – тупе й безглузде накопичення технічного інтелекту, який, з ранніх літ, подібно іржі, роз'їдає дитячі душі.

Не маючи ніякого виходу в практику, він дратує й деморалізує людину й у дорослому віці, приводячи її до шизофренії або повергаючи її у невротичні стани. Не будучи зігрітим переживаннями й почуттями, він так і буяє пустоцвітом, і, тим не менше, на ньому зациклившись, керівництво освіти задалася метою перевірити його дію на дітях. Для цього з-за Океану й були завезені

так звані «педагогічні технології». Вони спеціально призначалися для того, щоби знання з них не просто «викачувати», а буквально вичавлювати. А щоби тиск цей якось редукувати, всім без розбору обіцяли, що після того, як з них вичавлять душу, вони обов'язково будуть «успішними». За умови, принаймні, що ставши дорослими, вони приймуть участь у масових «щурячих перегонах». Однак, будучи засліпленими простотою й доступністю освітньої технології, українські вчителі втягали в них дітей ще у школі, маніпулюючи цифрами в оцінюванні навчальних досягнень і результатами так званого зовнішнього незалежного оцінювання, яке стало справжнім апофеозом безглуздя, вищим сплеском розвитку технократизму в освіті.

Найбільш цікавим у цій ситуації є те, що на Заході все це вже «проходили» і прагматизмом, який технічним інтелектом лише живиться, «перехворіли». Маючи значно більше можливостей для реалізації «американських мрій», і навіть досягнувши «успіху», учасники вказаних перегонів, збагнули, що на фініші на них зовсім не очікуватиме щастя. Не кажучи вже про тих, для кого вони затягалися до кінця їх життя. «Скільки людей наполегливо і натхненно працюють задля здійснення якоїсь мети, яка обіцяє, що завтра забезпечить дозвілля і можливість насолоджуватись життям! Але «завтра» так ніколи й не стає «нині». Завжди з'являється інша мета, яка обіцяє ще більше і вимагає ще більше зусиль. Ось чому так небагатьом людям, чий життєвий шлях нічим не примітний, вдається зберегти той чудесний дар, яким ми всі володіли в дитинстві, – здатність по-справжньому радіти буттю» [4, с. 23].

З цього зізнання, а воно є щирим, бо належить нобелівському лауреату, а це значить – людині нічим життям не обділеній і на нього не обізлений, стає зрозумілим, на що ми проміняли «школу радості» й педагогіку серця, яка розвивалася у нас фактично від «Повчань» Мономаха, через філософію Сковороди і аж до Сухомлинського. А проміняли ми її на чечевичну юшку прагматизму, який пропонує механічне, суто інструментальне ставлення до дитини. І цей великий промін духовного світу особистості на сите черево й фантоми матеріального благополуччя, власне й зруйнував фундамент національної освіти. Високі ідеали її були дискредитованими й осміяними, а носії їх опинилися на соціальному дні. Добро і зло

помінялись місцями, і така «переоцінка цінностей» розклала вчительство, як особливий прошарок суспільства, який задавав стандарти його життя. Вони були змінені у самому його середовищі і з тих пір, той, хто віддавався роботі, зараховувався до розряду ідіотів, хто не «стукав», потрапляв до когорти «неблагонадійних», хто жив за моральним законом, вважався безперспективним і т. ін.

Тим не менше, голий прагматизм у підходах до освіти її найвище керівництво намагається представити найвищим її досягненням. А а то, мовляв, до того, поки його не «запозичили», діти наші були занадто скромні, зациклені на етиці «любові до ближнього», мали якесь уявлення про совість, а вона їх стримувала. Не використовуючи «ближнього», а намагаючись йому поспівчувати чи навіть допомогти, наші співвітчизники буцімто й топчуться на місці. На думку освітніх «новаторів», така поведінка не є продуктивною, для того, щоби досягти «успіху», треба бути нахабнішим. Розцінюючи терпеливість і стриманість і інші християнські цінності як закомплексованість, очільники освіти пропонують діяти більш рішуче, не звертаючи особливої уваги на соціальне оточення.

Те, що прагматична доктрина «стандарти» життя в Україні не підняла, а замість колосального прогресу у всіх його сферах відкинула її назад у часі на два з половиною десятиліття, є очевидним фактом. Однак у ньому вбачають, якусь трагічну випадковість, неправильне її застосування на рідному етнокультурному ґрунті. Теоретично все, мовляв, у ній є правильним, а от практика – дещо «підманула-підвела». У цьому контексті й постають два взаємопов'язаних сакраментальних питання: як так легко «педагогічні технології» змогли перемогти «педагогіку серця», а прагматизм – здолати християнські цінності у до нестями віруючих українців? Відповідь тут може бути лише одна – легковірність: сліпа віра в те, що все, що знаходиться поза межами України є найкращим, і така ж наївна віра в науку.

Французи, у яких технократичні тенденції у розвитку освіти власне й починалися, зрештою з ілюзіями технократизму розпрощалися. Оскільки українські педагоги дуже полюбляють все іноземне, то ми й приведемо, як приклад такого прозріння, дещо завелику цитату із праці видатного французького педагога Селестена

Френе: «Байдужість школи до морального і громадянського виховання дітей – ось до чого привела сліпа віра в науку, та, яка отримала назву «Сцієнтизм». На початку століття (минулого – Л.М.) виникло переконання, що технічні досягнення і збільшення кількості отриманих знань автоматично приведе до того, що людина стане кращою. Навчимо її читати і писати, використаємо науково-технічні досягнення для покращення умов її праці, будемо безперервно залучати її до цивілізації за допомогою засобів комунікації – газет, кіно, платівок, радіо, телебачення... І людина перестане бути людиною вовком. Дамо їй доступ до культурних цінностей, і тут-таки підвищиться її моральний потенціал. Так думали 50-80 років тому і Віктор Гюго міг з деякою напищеністю сказати: «Кожна дитина, яку ми навчаємо – це наш виграш у боротьбі за людину. І він був не поодиноким... На початку століття французькі вчителі були жрецькими цієї нової релігії. Вони повністю повірили їй і боролися з «обскурантами», яких наука безумовно засудила. Вчителі вважали, що навчити дітей читати і писати, значить дарувати їм спасіння. Їм здавалося, що свідоцтво про освіту відкриває їм двері у світ моральності, громадянства і людяності» [6, с. 140-141].

На жаль, до України Френе ще не дійшов. Але не в цьому суть і не в тім печаль. Значно образливішим і ганебним для української освіти є те, що до вітчизняної школи так і не дійшов Сухомлинський. Хоча, «по-людськи» вчителів наших можна зрозуміти. Ключувши на прагматизм, що обіцяв їм «вигоду» і «успіх», повіривши в чарівну силу «освітніх технологій», які обіцяли, що вони будуть навчати «цікаво і ефективно» з найменшими затратами інтелектуальних і моральних сил, як вони могли, як це заповідав наш великий педагог, «серця віддавати дітям!?) І вони сказали: «Нема дурних!», забувши при цьому слова ап. Павла: «Коли хто з нас думає бути мудрим у віці цьому, той хай буде дурним, щоб стати мудрим» (1 Кор. 3:19).

Забавляючись різного роду технократичними дурничками, керівництво вітчизняної освіти перетворило школу у позбавлену життя бюрократичну структуру. Відсутність в її стінах любові і добра, правди і віри, співчуття і милосердя привело до емоційно-відчуттєвого збіднення наших учнів, до їх перетворення у зразкових біороботів, а то й просто у запам'ятовуючі пристрої. За допомогою інтелектуального терору, вчителям допоки вдавалося тримати їх у

покорі. Але чи надовго їх вистачить?! Та, зрештою, чи в цьому полягає суть педагогічної діяльності?

Список використаних джерел та літератури:

1. Вебер М. Наука как призвание и профессия / М. Вебер // Самосознание европейской культуры XX века. – М., 1981.
2. Ламетри Человек-машина // Ламетри Сочинения. – М., 1983. – С. 169-227.
3. Розанов В. В. Легенда о Великом инквизиторе // Розанов В. В. Несовместимые контрасты жития. – М., 1990.
4. Селье Г. От мечты к открытию / Г. Селье. – М., 1987.
5. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / П. Тейяр де Шарден. – М., 1987.
6. Френе С. Нравственное и гражданское воспитание // Френе С. Избранные педагогические сочинения. – М., 1990.
7. Хайдеггер М. Отрешенность // Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге. – М., 1991.

УДК 004.01:340.13(477)

Юрій Матвєєв,

Юрій Кокодій,

(м. Хмельницький)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу нормативно-правового регулювання у сфері інформаційних правовідносин. Досліджено окремі правові джерела щодо врегулювання електронного урядування, електронного документообігу, створення та функціонування інформаційно-аналітичної системи.

Ключові слова: електронне урядування, електронний документообіг, інформаційно-аналітична система.

The article analyzes normative and legal regulation in the field of information legal relations. Some legal sources for the settlement of

electronic government, electronic document flow, creation and operation of information and analytical system were studied.

Key words: electronic government, electronic document flow, information and analytical system.

Стрімкий розвиток та глобальне впровадження новітніх інформаційних технологій, інтенсифікація інформаційних відносин, створили умови, коли життя людини майже не мислиме без мобільного телефону, телевізора, комп'ютера та Інтернету.

Сьогодні є реальним проведення операцій лікарями на відстані за допомогою сучасних телекомунікаційних систем, телемедичних консультацій, дистанційного навчання, укладення договорів шляхом обміну даними через мережу Інтернет тощо.

Розвиток суспільних відносин став вимогою в цілому щодо розроблення, вдосконалення та оновлення нормативно-правової бази України, створення спеціальних юридичних норм та правил регулювання сфери інформаційних правовідносин.

Верховною Радою України були прийняті закони України, які набули чинності – «Про електронні документи та електронний документообіг» [1, с. 1], «Про електронний цифровий підпис» [2, с. 1], «Про обов'язковий примірник документів» [3, с. 1], «Про Національну програму інформатизації» [4, с. 1] тощо.

Згідно Закону України «Про Національну програму інформатизації», Постанови Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» держава створює систему управління, яка базується на електронних платформах. Поняття «електронне урядування» на сьогодні вже не є цілком невідомим і новим, як це було кілька років тому. Пов'язуючи його з доступом до публічної інформації, можна сказати, що воно є ефективним засобом забезпечення інформування та доступу до інформації фізичними та юридичними особами, а отже, сприяє прозорості та ефективності діяльності влади.

Ідеї електронного урядування користуються великим попитом у всьому світі. США, Великобританія, Швеція, Данія, Норвегія, Латвія, Естонія та багато інших країн його уже застосовують. Зокрема, уряд США надає громадянам різноманітні послуги через мережу Інтернет: видачу ліцензій, сплату штрафів тощо.

У Великобританії через мережу реєструється фірма тільки за однією формою.

Позитивні приклади запровадження та функціонування електронних урядів в інших країнах допоможуть підкреслити реальні переваги цих систем та всебічно реалізувати електронне урядування в Україні. На сьогодні, в нашій державі існує досить велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері інформаційних технологій. Проте, значна частина з них потребує внесення змін та доповнень, оскільки тією чи іншою мірою не узгоджується між собою та не в змозі адекватно вирішувати проблеми, що виникають.

Концепція електронного урядування складається з двох взаємозалежних та водночас самостійних структур – внутрішня урядова інформаційна інфраструктура (аналог корпоративної мережі) та зовнішня інформаційна інфраструктура, що взаємодіє з громадянами та організаціями. У рамках «електронної держави» інтегруються інформаційні ресурси органів державної влади, а також створюється система онлайн-послуг.

З метою підвищення ефективності роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування у рамках реалізації завдань (проектів) Національної програми інформатизації передбачається, згідно інформації розміщеній на веб-сайті Державного департаменту з питань зв'язку та інформатизації, об'єднання вже існуючих у цих органах інформаційних систем та тих, що будуть розроблятися, в єдиний інформаційно-аналітичний комплекс – Інтегровану інформаційно-аналітичну систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування України.

Метою створення такої системи є забезпечення руху документів (укази, постанови, закони, розпорядження, повідомлення, звіти, аналітичні довідки тощо), скорочення терміну підготовки та прийняття рішень шляхом автоматизації процесів колективного створення та використання документів в органах державної влади.

31 липня 2000 р. Президент України підписав Указ «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [5, с. 2]. Ним встановлено, що розвиток національної складової інформаційної мережі Інтернет, забезпечення

широкого доступу до неї громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів, є одним з пріоритетних напрямів державної політики у сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва. Відповідно до даного Указу основними завданнями є забезпечення підтримки розвитку інфраструктури надання інформаційних послуг через мережу Інтернет та розвиток і впровадження сучасних комп'ютерних інформаційних технологій у системі державного управління.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначив основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів. Законом встановлено, що електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, зокрема, електронного цифровий підпису. Юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму.

Електронний цифровий підпис дає змогу підтвердити цілісність електронного документу, тобто його захищеність від несанкціонованого спотворення, руйнування або знищення в процесі руху від відправника до одержувача та ідентифікувати підписувача.

Правочини здійснені за допомогою накладання на них електронного цифрового підпису та передані адресату в мережі передачі даних мають великий ступень захисту від несанкціонованого доступу, спотворення чи знищення змісту правочину, адже такий підпис отримується за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних.

Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа. Особистий ключ має бути відомий лише його власнику. Відкритий ключ доступний всім учасникам електронного документообігу.

Засвідчення чинності відкритого ключа здійснюється шляхом формування сертифіката відкритого ключа – документа, що видається центром сертифікації ключів. Посилений сертифікат

відкритого ключа видається акредитованим центром сертифікації ключів, засвідчувальним центром.

Сертифікат ключа містить найменування та реквізити центру сертифікації ключів (центрального засвідчувального органу (центру); зазначення, що сертифікат виданий в Україні; унікальний реєстраційний номер сертифіката ключа; основні дані (реквізити) підписувача – власника особистого ключа; дату і час початку та закінчення строку чинності сертифіката; відкритий ключ; найменування криптографічного алгоритму, що використовується власником особистого ключа; інформацію про обмеження використання підпису.

Отже, електронний цифровий підпис спрямований на спрощення та прискорення документообігу між суб'єктами господарювання, що, в свою чергу, має зміцнити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, адже пришвидшиться процедура укладення цивільно-правових та господарських договорів, оформлення експортно-імпортних операцій, надання електронних банківських послуг.

Станом на сьогодні, згідно інформації офіційного веб-сайту центрального засвідчувального органу, акредитацію пройшли 10 центрів сертифікації ключів, тобто система електронного цифрового підпису є повністю структурно укомплектованою для належного функціонування.

Серед інших нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини у сфері інформатизації, а саме щодо питань електронного урядування, важливим документом є Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. за № 3 «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [6, с. 4]. Відповідно до зазначеного Порядку, оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади здійснюється з метою підвищення ефективності та прозорості діяльності цих органів шляхом впровадження та використання сучасних інформаційних технологій для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються у державі. Оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади здійснюється шляхом:

- розміщення і періодичного оновлення міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади інформації відповідно до вимог цього Порядку на власних веб-сайтах;

- створення єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України, призначеного для інтеграції веб-сайтів органів виконавчої влади та розміщення інформаційних ресурсів відповідно до потреб громадян.

З метою вирішення питань, які стосуються проблематики запровадження в Україні системи електронного урядування, 24 лютого 2003 р. № 208 було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» [7, с. 4]. Відповідно до Постанови передбачалося створити належні нормативно-правові засади функціонування системи «Електронний уряд», забезпечити умови для більш швидкого та доступного надання інформаційних послуг громадянам та юридичним особам шляхом використання електронної інформаційної системи «Електронний уряд», яка забезпечує взаємодію органів виконавчої влади між собою, з громадянами та юридичними особами, на основі сучасних інформаційних технологій, інтегрувати державні електронні інформаційні ресурси і системи в єдиний веб-портал органів виконавчої влади.

Таким чином, проаналізувавши правові джерела у сфері інформаційних правовідносин та інформатизації, зокрема, врегулювання електронного урядування, електронного документообігу, створення та функціонування інформаційно-аналітичної системи, можна зробити висновок, що у цьому напрямку здійснюються певні заходи. Україна, за умови системної правової та практичної розбудови системи інформатизації, буде наближатись до світових стандартів в цій сфері.

Список використаних джерел та літератури:

1. Верховна Рада України. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» (зі змінами) від 22.05.2003 р., № 851-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>. – Назва з титул екрану.

2. Верховна Рада України. Закон України «Про електронний цифровий підпис» (зі змінами) від 22.05.2003 р., № 852-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/852-15>. – Назва з титул екрану.

3. Верховна Рада України. Закон України «Про обов'язковий примірник документів» (зі змінами) від 09.04.1999 р., № 595-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-14>. – Назва з титул екрану.

4. Верховна Рада України. Закон України «Про Національну програму інформатизації» (зі змінами) від 04.02.1998 р., № 74/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. – Назва з титул екрану.

5. Президент України. Указ «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31.07.2000 р., № 928/2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>. – Назва з титул екрану.

6. Кабінет Міністрів України. Постанова «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 04.01.2002 р., № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF>. – Назва з титул екрану.

7. Кабінет Міністрів України. Постанова «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» від 24.02.2003 р., № 208 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF>. – Назва з титул екрану.

В. В. Моздир,
аспірант
(м. Кам'янець-Подільський)

ЛІКВІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ (УНІАТСЬКОЇ) ЦЕРКВИ НА ПОДІЛЛІ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Сьогодні наша Батьківщина має чимало соціально-економічних, громадсько-політичних негараздів. Вже понад 25 років

Україна розбудовується як незалежна, самостійна держава, проте усі започатковані реформи, як правило носять половинчастий характер, не до кінця відбивають настрої суспільства і переважно мають малокорисний ефект.

Чому так? Це питання виникає, мабуть, в багатьох. Адже здавалося б, що з тим спадком багатств, які дісталися Україні після розпаду СРСР, наша держава за рівнем розвитку, по різних показниках, мала б займати лідируючі позиції в Європі. Та не склалось. Поки що Україна пасе задніх. На нашу думку проблема криється не лише в тому, що національні керівники є, м'яко кажучи, меркантильними людьми, а справа полягає і в тому, що національна культура, з її звичаями і традиціями, довгий час була пригноблена колоніальними системами, вважалась чимось старомодним і «постидним». Важливою складовою етнокультури була традиційна християнська релігія з її моральними принципами, яка спочатку утискалася, а потім взагалі була практично заборонена на державному рівні.

Після другого поділу Речі Посполитої 1793 р., наш край разом з іншими територіями, були включені до складу Російського самодержавства. Велике культурне значення мала греко-католицька (далі – уніатська) церква на Поділлі, яка на момент приєднання регіону до імперії, вже встигла стати виразником української культури [1, с. 147], посідала чільне місце у духовному житті народу, боролася проти полонізації, захищала рідну мову, сприяла формуванню національної інтелігенції [2, с. 218], залишалась своєрідним вогнищем письменництва [3, с. 16], та була найчисельнішою у краї, оскільки нараховувала 9300 парафій, 122 василіанських монастирі, близько 4,5 млн. вірян і 1258 ченців [2, с. 218]. Ця конфесія запозичала і синтезувала у собі кращі ідеї східного і західного християнства, ставши унікальною, неповторною в духовному плані, а фундаментом для неї стала українська культура, з її звичаями і традиціями. Тому ліквідація цієї релігійної устави, яку провів Російський уряд, завдало національній культурній спадщині не поправної шкоди.

Чималий внесок вивчення даної теми здійснили такі сучасні дослідники як Л. Баженов, А. Філінюк, П. Слободянюк, Ю. Блажевич,

А. Трембіцький, Е. Зваричук, С. Єсюнін, В. Кундельський, А. Боднар та інші.

Протягом століть на українських землях, зокрема й на Поділлі, сформувалося власне особливе розуміння православної віри, яка, взаємодіючи тривалий час з елементами української культури, побуту, звичаїв, традицій та обрядів, поступово набула етнонаціональних ознак. Утворилося таке історико-духовне явище, яке ми називаємо українським православ'ям. Відповідно етнонаціонального забарвлення набуло з часом і російське православ'я, що вийшло з Київської митрополії. Російські традиції, виконання церковних обрядів, молитов, малювання ікон, відзначення церковних були відмінними від українських [4, с. 85]. Однак, елементи полонізації уніатської церкви чітко простежуються також. Так, у греко-католиків, звичай виставлення Святих Тайн буй перейнятий у поляків. Жоден латинізм не був перейнятий безпосередньо від Риму, це вияв полонізації уніатської церкви. Обряд уніатів був полонізований різними фігурами, статуями. Все це прийшло з Польщі [23, с. 73].

Імператрицю Катерину II стало дуже непокоїти можливість не православних конфесій впливати на настрої народу, а отже, тим самим, наносити непоправної шкоди імперським справам [2, с. 219]. Саме наприкінці XVIII ст. розпочалось спотворення віри подолан [5, с. 66]. Політика царської адміністрації у релігійній сфері була спрямована на релігійну нетерпимість. На межі XVIII – XIX ст. діяльність уніатської церкви почали різко обмежувати. Питання віросповідання набуло політичної ваги [6, с. 231]. На перших порах до архієпископа Минського, Ізяславського та Брацлавського Віктора Садковського, з проханням про приєднання до православ'я, звернулися два базиліанських монахи і два священники з приходами. Спершу він навіть не знав, як на це прохання реагувати [30, с. 353]. Але як виявилось імперія була в цьому дуже зацікавлена.

Ідея возз'єднати унію з православ'ям активно пропагувалась серед населення [2, с. 219]. З самого початку уповноважені Петербургом місіонери, при активній підтримці місцевих органів російської влади, для навернення уніатських парафій застосовували антипольську агітацію, примус і шантаж [7, с. 562]. Для успішного проведення емісійної праці серед уніатів дозволялось залучати

військові сили. Це означало, що з самого початку перехід уніатів у православ'я був насильницьким, відбувався не добровільно, а під дулом зброї, – вважає професор А. Філінюк [7, с. 557]. У населених пунктах, де перехід у православ'я з тих інших чи інших причин гальмувався, російські світські та церковні власті вдавалися до превентивних, заборонних і каральних заходів.

Однак повернення уніатів краю у православ'я відбувалося нерівномірно. Якщо, наприклад, на Брацлавщині тільки у вересні 1794 р. перейшли в православ'я 203 священники, 168,7 тис. парафіян, 282 церкви, то у західній частині Поділля – лише 20 священників і 33 церкви [4, с. 58]. Хижацьким способом навернення у православ'я, на межі XVIII–XIX ст., уніатська церква втратила 9 тис. парафій, 145 монастирів, 8 млн. віруючих [2, с. 224]. Вже про перші успіхи, 27 жовтня 1794 р. звітував Синоду архісрей В. Садковський, вказуючи, що з серпня до перших чисел жовтня в православ'я з унії перейшло 333093 чол. або 721 парафія, а з ними 463 священника і чотири Подільських базиліанських монастирі: Сатанівський, Грановський, Головчинецький і Коржівецький [8, с. 56]. Активно протидіяв наверненню подолян в православ'я уніатський митрополит Феодосій Ростоцький [9, с. 86]. Та незважаючи на те, залом внаслідок так званого «возз'єднання» до православ'я перейшли Кам'янецький, Шаргородський, Сатанівський, Коржівецький, Головчинецький, Бершадський, Гранівський чоловічий і Вінницький та Рожецький жіночі монастирі. У двох уніатських епархіях, які збереглися, залишилося 1388 парафій і близько 1,4 млн. віруючих. Уніатство стояло на заваді цілковитої русифікації Поділля. Аргументом возз'єднання нібито послужила латинізація уніатів [2, с. 225]. В 1795 р. до православ'я були приєднані всі уніатські церкви, які існували на той час в Кам'янці-Подільському, а саме: Предтеченська, Петропавловська, Миколаївська, Хрестовоздвиженська, Георгіївська і Покровська, а також Базиліанський монастир. Коли ж возз'єднаних уніатів і православних стало більше мільйона на Поділлі, імперське керівництво призначило у край православного єпископа. 13 квітня 1795 р. ним став архімандрит Донського монастиря Іоанікій [10, с. 382]. Смерть імператриці Катерини II частково уповільнила процеси возз'єднання [7, с. 562].

Усіляко викорінювались українські церковно-народні традиції, тому, що вони були неподібні до російських і вважалися за наплив чужонаціональний і чужовірний [11, с. 78]. Між тим, зміна обряду не була простою формальністю, адже тягла за собою зміни у процесі богослужіння. Новими правилами почалось змінюватись облаштування храмів. Духовні особи, не допускались до літургії без попереднього переконання, що священник володів обрядами і постулатами Східної церкви [9, с. 99]. Також змінювалась мова богослужіння. В уніатській церкві мовою літургій була старослов'янська з українською вимовою, а проповіді велись українською. Із зміною вектору розвитку, спрямованого на російські реалії, в церквах запроваджується старослов'янська мова з московською вимовою [12, с. 263]. Збільшується кількість православної літератури [13, с. 125]. Синодом було заборонено вживати українську мову в проповідях і навіть на Великодній літургії не читали Євангеліє українською мовою, ліквідовано церковні братства, припинено обрання священників парафіянами, серед священників все більше призначали не українців [14, с. 88]. За уніатськими священниками, які внаслідок злиття конфесій залишились без парафії, царат велів встановлювали нагляд [15, арк. 1-8]. Непокірних священників, прив'язаних до унії, російська влада арештує і висилає до Сибіру [16, с. 25]. Станом на 1803 р. на Поділлі було 198 безмісних священників. Час від часу такі священнослужителі, що внаслідок об'єднання не мали парафії, влаштовували каплиці в приміщеннях млинів та конюшень [29, с. 80].

Втім, у молитвах подолян, незважаючи на панування православ'я, все одно залишалось багато домішок уніатства [17, с. 50]. Поряд з цим, довгий час православні священники використовували стару уніатську літературу [18, с. 7].

Варто відмітити, що під впливом агітації та гніту польського панства українці і самі масово переходили у православ'я з уніатства, можливо селяни бачили у православній церкві своєрідний захист, щит від свавілля польських поміщиків, тому і з ентузіазмом здійснювали перехід [19, с. 30], адже ще до того, як Поділля було офіційно включене до складу Росії, тобто в час юрисдикції Речі Посполитої, царат ревно захищав православну церкву на цих землях. Проте, зовсім скоро стало зрозуміло, що нові господарі, нещадно

розтоптали селянські сподівання на визволення з-під польсько-шляхетського поневолення [7, с. 475], оскільки закріпачення селянства у краї, в нових реаліях, досягло рекордної позначки – 91% [4, с. 52].

На час приєднання Поділля до Росії, православна церква вже функціонувала як держана установа [7, с. 542]. Царизм дивися на її служителів як на державних чиновників [7, с. 543]. Із встановленням у краї російської влади, на ідеологічну зброю впровадження політики самодержавства перетворилась якраз православна церква, яка мала впливати на свідомість народних мас, маніпулювати ними, формувати у населення покірність і вірність царю [20, с. 147]. Духовенство ставало залежним від держави, відбувалося зрощення офіційної (православної) церкви з державою [21, с. 369]. Наслідком цілеспрямованої політики російського уряду на Україні було те, що широкі маси почали дивитись на церкву, як на «казенну», урядову установу, а на духовенство, як на агентів уряду, що йдуть заодно з ним і панами. Проте російський уряд не досяг кінцевої мети, йому не вдалося повністю зрусифікувати православне українське духовенство, щоб витравити з нього любов до своєї Батьківщини та до свого народу. Православне духовенство, одружене й здебільшого осіле з діда-прадіда на одному місці, було близьким своїм побутом до народу, тому і менше піддавалось впливам русифікації [28, с. 45].

Понад 2 млн. вірян імперії залишились вірними унії [22, с. 900]. Одразу після вступу на престол, цар Микола I видав указ про заборону продажу та поширення українських католицьких молитовників і духовних книжок, які можна було придбати у місцях відпуску та з нагоди інших подій. Згодом була проведена ревзія церковних книг [23, с. 243]. 22 квітня 1828 р. для греко-уніатської церкви було створено, під керівництвом митрополита Іосафата Булгака, колегію, яка повинна була слідкувати аби богослужіння було чистим від всяких інших обрядів. Для боротьби з уніатами значно розв'язало руки царизму невіддале польське повстання 30-х років XIX ст., бо уніатське духовенство підтримувало повстанців [24, с. 252]. Введення нового літургічного служебника та обрядів московської редакції 1833-34 рр., було останнім кроком до проведення остаточного возз'єднання. Далі слідували лише репресії

та каральні візитації, примушування духовенства й вірних до прийняття нововведень і виразної заяви за православ'я [25, с. 257].

Повне приєднання уніатів до православ'я відбулось у 1839 р., що нанесло серйозний удар по престижу поляків. Ця інкорпорація могла б відбутись за 45 років раніше, якби в листопаді 1796 р. Павло І не анулював рішення Катерини II від 22 квітня 1794 р. [26, с. 497].

Сучасна російська церковна ідеологія характеризує возз'єднання уніатів з Російською православною церквою, як торжество православ'я над латинством і полонізмом [2, с. 217].

Таким чином знищення уніатської церкви на Поділлі, дало змогу російському уряду поглиблювати русифікацію місцевого населення та, по суті, ліквідувало тут українську національну церкву, яка була носієм національної культури. Натомість культивувалася ідея про споріднення місцевих жителів з російським народом, а це означало, за логікою імперських ідеологів, що культура місцевих краян нібито не відрізнялась від великоросійської, хоча насправді, як бачимо, це було не зовсім так.

Список використаних джерел та літератури:

1. Філінюк А. Г. Особливості національно-культурного життя Правобережної України наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст. / А.Г. Філінюк // Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий «круглий стіл» у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський) : Наук. зб. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, інформаційно-видавничий відділ, 2001. – С. 144-148.

2. Філінюк А.Г. Етнорелігійні перетворення на Поділлі наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XIX століття / А.Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 12: Матер. восьмого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». – С. 215-229.

3. Баран С. Церковна унія з Римом. В 350-ліття Берестейської унії / Степан Баран – Мюнхен-Міттенвальд: Бібліотека «християнського шляху», 1946. – Ч. 2. – 26 с.

4. Блажевич Ю.І. Подільська православна єпархія в період становлення та зміцнення своїх позицій у регіоні (кінець XVIII – 50-ті роки

XIX ст.) [Текст]: дис. ... к-та іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Юрій Іванович Блажевич – Кам'янець-Подільський. – 2012. – 253 с.

5. Боднар А.М. Освітні трансформації на Поділлі наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка./ А.М. Боднар. – Кам'янець-Подільський, 2015. – 257 с.

6. Філінюк А. Г. Вплив церковно-релігійного чинника на особливості виконання рекрутської повинності населення Поділля / А. Г. Філінюк, С. А. Сидорчук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 12: Матеріали восьмого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». – С. 230-244.

7. Філінюк А.Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації : монографія / А.Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – 728 с.

8. Доброловский К.С. Виктор Садковский, епископ Переяславский и Бориспольский (1793-1795 гг.), а затем архиепископ Минский, Изяславский и Брацлавский (1793-1795 гг.) : [Ист.-биогр. очерк] / [Соч.] Константина Доброловского. – Каменец-Подольск, 1893. – 69 с. – (Деятели времени воссоединения Подолии с Россией).

9. Тарнавский А.И., Столетие воссоединения Подольской губернии с Россией : С крат. историей Подолии, в вопр. и ответах / [А. Тарнавский]. – Каменец-Подольск: тип. Подол. губ. правл., 1892. – 116 с.

10. Приходы и церкви Подольской епархии. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9. / Под. ред. Е. Сецинского, – Каменец-Подольск: Типография С.П. Киржацкого, Николаевская площадь, 1901. –1267 с.

11. Земський Ю. Суспільно-політична атмосфера життя подільського духовенства за спогадами Олександра Лотоцького / Ю. Земський // Друга Могилів-Подільська краєзнавча конференція. – Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – С. 75-84.

12. Власовський І. Нарис історії Української церкви Т. III. (XVIII-XIX ст.): репринтне видання 1957 (Нью Йорк Бавнд Брук) / Іван Власовський. – Київ : Українська Православна Церква Київського Патріархату, 1998. – 390 с.

13. Смолій В.А. Возз'єднання Правобережної України з Росією. / В.А. Смолій. – Київ : Академія наук Української РСР. Інститут історії. «Наукова думка», 1978. – 192 с.

14. Полонська-Василенко Н. Історичні підвалини УАПЦ. Вид.2. / Наталя Полонська Василенко. – Рим, 1964. :«Записки ЧСВВ». – Серія II. – Секція I. – 126 с.

15. Справа по указу Брацлавського намісницького правління про нагляд за діями уніатських неприкаяних священників, 1797 р. // Державний архів Вінницької області, ф. 533, оп. 3, спр. 53. – 8 арк.

16. Мурович В. Гр.-Католицька церква в житті українського народу. З українського національного становища. – Марієнталь: Українська християнська організація «Рух» у Мюнхені, 1947 – 36 с.

17. Свидницкий А. Великдень у Подолян (По поводу Быта Подолян, – Шейковского. Выпуск 1-й 1860 г. Киев)/ А. Свидницкий // Основа. Южно-Русский литературно-ученый вестник. – С.-Петербург: Тип. И. Тиблена и комп, 1861. – № 10. – С. 43-64.

18. Ковальский М.И., Из Подольской старины / [М.И. Ковальский]. – Санкт-Петербург : тип. т-ва п/ф «Электро-тип. Н.Я. Стойковой», 1911 (обл. 1912). – 113 с.

19. Викул П.Ф., Прошедшее Подолии : По поводу столетия воссоединения Подолии с Россией 1793–1893 / [Соч.] Свящ. П.Ф. Викула. – [2-е изд.]. – Каменец-Подольск, 1893. – 64 с.

20. Філінюк А. Г. Православна церква в Правобережній Україні як інструмент експансіоністської політики російського самодержавства у Речі Посполитій наприкінці XVIII ст. / А. Г. Філінюк // Вісн. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. – Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. – С. 244-262.

21. Блажевич Ю. І. Церковне покарання «Єпитимія» та його застосування для священнослужителів і причту в Подільській губернії (кінець XVIII – середина 50-х рр.. XIX ст.) / Ю. І. Блажевич // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. – Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. – С. 367-373.

22. Устрялов Н.Г. Русская история до 1855 года. В двух частях. – Петрозаводск: копорация «Фолиум», 1997: Репринтное изд. 1855 г. – 958 с.

23. Ліквідація Українського католицизму в Російській займанщині // Великий А.Г., ЧСВВ. З літопису Християнської України. Церковно-історичні радіо колекції з Ватикану: Українська духовна бібліотека. / А.Г. Великий – Рим-Італія: вид. ОО. Василян, 1975. – Т. VII: XVIII-XIX ст., кн. 7-ма. – 280 с. – С. 242-246.

24. Акція ліквідації Укр. Католицизму після польського повстання (1831 р.) // Великий А.Г., ЧСВВ. 3 літопису Християнської України. Церковно-історичні радіо колекції з Ватикану: Українська духовна бібліотека. / А.Г. Великий – Рим-Італія: вид. ОО. Василян, 1975. – Т. VII: XVIII-XIX ст., кн. 7-ма. – С. 252-256.

25. Акція єпископів-апостатів та опір кліру і народу // Великий А.Г., ЧСВВ. 3 літопису Християнської України. Церковно-історичні радіо колекції з Ватикану: Українська духовна бібліотека. / А.Г. Великий – Рим-Італія: вид. ОО. Василян, 1975. – Т. VII: XVIII-XIX ст., кн. 7-ма. – С. 257-262.

26. Бовуа Д. Гордиев узел Российской ампері: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914) / Авторизованный перевод с французского Марии Крисань / Д. Бовуа. – Москва: Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.: ил.

27. Липський Б. Духовність нашого обряду / о. Богдан Липський. – Нью-Йорк-Торонто, 1974. – 278 с.

28. Дорошенко Д. Православна церква в минулому й сучасному житті Українського народу / Дмитро Дорошенко – Берлін: вида «Нація в поході», 1940. – 71 с.

29. Сторожук І. А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804 – 1905 рр.: дис. ... к-та іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Сторожук Ірина Анатоліївна. – Київ, 2015. – 240 с.

30. Коялович, Михаил Осипович (1828–1891). История воссоединения западнорусских униатов старых времен / соч. М. Кояловича. – С.-Петербург : Тип. Второго отд-ния Собств. Е. И. В. канцелярии, 1873. – [2], XII, 400 с.

Є. І. Моршнєв,
доктор наук в галузі права, професор
О. О. Лобик,
*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри правознавства
(м. Львів)*

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Корупція є однією з найбільших перепон на шляху інтеграції України до світового співтовариства та розвитку громадянського суспільства. Корупція серед посадових осіб державної служби негативно впливає на реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина, проведення соціальних перетворень та економічний розвиток, викликає недовіру до державних службовців, створює негативний імідж держави на міжнародній арені. Корупційні прояви знижують інвестиційну привабливість України, заважають розвитку бізнесу, руйнують довіру до судової та правоохоронної системи. Відповідно до статистичних даних МВС України лише за 2015 рік до суду було направлено 2141 протокол про адміністративні корупційні правопорушення (без повторно направлених). 1720 разів накладено штраф, 346 адміністративних справи – закрито, 13 протоколів про адміністративні корупційні правопорушення були повернуті у зв'язку з неналежним оформленням або з інших підстав. До відповідальності (штраф) притягнуто 1720 осіб (129 державних службовців, 649 депутатів сільських, селищних, міських, районних рад, 318 посадових осіб місцевого самоврядування, 2 службових особи судової гілки влади (не суддів) [5].

За 2014 рік до суду було направлено 2424 протоколів (без повторно направлених). Штраф накладено у 1914 випадках, 390 адміністративних справ було закрито, 13 протоколів про корупційні правопорушення повернуті судом у зв'язку з неналежним оформленням або за інших підстав. До відповідальності (штраф) притягнуто 1914 осіб (195 державних службовців, 715 депутатів

сільських, селищних, міських, районних рад, 322 посадових особи місцевого самоврядування) [6].

Загалом можна констатувати, що в Україні корупція, в першу чергу створює загрозу фінансовій стабільності, адже вона не протистойть формальній економіці, а існує в ній, виступаючи природним і закономірним наслідком легальних статусів господарюючих та керуючих суб'єктів. Це підтверджують статистичні дані за 12 місяців 2015 року, які показують, що установлена сума матеріальних збитків за корупційні правопорушення перевищує 3,6 млрд грн [5]. Із зазначеного випливає, що посадовці окремих державних структур не просто обслуговують економіку, вони беруть у ній участь, маючи «свою долю» в економіці. Саме функціонування державно-політичної машини економізоване, тобто підкорене по суті економічній свідомості.

Таким чином, не зважаючи на загальне зниження кількості зареєстрованих корупційних правопорушень і збільшення показників притягнення осіб до відповідальності, загальна кількість корупційних діянь та отриманих від цього матеріальних збитків залишається досить великою, як і рівень сприйняття корупційних явищ населенням.

Міжнародна антикорупційна організація Transparency International вже в котрий рік відносить Україну до аутсайдерів боротьби з корупцією, розміщуючи її за індексом сприйняття корупції на рівні з Угандою та Коморськими островами. В оприлюдненому 16 листопада дослідженні «Барометр світової корупції» за 2016 рік, підготовленому Transparency International, містяться такі висновки. Понад 70 відсотків українців переконані, що рівень корупції в країні не низився, а уряд не хоче викривати хабарників. Експерти кажуть: рейтинги корупції в Україні високі, бо про неї почали говорити і боротися з нею. 56 відсотків українців вважають корупцію однією з головних проблем в державі, майже половина не сумнівається в тому, що на урядові рішення в країні впливають олігархи. 86 відсотків опитаних негативно оцінили намагання української влади викоринити корупцію. Опитування проводилося у 42 країнах Європи та Центральної Азії з листопада 2015-го по липень 2016 року.

В Україні в опитуванні взяли участь 1507 респондентів. Найбільше хабарників, на думку українців, – серед держслужбовців (65 відсотків), народних депутатів (64 відсотки), податківців (62 відсотки), суддів (61 відсоток), поліцейських (54 відсотки). Президента та прем'єр-міністра корупціонерами назвали 60 відсотків опитаних. Останнє місце у рейтингу займають релігійні лідери (32 відсотки). Як зазначається у дослідженні, українці звикли до корупції в повсякденному житті. За останній рік вони найчастіше платили хабарі у дитсадочках та школах (38 відсотки), у медичних закладах (33 відсотки), представникам дорожньої поліції (33 відсотки), а також у сфері соціального захисту. І хоча майже третина українців готова відмовити хабарнику, але 42 відсотки опитаних вважають, що повідомляти про факт корупції у відповідні органи не варто – на думку одних, від цього нічого не зміниться, інші ж бояться наслідків такого викриття. Цікаво, що в Росії, де доволі часто спалахують гучні корупційні скандали, лише 39 відсотків респондентів назвали це явище головною державною проблемою і трохи більше половини опитуваних негативно оцінили зусилля уряду у подоланні корупції. Такі сенсаційно високі показники, які свідчать про критичне ставлення українців до антикорупційних зусиль уряду, великою мірою зумовлені тим, що тема боротьби з корупцією набула останнім часом широкої популярності. «Величезна увага людей до корупційних скандалів, якими нині багата Україна, створює враження, наче корупції побільшало, але насправді корупція багатьох років зараз лише стала очевидною, про неї почали говорити вголос», – пояснив у коментарі виконавчий директор Transparency International Ярослав Юрчишин. У київському офісі Transparency International беруть до уваги той факт, що опитування проводилося до запуску в Україні системи електронного декларування, проте не вважають, що якби дослідження проводилося зараз, то це істотно змінило б його результати. «Опитування завжди має суб'єктивний фактор, тому, якби дослідження провели відразу після публікації е-деклараций, то розчарування в діях уряду могло б бути ще більшим», – вважає Юрчишин. Водночас представник Transparency International наголошує, що за всю свою історію «Україна не мала подібних антикорупційних зрушень, які ми спостерігаємо сьогодні». Однак про успіх антикорупційної реформи в Україні, на його думку, можна буде

говорити лише тоді, коли «буде утворений та почне працювати Антикорупційний суд і корупціонерів буде покарано» [9].

Корупція є тим чинником, який підміняє закон і встановлює свої правила в соціумі. За таких умов громадяни втрачають віру і в силу закону, і в державу, і в органи влади, які виступають від її імені й мають охороняти законні права своїх громадян. Це викликає деформацію у їх свідомості, призводить до занепаду моральних та духовних цінностей. Державні послуги надаються не за законом, а за правилами організованої злочинної діяльності. Основна загроза корупції, на нашу думку, полягає в руйнації політичної системи. Якщо держава не виконує своїх функцій, якщо в ній не дотримуються принципи законності й верховенства права, а інтереси окремих осіб панують над інтересами суспільства й держави, тоді стрімко знижується рівень довіри громадян до влади й держави, настає так звана криза легітимності, і внаслідок цього руйнується вся політична система, заснована на праві, на зв'язках між державою й суспільством.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. [2] були внесені зміни до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), що, безумовно, мають позитивний вплив на формування антикорупційних засад у трудових правовідносинах. Цим законом до ст. 36 КЗпП було введено нову підставу припинення трудового договору: набуття законної сили судовим рішенням, відповідно до якого працівника може бути притягнуто до відповідальності за корупційне правопорушення. Цю ж статтю доповнено нормою, яка встановлює триденний строк (з дня одержання органом державної влади, органом місцевого самоврядування, підприємством, установою, організацією копії відповідного судового рішення, яке набуло законної сили), протягом якого особа підлягає звільненню з роботи у разі вчинення корупційного правопорушення. Вказані зміни значно полегшили роботу кадрових служб, оскільки раніше поставало питання, за якою статтею КЗпП звільняти працівників за вчинення корупційних правопорушень. Крім того, змінами до ст. 41 КЗпП передбачено й розширення кола додаткових підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з окремими категоріями працівників. Новою підставою для такого розірвання стало

перебування працівника, всупереч вимогам Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», у без-посередньому підпорядкуванні у близької особи, якщо його неможливо перевести за його згодою на іншу роботу. Раніше таке звільнення передбачалося лише Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», проте не КЗпП.

Незважаючи на те, що створення умов для протидії корупції визнано одним із ключових державних пріоритетів, чинне законодавство в даній сфері ще й досі містить прогалини та колізії, від якості усунення і подолання яких залежить ефективність реалізації поставлених завдань.

Державні службовці – це особи, які, перебуваючи на державній службі, виконують завдання і функції держави. Тому саме від того, наскільки сумлінно вони ставляться до виконання своїх службових обов'язків, залежить стан прав і свобод людини в Україні. Дієвим заходом стимулювання сумлінного ставлення державних службовців до своїх обов'язків і недопущення ними корупційних правопорушень, є законодавчо закріплена можливість притягнення їх, у передбачених законодавством випадках, до юридичної відповідальності, у тому числі і до дисциплінарної відповідальності у вигляді дисциплінарного звільнення.

Проблемі дисциплінарної відповідальності державних службовців були присвячені праці таких фахівців у галузі права, як Венедиктов В.С., Іншин М.І., Охотський Є.В., Ігнатов В.Г. та інших. Проте, за межами їх праць залишилися деякі питання дисциплінарного звільнення державних службовців за вчинення корупційних правопорушень.

Відповідно до підпункту «в» пункту 1 ч. 1 ст. 4 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції» до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення відносяться державні службовці [2]. Юридична відповідальність державних службовців – багатогранна категорія, як за змістом, так і за структурою. Вона має економічні, моральні, культурні, психологічні, правові й інші аспекти. Її структура виявляється у взаємодії тих чи інших суб'єктів правовідносин. Юридична відповідальність державних службовців органічно пов'язана з правовими засадами службово-трудової діяльності, необхідністю суворого дотримання ними державної та

службової дисципліни, законності. Як зазначають Є.В. Охотський та В.Г. Ігнатов до складу заходів необхідної й можливої поведінки державного службовця входить і відповідальність за невиконання або неналежне виконання покладених на нього обов'язків та обмежень. Відповідальність виявляється і у застосуванні до державного службовця різних стягнень і покарань за скоєння вчинків та дій, котрі юридично визнаються забороненими й шкідливими [7, с. 479].

Таким чином, юридична відповідальність державних службовців за корупційні правопорушення це системи заходів, спрямованих на позбавлення державних службовців певних цінностей з метою забезпечення ефективної реалізації ними своїх функціонально-посадових обов'язків.

Частина 1 ст. 21 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції» передбачає можливість притягнення відповідних суб'єктів до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень [2]. Варто зазначити, що дисциплінарна відповідальність державних службовців передбачена як нормами Закону України «Про державну службу» 2015 р. [1], так і нормами КЗпП. Згідно зі ст. 64 Закону за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому цим Законом.

Дисциплінарна відповідальність державних службовців полягає у обов'язку державного службовця відповідати за вчинення трудового правопорушення і понести відповідні санкції у формі дисциплінарних стягнень. Неможна не погодитися з висновками В.С. Венедиктова, що подальша демократизація громадського життя, розвиток ринкової економіки і становлення правової держави вимагають наведення належного порядку в забезпеченні реалізації трудових відносин. Визначне місце в рішенні цієї проблеми приділяється і трудовій юридичній відповідальності. Будучи одним з найважливіших засобів забезпечення виконання трудових обов'язків, трудова юридична відповідальність є також своєрідним гарантом зміцнення законності при виникненні, зміні або припиненні трудових

відносин в умовах існування різних і рівноправних форм власності [8, с. 209].

Відповідно до ст. 65 Закону України «Про державну службу» 2015 р. підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. У Законі вперше закріплюється поняття дисциплінарного проступку державного службовця, що, на нашу думку, є важливим положенням, адже відсутність такого визначення в раніше чинному законодавстві позбавляла можливості виділити ознаки дисциплінарного проступку державного службовця при притягненні його до дисциплінарної відповідальності. Отже, дисциплінарний проступок – це протиправна винна дія або бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає в невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, установлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Водночас Закон містить вичерпний перелік дисциплінарних проступків. Притягнення державного службовця до кримінальної чи адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень тягне за собою і притягнення до дисциплінарної відповідальності у вигляді дисциплінарного звільнення з державної служби.

Дисциплінарна відповідальність, як один із видів юридичної відповідальності є предметом регулювання норм трудового права. До дисциплінарної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення притягаються визначені статтею 4 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції» особи, які є суб'єктами трудових правовідносин, за виключенням військовослужбовців Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів формувань, служба (праця) яких регулюється нормами адміністративного права. Варто зазначити, що в Україні, реформування антикорупційного законодавства здійснюється одночасно з реформуванням законодавства про державну службу. Новий Закон України «Про державну службу» 2015 р. конкретизує випадки застосування дисциплінарного стягнення у формі дисциплінарного звільнення. Так, стаття 84 Закону серед інших

визначає підставами для припинення державної служби у зв'язку із втратою права на державну службу або його обмеженням:

- набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення;

- набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо державного службовця за вчинення умисного злочину та/або встановлення заборони займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави.

У таких випадках суб'єкт призначення зобов'язаний звільнити державного службовця у триденний строк з дня настання або встановлення факту, передбаченого цією статтею, якщо інше не встановлено законом [1].

Таким чином, за вище вказаних обставин, застосування дисциплінарного стягнення у вигляді дисциплінарного звільнення державного службовця є обов'язком, а не правом суб'єкта призначення.

Отже, особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців за вчинення корупційних правопорушень проявляються у тому, що:

- по-перше, процедура звільнення державного службовця за корупційне правопорушення регулюється як нормами трудового права, так і спеціальним законодавством про державну службу;

- по-друге, дисциплінарна відповідальність державного службовця за вчинення корупційних правопорушень проявляється у формі дисциплінарного звільнення;

- по-третє, посадова особа, уповноважена відповідно до законодавства, призначати на посади державної служби та звільняти з цих посад повинна, в обов'язковому порядку застосувати до державного службовця, дисциплінарне стягнення у вигляді звільнення у випадку набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення;

- по-четверте, дисциплінарне стягнення у вигляді дисциплінарного звільнення за корупційне правопорушення, застосовується не пізніше трьох днів з дня настання або встановлення

факту набрання законної сили рішення суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності або набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо державного службовця за вчинення умисного злочину та/або встановлення заборони займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави;

– по-п'яте, дисциплінарне звільнення державних службовців за корупційне правопорушення здійснюється лише у випадках, якщо таке правопорушення регламентоване Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Водночас звертає на себе увагу і невизначеність юридичної природи корупційних діянь та непослідовність у регулюванні їхніх наслідків. Наприклад, Антикорупційною стратегією [4] у напрямку запобігання корупції серед заходів щодо створення доброчесної публічної служби не тільки передбачено прийняття закону про проведення перевірок публічних службовців на доброчесність, а й встановлено їх можливі наслідки. Та чомусь тут же зазначено, що результати перевірки є підставою для дисциплінарної відповідальності, але не для кримінального провадження. З такою правовою диференціацією погодитись важко. Як бути у випадку, якщо перевіркою буде встановлено факт злочину?

Не можна без застережень сприйняти й пропозицію запровадити «імітацію ситуацій, подібних тим, що виникають у повсякденній діяльності державного службовця, з метою перевірки доброчесності поведінки службовця за певних обставин». Перш за все, сам по собі цей підхід не можна назвати бездоганим, адже така ситуація дуже схожа на провокацію. І хай метою таких перевірок називається «забезпечення професійної невідчужуваності, запобігання корупції серед державних службовців, перевірки дотримання ними своїх посадових обов'язків, етичних стандартів поведінки, виявлення, оцінки та усунення чинників, що призводять до корупції». Навіть висока мета не надасть спровокованій поведінці службовця статусу юридичного факту, з яким можна пов'язати негативні правові наслідки у вигляді притягнення до юридичної відповідальності. І тому немає потреби зауважувати, що «такі перевірки можуть мати характер провокації надання неправомірної вигоди і тому не можуть бути підставою для початку кримінального провадження». А як бути

у таких випадках з дисциплінарною відповідальністю – її можна застосовувати? І навряд чи суттєво виправить цю ситуацію пропозиція «визначити законом порядок проведення перевірок з метою забезпечення дотримання прав людини у зв'язку з їх проведенням».

Очевидно, на практиці будуть виникати запитання і з приводу механізму реалізації припису ч. 3 ст. 1 Закону «Про очищення влади» щодо обмеження права на працю у вигляді заборони особам, зазначеним у частинах першій, другій, четвертій та восьмій статті 3 цього Закону, протягом 10 років з дня набрання чинності цим Законом обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація). Хочеться сподіватись, що саме принципи верховенства права та законності; відкритості, прозорості та публічності; презумпції невинуватості; індивідуальної відповідальності; гарантування права на захист, встановлені у ч. 2 ст. 1 Закону «Про очищення влади» [3], стануть пріоритетними у діяльності осіб та органів, що будуть вживати конкретних дій щодо реалізації приписів законодавства про корупцію у поєднанні із принципами трудового права.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page>. – Назва з титул. екрану.
2. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04. 2011 року № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
3. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. № 1682-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 44. – Ст. 2041.
4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01. 2015 р. № 5/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 4. – Ст. 67.
5. Звіт про стан протидії корупції за 12 місяців 2015 року, форма звітності затверджена Наказом Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22 квіт. 2013 р. № 52/394/172/71/268/60 / Відомчий документ.
6. Звіт про стан протидії корупції за 12 місяців 2014 року, форма звітності затверджена Наказом Генеральної прокуратури, Міністерства

внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22 квітня 2013 р. № 52/394/172/71/268/60 / Відомчий документ.

7. Государственная служба: теория и организация: Курс лекций / Под общ. ред. Е.В. Охотского и В.Г. Игнатова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 640 с.

8. Венедиктов В.С. Институт трудовой юридической ответственности в системе трудового права Украины // Вісн. Нац. ун-ту внутрішніх справ. – 2002. – № 17. – С. 209-214.

9. Власенко В. Transparency International: Українці вкрай невдоволені рівнем боротьби з корупцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://dw.com/p/2SkJM>. – Назва з титул. екрану.

УДК 378.018.43 (410)

С. І. Никитюк,

викладач

(м. Кам'янець-Подільський)

ЗАОЧНО-ДИСТАНЦІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ІНТЕГРАЦІЙНІ ЧИННИКИ

У статті зроблена спроба розкрити варіанти термінів «заочне навчання» та «дистанційне навчання» в умовах підготовки вчителів іноземних мов Великої Британії. Проаналізовані їхні спільні та відмінні риси, визначені недоліки обох. Вказуються можливі перспективи розвитку цієї освітньої системи в Україні.

Ключові слова: заочна системи освіти, дистанційне навчання, підготовка вчителів іноземних мов, Велика Британія, перспективи, потенціал.

Стаття присвячена огляду професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов у контексті європейських вимог і виявляє ряд загальних тенденцій, які можуть удосконалити професійну компетенцію в галузі викладання іноземних мов. Авторами аналізуються основні чинники успіху підготовки

педагогічних кадрів в вищих навчальних закладах з урахуванням Рекомендацій Ради Європи і сучасних педагогічних досліджень.

З огляду на те, що форми заочного (ЗН) і дистанційного навчання (ДН) успішно функціонують у Великій Британії, ми запозичимо їх досвід й намагатимемося адаптувати його на національному ґрунті. Ґрунтовний аналіз друкованих та Інтернет-джерел педагогічного спрямування ще раз доводить, що питання розвитку цих форм не є новим. Відповідно до освітньої політики України та швидкоплинність життя, зміни у Європі та світі, має сенс переглянути зміст системи заочної підготовки вчителів іноземних мов (ІМ) у Великій Британії та питання її вдосконалення і розширення за рахунок сучасних інформаційних технологій.

Велика Британія, як і більшість зарубіжних країн, пристосовується до швидких змін у суспільстві та намагається інтегрувати ЗН із ДН, щоб готувати гідних громадян для суспільства.

Слушно наразі визначити спільні та відмінні рис, характерних ознак і недоліків ЗН й ДН, а згодом назвемо спонукальні чинники їх інтеграції. Спільними рисами ЗН та ДН для британських учителів ІМ, на нашу думку, є:

- самостійна робота студентів;
- навчання без відриву від професійної діяльності;
- періодичний контакт із викладачами;
- охоплення великої кількості освічених людей невеликою кількістю викладачів;
- зниження собівартості навчання;
- висока мотивація студентів до здобуття освіти;
- перепідготовка і перекваліфікація спеціалістів у зв'язку з переходом на нові технології;
- забезпечення якості освіти;
- доступ до вищих рівнів освіти, включаючи магістерські та докторські ступені.

Розглянемо специфічні ознаки ЗН:

- раціоналізм студентів у виборі форми навчання (адаптація до сучасних соціально-економічних умов);
- реалізація індивідуальних цілей (неперервний розвиток особистості);

- готовність студентів навчатися (педагогічне обґрунтування форм, методів і засобів навчання);
- престиж навчання у вищих навчальних закладах (гарантія отримати відповідну роботу);
- озброєння усіх бажаючих не стільки знаннями, скільки способами здобуття, осмислення, поглиблення використаних знань у нових обставинах (усвідомлення перекваліфікації);
- зменшення матеріальних витрат у порівнянні зі стаціонарним навчанням;
- можливість навчатися за кордоном (під час педагогічної практики);
- живе спілкування людей, розділених великими відстанями.

З наведених характерних рис можна визначити й ряд недоліків ЗН, основним з яких, на наш погляд, є відсутність частих зустрічей між викладачами і студентами, між їхніми однокурсниками в міжсесійний період, а також досить обмежені можливості в наданні консультаційної допомоги тим, хто навчається, та у використанні нових інформаційних технологій, труднощі з організацією успішності та контролю. Та ДН, як і будь-який вид діяльності, має свої недоліки:

1. Недостатнє психологічне обґрунтування умов ефективного використання інформаційних засобів у навчанні (ілюзія навчального процесу навчання, відсутність невербальних компонентів: почуття, експресія, інтонація, міміка).

2. Недостатнє педагогічне обґрунтування форм, методів і засобів ДН (готовність студентів навчатися).

3. Організаційні проблеми, пов'язані з державною політикою у сфері інформатизації освіти та нестачею коштів.

З'ясуємо відмінність ЗН та ДН за такими ознаками: взаємодія викладача і студента, навчальні матеріали, термін навчання, контроль знань.

	ЗН	ДН
Термін навчання	Визначений – до 5 років (за єдиним навчальним планом).	Гнучкий – до 10 років (за індивідуальним планом).
Навчальні матеріали	Підручники, навчальні посібники, таблиці, фонограми, електронні бібліотеки, диски,	Бази даних, мультимедіа, відео- і аудіо записи, електронні бібліотеки, диски,

	друковані матеріали.	друковані матеріали.
Взаємодія викладача та студента	Лекції, лабораторні та контрольні роботи, консультації, проекти.	Електронна пошта, тьюторіали, відео конференції, проекти, тренінги.
Контроль знань	Домашні завдання, електронна пошта, настановні сесії, заліки, екзамени.	Тьюторіали, електронна пошта, факс, літні школи чи виїзні уїк-енди.

Так, основна відмінність ДН від ЗН (для вчителів ІМ) полягає у тому, що при ДН студентам надається можливість самим одержувати необхідні знання, користуючись інформаційними ресурсами та традиційними друкованими матеріалами. Саме ця принципова відмінність між ЗН та ДН лягла в основу створення заочно-дистанційної форми навчання, ефективної та прийнятної на сучасному етапі отримання освіти у зарубіжних вищих навчальних закладах. Вона виникла у зв'язку зі збільшенням замовлень на підготовку високопрофесійних спеціалістів, коли соціально-економічна ситуація потребує негайного їх включення та володіння сучасними знаннями. Потрібно брати до уваги й економічну сторону цього питання, яка полягає у тому, що студент денного відділення стає обтяжливим для вищого навчального закладу, для бюджету.

Так, британська система заочно-дистанційної підготовки вчителів ІМ має ряд переваг:

1. Вдосконалює і розширює професійний рівень за рахунок активного залучення сучасних інформаційних технологій.
2. Забезпечує можливість реалізації різних індивідуальних цілей і мотивацій у навчанні, створює засади щодо подальшого розвитку особистості та її реалізації тощо.
3. Забезпечує доступність освіти для всіх категорій населення, в тому числі осіб, які не можуть навчатися стаціонарно.
4. Дозволяє надійно контролювати рівень знань і підтримує на високому рівні престиж документів про освіту.

Найвдалішим втіленням та зразком заочно-дистанційного навчання є Відкритий університет у Великій Британії, завданням якого не є надання повної вищої освіти частині людей різного віку, які працюють, а створення реальних можливостей до безперервного навчання всім, хто його потребує [5]. Успіх цього проекту полягає у

поєднанні чіткого поштового зв'язку, англійського тьюторства, персональних консультацій, засобів масової інформації для навчання і надання стандартних дипломів та ступенів. Відкрито центр з вивчення сучасних іноземних мов, перші курси якого почали діяти у 1995 році. У 1993 понад 96 тисяч людей пройшли університетські курси, понад 227 тисяч осіб одержали дипломи про вищу освіту [2].

Таким чином, заочно-дистанційне навчання є наступним етапом ЗН та дає можливості для подальшого розвитку і підйому традиційних форм освіти на якісно новий рівень. Оскільки ЗН є прообразом цієї інтегрованої системи, то набагато простіше реалізувати її концепцію в тих вищих навчальних закладах, де є досвід першого. Та більшість вищих навчальних установ України не готові певною мірою до повноцінного розгортання і функціонування цієї технології. У цій ситуації є вихід, модернізувавши ЗН:

- збільшити інформаційне й матеріально-технічне забезпечення;
- забезпечити необхідну якість і контроль знань спеціалістів
- ввести гнучкий графік навчання і можливість вибору додаткових дисциплін для вивчення;
- сформувати інфраструктуру освітньої системи;
- забезпечити раціональне співіснування дистанційної і традиційної взаємодії студентів і викладачів;
- зменшити до можливого мінімуму відрив студентів від основного виду діяльності та місця проживання.

Проаналізувавши багатий досвід Великої Британії у підготовці вчителів ІМ за допомогою заочно-дистанційної форми навчання, у статті визначені характерні риси й недоліки ЗН і ДН, спонукальні чинники інтеграції традицій і сучасності, тобто використання інформаційних технологій у ЗН. Саме заочно-дистанційна система навчання була б досконалішою, конкурентноздатнішою та відповідала б вимогам швидкоплинного часу. Успіх цієї технології цілком залежить від ефективної організації та методичної обґрунтованості матеріалів, що використовуються, а також керівництва навчальних закладів, майстерності педагогів, які беруть участь у цьому процесі. Розуміння актуальності нової

стратегії ЗН підтверджується змістом навчальних програм у системі неперервної освіти України, які потребують подальшого ретельного опрацювання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зобов Б. И. Высшее заочное профессиональное образование на основе дистанционных технологий / Б. И. Зобов // Педагогическая информатика. – 2000. – № 2. – С. 22-26.
2. Корсак К. В. Заочна і дистанційна освіта: історичні аспекти / К.В. Корсак // Дайджест-школа-парк. – 2001. – № 3/4. – С. 91-96.
3. Разумова О. Б. Организация, формы и методы обучения учителей без отрыва от профессиональной деятельности в Великобритании / О. Б. Разумова, П. Н. Османова // Проблемы высшей школы за рубежом : межвузовский сб. науч. тр. – М., 1990. – С. 8-13.
4. Степаненко С. Про трансформацію системи заочної освіти в умовах інтеграції в європейський освітній вимір / С. Степаненко // Вища освіта. – 2007. – № 2. – С. 31-37.
5. Kaye T. Open Universities / Kaye T., Rumble Gr. // Prospects. Vol. XXI. 2, 1991. – Р. 69-79.
6. Підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europapages.com>. – Назва з титул. екрану.
7. Освіта Великої Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2002/02_36.htm. – Назва з титул. екрану.

В. В. Олійник,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА І ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В ПЕРІОД УНДР (1917–1921 РР.)

Нині у ході розвитку української держави важливим є питання національного виховання підростаючого покоління. Про це йдеться в нормативних документах: Національній доповіді про стан і

перспективи розвитку освіти в Україні (2016), Концепції середньої загальноосвітньої школи України Національної академії педагогічних наук України (2016), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2016), Концепції Нової української школи (2016), проекті Закону України «Про освіту» (2016) та ін. Так, у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016) наголошено, що національне виховання повинно стати пріоритетним напрямом діяльності усіх ланок освіти, навчальних закладів усіх рівнів [4, с. 80]. У Концепції Нової української школи зазначається: що «нова школа повинна плекати українську ідентичність; виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства» [5, с. 19]. З огляду на це важливим є звернення до історико-педагогічного досвіду, зокрема до проблеми розвитку національної школи і виховання учнів в 1917–1921 роки, що може збагатити підходи до організації навчально-виховного процесу сучасних загальноосвітніх шкіл.

Становлення національної системи освіти розпочалося після Лютневої революції 1917 р. Зазначимо, що організація і функціонування системи загальної освіти визначалися загальними основами реформованої школи, до яких належить: національний характер; реалізація ідеї єдиної школи; виховання активності й творчих рис учнів; ініціатива педагогічної громадськості й підвищення її ролі в організації навчально-виховного процесу [3, с. 93].

Державними урядами (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія) на ниві освіти було зроблено чимало. Першочерговими стали завдання українізації школи: розширення мережі національних освітніх закладів, підготовка викладачів для національної школи, видання шкільних підручників українською мовою.

Генеральний секретар народної освіти І. Стешенко видав циркуляр «До української людності» (від 13 жовтня 1917 р.), в якому йшлося про здійснення в усіх початкових школах України навчання українською мовою, а в неукраїнських – про введення до навчального процесу предметів українознавства і української мови [11, арк. 3]

У період Гетьманату (29 квітня 1918 р. – 13 грудня 1918 р.) було зроблено багато досягнень у реформуванні освітньої галузі: скасовано шкільні ради в регіонах України, ухвалено закон про

обов'язкове навчання українською мовою в усіх середніх навчальних закладах, поширено мережу приватних шкіл, засновано нові загальноосвітні навчальні заклади (гімназії) з українською мовою викладання [1, с. 123; 12, арк. 53].

Уряд Директорії УНР (13 листопада 1918 р. – кінець 1920) за основу реформування шкільної освіти обрав освітнє законодавство, розроблене й частково запроваджене в період Центральної Ради. На Другому Всеукраїнському з'їзді учителів (10–12 серпня 1917, м. Київ) було ухвалено освітній документ «Проект єдиної школи в Україні» (1919). У ньому зазначалося, що школа має бути виховуючою, національно-державною, діяльною.

У період УНДР (1917–1921) педагоги, учені в умовах становлення української державності активно втілювали в життя ідеї національної школи, виховання. Так, С. Русова у праці «Націоналізація школи» (1917) підкреслювала, що тільки рідна школа може виховати громадянську свідомість, почуття своєї людської гідності» [6, с. 5]. В іншій праці «Нова школа» (1917) розкрила основну ідею: «рідна школа – це найкращий скарб кожного народу, це ключ золотий, що розмикає пута несвідомості, це шлях до волі, до науки, добробуту» [7, с. 19].

Український педагог В. Дурдуківський зазначав, що основним підґрунтям національного виховання є традиції і звичаї українського народу. На думку педагога, горе тому народові, якого зрадлива доля позбавила міцного історичного коріння, який втратив органічний зв'язок з історичним минулим, не витворив міцного підґрунтя. В. Дурдуківський закликав освітніх діячів відроджувати звичаї українського народу: «Ми, культурне громадянство, мусимо повернути народові його історичну спадщину, поновити історичні традиції, підвести міцний фундамент під наш державний будинок» [2, с. 145].

Український педагог Я. Чепіги у статті «Соціалізація народної освіти» (1917) писав, що школа повинна бути національною. Він стверджував, що «національне виховання, яке, виникаючи з політичної свободи нашого народу, має єдиним пригожим ґрунтом освіти – материну мову і єдиним світом першої науки – світ оточення об'єкта освіти, його думки й переконання, мусить стати нашим домаганням» [8, с. 81].

В іншій статті «До трудової вільної школи» (1918/19) педагог наголошував, що треба мати такі школи, які виховували б громадянина-творця своєї власної долі, людей із сильною волею, свідомих і творчих у громадському колективі, аби доля громади залежала від їх власної долі. Таких громадян, таких свідомих членів колективу може дати школа, збудована на трудовому принципі [9, с. 84].

Педагог С. Черкасенко у статті «Кілька слів про українізацію народної школи» (1917) висловив міркування, що одним із перших і, можливо, найголовніших завдань нового життя є практична реалізація здавна плеканої мрії – відродження української школи [10, с. 68].

Отже, в період УНДР (1917–1921) національні уряди заклали фундамент національної шкільної політики. Їх освітня політика здійснила помітний вплив на подальший розвиток шкільництва. Видатні педагоги та організатори освіти у своїх працях порушували питання національної школи і виховання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка / В. Дурдуківський // Вільна укр. шк. – 1918. – № 7. – С. 145–156.
3. Завальнюк О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) / О. М. Завальнюк, Ю. В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : «Абетка НОВА», 2001. – 212 с.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Заг. ред. М. Грищенко. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2016. – 40 с.
6. Русова С. Ф. Націоналізація школи / С. Ф. Русова // Вільна Українська Школа. — 1917. – № 1. – С. 3-7.

7. Русова С. Ф. Нова школа / С. Ф. Русова. - Вид. 2-ге. – К. : Укр. шк., 1917. – 20 с.

8. Чепіга Я. Соціалізація народної освіти / Я. Чепіга // Вільна укр. шк. – 1917. – № 2. – С. 74–83.

9. Чепіга Я. До трудової вільної школи / Я. Чепіга // Вільна укр. шк. – 1918/19. – № 8-9. – С. 81–85.

10. Черкасенко С. Кілька слів про українізацію школи / С. Черкасенко // Вільна укр. шк. – 1917. – № 2. – С. 68–74.

11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2201, оп. 1, спр. 12, 171 арк.

12. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 15, 104 арк.

УДК262.12(477.43)(02)

прот. Сергій Прицишин-Кліновський,
кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

ВСЕРОСІЙСЬКИЙ ПОМІСНИЙ СОБОР 1917–1918 РР. І ПРОЕКТИ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ЦЕРКОВНОМУ УСТРОЇ: УЧАСТЬ ПОДОЛЯН В РОБОТІ СОБОРУ (ДО 100-РІЧЧЯ СКЛИКАННЯ)

Незабаром після зречення імператора Миколая II й приходу в результаті Лютневої революції до влади Тимчасового уряду тема патріаршого устрою та інші питання, що були продиктовані найскладнішим періодом життя Православної Церкви в новій державі, повинні були стати головним предметом обговорення на майбутньому Всеросійському Помісному Соборі. Вже в квітні 1917 р. Святейшим Синодом було створено Предсоборну раду, яка представляла собою комісію з 60 членів по підготовці Всеросійського Помісного Собору. В її склад увійшли представники ієрархії, приходського духовенства, чернецтва, богослови та церковні історики [17, с. 369]. В травні 1917 р. в Москві було скликано з'їзд ліво-народницьких союзів духовенства в складі 1200 делегатів [13, с. 219]. Програма Всеросійського з'їзду була наступна:

1. Організація Всеросійського союзу духовенства та мирян.
2. Відношення до подій, що переживаються.
3. Про склад Всеросійського Церковного Собору.

4. Про єпископів і канонічні підстави єпископського служіння.

5. Про єпархіальні заклади.

6. Про реформу приходу.

7. Про Духовну школу.

8. Про Взаємовідносини Церкви та Держави.

На Всеросійський з'їзд повинно було бути делеговано до 1 червня 1917 р. по одному клірику та 1 мирянина з 10 церков. В свою чергу, Подільська єпархія делегувала на цей з'їзд 28 обраних депутатів від 11 повітів Подільської губернії – по 2 особи від кожного повіту. Від Вінницького повіту було делеговано настоятеля Св.-Преображенського кафедрального собору м. Вінниці прот. Антонія Станіславського і мирянина Леонтія Борочука. Браїловський, Шаргородський і Барський монастирі делегували вікарного єпископа Балтського Пімена (Пегова) [3, с. 82, 121, 160, 161, 194]. В червні 1917 р. на цей з'їзд приїхав професор Київського Університету Св. Володимира В. В. Зеньковський, уродженець повітового м. Проскурова Подільської губернії. Будучи в подальшому Міністром сповідань УНР, В. Зеньковський згадував: «Разом із своїми друзями по Києву я належав до церковно-радикальної групи, вважаючи за необхідне звільнення Церкви від минулого типу зв'язку з державою (слідуючи ідеалу «вільна Церква в вільній державі»)» [2, с. 86-87; 18, с. 75, 76; 20, с. 15, 16; 21, с. 16].

В червні–серпні 1917 р. в Петрограді працювала Комісія Предсоборної ради. Членами цієї ради були підготовлені проекти основних документів, що виносилися на наступний Помісний Собор. З його відкриттям 15(28) серпня 1917 р. Предсоборна рада закінчила свою діяльність [17, с. 369]. Саме відкриття Собору не випадково співпало з роботою Державної наради, яка відкрилася в Москві 12 серпня 1917 р. В ній брали участь представники торгівельно-промислових кіл, поміщики-землевладельці, генералітет, лідери партії кадетів, колишні депутати Державної думи й представники духовенства [11, с. 15]. З завершенням діяльності Державної наради І сесія Всеросійського Помісного Собору відкрилася 15 серпня 1917 р., в свято Успіння Пресвятої Богородиці в Успенському соборі Кремля [22, с. 19]. Хронологічно Помісний Собор Руської Православної Церкви співпав із революційними перетвореннями,

падінням Російської імперії. Політична структура старої держави повалилася, а Церква Христова, яка керована благодатю Св. Духу, не тільки зберегла свій богоданий устрій, але й на Соборі, що став актом її самовизначення в нових історичних умовах, зуміла очиститися від наносного шлаку, виправити деформації, яких вона зазнала в синодальний період, і тим самим виявила свою не від світу цього природу [23, с. 244]. В офіційній постанові Тимчасового уряду про скликання Собору його керівним органам доручалося «виробити та внести на затвердження Тимчасового уряду законопроект про новий порядок самоуправління Руської Церкви»

Напередодні скликання Всеросійського Помісного Собору 5 серпня 1917 р. міністр сповідань Тимчасового уряду А.В. Карташев, який змінив обер-прокурора Свят. Синоду В.М. Львова, на відкритті Собору заявив, що «перетворена на Соборі Церква буде мати найглибше проникнення до всіх «фибрів» державного організму». Характерною особливістю цього Собору була широка присутність на ньому делегатів від всіх верст населення. Вперше в історії скликань Помісних Соборів Східної Церкви в середовищі депутатського складу переважали миряни та пресвітери [11, с. 14]. Діяння Собору відбувалися в дні революції, коли стрімко змінювалося обличчя країни, тому цілковито відійти від суспільного життя Собор не міг і не хотів. І хоча в своїй реакції на події, що відбулися, дехто з його членів, в більшості з мирян, виявили деяку політичну наївність, в цілому Помісний Собор зумів утриматися від поверхневих оцінок і «своїм Соборним розумом обрав шлях просвіти світлом Євангельських істин всього християнського життя, проявив турботу про те, щоб приватні питання та політичні інтереси не заслонили абсолютних моральних цінностей» [8, с. 4, 5; 18, с. 77, 78].

В вивченні насущних питань церковного життя був задіяний майже весь науковий потенціал і професорський склад Руської Церкви. Для участі в діяннях Собору були призвані Свят. Синод і Предсоборна рада в повному складі, всі єпархіальні архієреї, а також виборні від кожної єпархії – по два клірика й по три мирянина, протопресвітери Успенського собору та військового духовенства, намісники чотирьох лавр, настоятелі Валаамського та Соловецького монастирів, Саровської і Оптиної пустинь, представники від

чернецтва, єдиновірців, духовних академій, військових, Академії наук, університетів, Державної ради та Державної думи.

Всього на Собор було обрано й призначено за посадами 564 церковних діяча: 80 архієреїв, 129 пресвітерів, 10 дияконів і 26 псаломщиків з білого духовенства, 20 монахів (архімандритів, ігуменів і ієромонахів) і 299 мирян [23, с. 244]. В складі Собору було 576 делегатів (564 особи Церковного Собору і 12 замісників), в тому числі 277 представників духовенства та 299 мирян [25, с. 71]. Не менш показовим був і архієрейський склад Помісного Собору: 10 митрополитів, 17 архієпископів, 60 єпископів й ін. – всього 168 представників церковної ієрархії [11, с. 14, 15, 17].

Такий широкий, переважно мирянський і пресвітерський, склад був обумовлений тим, що цей Собор явився реальним втіленням двовікових очікувань православного народу, його прагнення до відродження соборності.

Разом із тим Статут Собору передбачав і особливу відповідальність єпископату за долю Церкви. Питання догматичного і канонічного характеру після їх розгляду Собором підлягали затвердженню на Нараді єпископів, яким, за вченням прп. Івана Дамаскіна, ввірено Церкву. На думку А. В. Карташова, Єпископська нарада повинна була перешкоджати тому, щоб занадто швидкі рішення поставили під сумнів авторитет Собору [23, с. 244].

Аналізуючи суспільно-політичну ситуацію, що тоді склалася, Собор прийняв до розгляду декларацію «Про відношення Церкви та держави», автором якої був проф. С.М. Булгаков. У відповідності до цієї декларації, Собор затвердив немаловажливі положення, в силу яких «Церква повинна бути в союзі державою, але за умови свого внутрішнього самовизначення» [18, с. 79; 22, с. 19].

Приймаючи до уваги політичну нестабільність в Росії у зв'язку з Лютневою революцією, передбачаючи наступну криваву та безжалісну боротьбу більшовиків за владу, 24 серпня 1917 р. Всеросійський Помісний Собор склав «Звернення до всього народу руського». В ньому містився заклик до припинення грабежів, насилля, святотатства. В той ж час в своєму зверненні Собор закликав принести «гідні похвали плоди покаяння» жителів Росії, незалежно від їхнього відношення до революції [11, с. 17, 18].

Собор також постановив надрукувати цей заклик в кількості не менш 500000 екземплярів і розповсюдити по всій Росії [4, с. 40]. Але за перемогою в наступному більшовицької революції події розгорнулися таким чином, що більшій частині прийнятих рішень вже не судилося втілитися в життя. Так, частина членів Собору, переважно церковно-громадські діячі з мирян, професори духовних академій, зокрема Петроградської, були захоплені риторикою Лютневої революції і дивилися на велику справу церковного будівництва як на частину перетворень, що почалися в країні, які декому з соборян навіть в серпні 1917 р. бачилися ще в райдужному сяйві. Саме тому з цих кіл виходили пропозиції провести на Соборі далекосяжну модернізацію церковного устрою та богослужіння. Але в ході роботи серед найважливіших рішень цього Собору перше місце все ж таки зайняло питання про відновлення патріаршого устрою та обрання Патріарха, а також пов'язаний із цим переустрій всієї церковно-адміністративної системи [22, с. 20, 44-46].

Слід зазначити, що, якщо більшість членів Предсоборної ради, а з ними й майбутній Патріарх Сергій (Страгородський), виступали за збереження колегіальної системи управління (але без обер-прокурора), то кінцево, питання було вирішено на користь відновлення Патріаршого устрою, коли вочевидь постала загроза захоплення влади більшовиками [9, с. 222]. В цьому випадку, згідно з церковними канонами, богоборчій диктатурі більшовиків протистояло б церковне єдиноначалля, що втілювалося живою особистістю [12, с. 358, 359; 13, с. 219], а не установою (Книга Правил: Ап. пр. 34; I Вс. Соб. пр. 4, 6; IV Вс. Соб. пр. 28; Двок. Соб. пр. 15).

Така крайня протилежність поглядів учасників Собору на рішення актуальних питань відновлення патріаршого устрою в Росії, які були продиктовані складністю часу, викликала особливо бурхливі суперечки. Серед молодого покоління руських богословів активним поборником відновлення патріаршого устрою був виконуючий обов'язки ректора МДА архимандрит Іларіон Троїцький після усунення єпископа Феодора 1 травня 1917 р. В одному із своїх виступів перед викладачами та студентами академії в жовтні 1917 року, вказуючи на імператорське походження патріаршої митри як царської діадеми, отець Іларіон говорив: «Тепер наступає такий

час, що вінець патріарший буде вінцем не «царським», а швидше вінцем мученика й сповідника, якому предстоїть самовіддано керувати кораблем Церкви в його плаванні по буремним хвилям житейського моря» [19, с. 6-9].

Незважаючи на протиріччя в питаннях про патріарший устрій, Собор таємним голосуванням обрав трьох кандидатів – двох архієпископів Антонія (Храповицького), Арсенія (Стадницького) і митр. Московського Тихона (Белавіна). Обрання шляхом жеребкування було призначено на 5 листопада в храмі Христа Спасителя. Жереб випав на Митрополита Тихона. Згодом, 21 листопада 1917 р. на свято Введення у храм Пресвятої Богородиці було призначено інтронізацію Патріарха в Успенському соборі Кремля. Настолування Патріарха Тихона відбулося в головному кафедральному храмі Росії під час святкової Літургії [19, с. 7, 8].

Таким чином, у відповідності з канонами, Всеросійський Помісний Собор 1917–1918 рр. наділив Патріарха правами, перш за все за 34-м пр. Апостольським та 9-м пр. Антіохійського Собору, «нести турботу про благополуччя Руської Церкви й представляти її перед державною владою, зноситися з автокефальними церквами, звертатися до пастви з повчальними посланнями, піклуватися про своєчасне заміщення архієрейських кафедр, надавати єпископам братських порад». Разом із тим Патріарх отримав право візитації всіх єпархий РПЦ, а також право приймати скарги на архієреїв [18, с. 81, 82; 25, с. 248].

Звідси виникає питання, коли ж вперше на Всеросійському Помісному Соборі 1917–1918 рр. постали питання про події, що супроводжували революційні процеси в Україні? Вперше, як пише український історик В. Ульяновський, на офіційному рівні перед вищим священноначаллям Греко-Російської Православної Церкви питання про Всеукраїнський Церковний Собор було поставлене в червні 1917 р., коли 66 представників від 10 українських єпархій на Всеросійському Соборі в Москві подали спеціальне звернення [22, с. 148]. Тут Ульяновський допускає ряд неточностей: по-перше, мова йде про Предсоборну Нараду, тому як власне I сесія Всеросійського Помісного Собору відкрилася лише 14(28) серпня 1917 року. По-друге, постановка самого питання йшла про можливість скликання обласного собору Української Церкви, що

видно зі стенограм пізніших матеріалів I сесії Всеросійського Помісного Собору. Так 23 листопада (3 грудня) після півгодинної перерви опівдень, головуєчий на Московському Соборі архієп. Антоній (Храповицький) повідомив, що «представники українських єпархій зараз обговорюють питання про скликання обласного собору Української Церкви і вповноважили продовжити роботу за їх відсутності». Після цього доповідач І.І. Соколов звернувся до питання «Про Священний Синод і про Вищу Церковну Раду» та лише після прийняття Собором порядку виклику архієреїв для присутності в Св. Синоді, запропонованого єп. Іоаннікієм (Дьячковим), архієп. Євлогій (Георгієвський) сказав, що «члени Собору, що були обрані від українських єпархій, обговорили ситуацію в Україні й просять Собор благословити проведення в Києві Українського Обласного Собору». В свою чергу, прот. К.М. Агеєв припускав, що це питання слід обговорити, також і К.К. Миревич закликав вимовитися за скликання цього Собору. Проте головуєчий архієп. Антоній (Храповицький) пропонував відкласти рішення цього питання та повідомив про наступну лекцію В.П. Жуковича про Георгія Конисського. Лише після виступу Ф.І. Мищенко Собор вирішив благословити скликання в Києві обласного собору [5, с. 142-143].

Повертаючись до теми Всеросійського Помісного Собору 1917–1918 рр., з біллю для душі православної людини доводиться констатувати, що засідання його було припинено в вересні 1918 р., тому як більшовики конфіскували приміщення Московської семінарії для розміщення в них делегатів V з'їзду Рад [7, с. 141]. Цьому ж посприяв і ленінський декрет СНК від 23 січня 1918 р. «Про відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви», позбавивши Церкву статусу юридичної особи, конфіскувавши її майно, включаючи храми, дохідні підприємства, притулки, наклавши арешт на банківські рахунки. Надалі тільки групи мирян, а не духовенство мали право укладати з державою в особі місцевої влади договір про оренду храму для богослужінь [14, с. 219, 221.]. Не дивно тому, що багато постанов, прийнятих цим Собором, як і чітко сформульовану декларацію «Про відносини Церкви і держави», виявилось за неможливе реалізувати в новій Радянській країні. Діяння Помісного Собору в Москві продовжувалися більше року.

Всього відбулося 170 засідань Всеросійського Помісного Собору [27, с. 22] впродовж трьох його сесій: перша проходила з 15(28) серпня по 9 грудня 1917 р., до Різдвяних канікул, друга – з 20 січня по 7(20) квітня 1918 р., третя – з 19 червня (2 липня) по 7(20) вересня того ж року [24, с. 244, 245]. В з'язку з непростотою ситуацією в Україні постанови Всеросійського Собору в Києві заново переглядалися й відповідно впливали на рішення Всеукраїнського Церковного Собору.

Сьогодні, минаючи багато десятиліть, в ім'я світлої пам'яті учасників цього унікального в історії Церкви Всеросійського Помісного Собору, які вболівали за чистоту Православ'я і торжества історичної справедливості, необхідно підкреслити, що незавершена частина його планів залишається по наш час актуальною для церковного життя. Так, 23 відділам Собору предстояло розглянути 23 доповіді, які розробляли проекти визачень та постанов, що вносилися потім на пленарні засідання. Був серед них і Відділ богослужіння, проповідництва і храмів, який виробив положення про проповідництво та підготував доповідь про календар. Цьому ж відділу було поставлено завдання ще розробити тему про літургичні реформи, в тому числі й з питання літургичної мови. Передбачалося широко використовувати в богослужбовому вжитку книги не тільки на церковнослов'янській, але й на російській, українській та ін. розповсюджених національних мовах. Рішенням Собору значно розширювалися права приходів, було намічено кроки по посиленню місіонерської діяльності Церкви, розширенню участі в ній мирян [10, с. 138-140; 15, с. 225, 226; 16, с. 402].

Без сумніву, якщо би Собор продовжився до 1919 року, то Церква б вступила в наш буремний ХХ вік не «пережитком відсталого царизму», як представляла це богоборча пропаганда, а живим, динамічним організмом, який будучи стійким в своїх догматичних основах, все ж таки відповідав би вимогам часу, духовним запитам і пошукам сучасної людини. Такого омолодження та пожвавлення Церкви комуністична влада не бажала допустити і не допустила, позбавивши її всіх прав, прибутків і майна. До того ж 1919 р. ознаменувався самим розпалом громадянської війни та розгулом червоного терору – тут вже було не до Собору [15, с. 225, 226].

На своєму заключному 170-му пленарному засіданні 7(20) вересня 1918 р. делегати передбачали скликати наступний Помісний Собор навесні 1921 року [6, с. 368, 369]. Але і в умовах наближення перемоги в громадянській війні радянський уряд продовжував боротьбу з «внутрішньою контрреволюцією», в якій більшовики звинувачували й Церкву. Тому тільки через 22 роки, сповнених гонінь, розрухи, голоду та страждань, було скликано наступний Помісний Собор. Великим було значення відродженого патріаршого служіння в період богоборчої смуги й обрання Патріарха як скорботника та молитовника, примирителя протиборчих сил і всієї Руської Церкви в самий розпал громадянської війни. Нова патріарша епоха Руського Православ'я народилася під артилерійські канонади, тріскіт кулеметних черг, лязкіт гвинтівочних затворів, предзнаменуючи вірним чадам Церкви Христової важкий шлях несіння хреста мучеництва й сповідництва впродовж багатьох десятиліть.

Список використаних джерел та літератури:

Джерела:

1. Книга правил Святых Апостол. Святых Соборов Вселенских и Поместных и Святых Отец. – М. : Синод. тип., 1893.
2. ДАХМО, ф-18, оп. 1, спр. 1452. Метрическая книга Подольской Духовной Консистории Проскуровского уезда г. Проскурова для записи родившихся, браком сочетавшихся и умерших за 1880–1881 гг.
3. ДАХМО, ф-315 ПДК, оп. 1, спр. 9329 Стол І-й распорядительный. Акты о выборах делегатов из духовенства на Всероссийский съезд; переписка с представителями протопресвитера военного и морского духовенства о назначении на службу священников Галиции и по др. вопросам. – 9. 01.1917–3.04.1918.

Опубліковані архівні матеріали:

4. Деяние 9 от 24 августа (6 сентября) 1917 г. // Священный Собор Православной Российской Церкви 1917–1918 гг. Обзор Деяний. Первая сессия /сост. А.Г. Краveckий, А.А. Плетнев, Г.-А. Шредер, Г. Шульц. – Кн. 28. – М. : Изд. Крутицкого подворья. Общество любителей церковной истории, 2002.
5. Деяние 46 от 20 ноября/3 декабря 1917 г. пп. 63–93 // Священный Собор Православной Российской Церкви 1917–1918 гг. Обзор Деяний. Первая сессия /сост. А.Г. Краveckий, А.А. Плетнев, Г.-А. Шредер, Г. Шульц. – Кн.28. – М. : Изд. Крутицкого подворья, 2002.

6. Деяние 170 от 7(20) сентября 1918 г. // Священный Собор Православной Российской Церкви 1917–1918 гг. Обзор Деяний. Третья сессия /сост. А.Г. Кравецкий, А.А. Плетнев, Г.-А. Шредер, Г. Шульдц. – Кн. 30. – М.: Изд. Крутицкого подворья. Общество любителей церковной истории, 2000.

7. 02(15).07.1918. Выписка из журнала второго частного совещания членов Священного Собора под председательством Святейшего Патриарха Тихона, посвященного вопросу о захвате зданий Московской духовной семинарии // Губонин М.Е. Акты Святейшего Патриарха Тихона и позднейшие документы о преемстве высшей церковной власти в Русской Православной Церкви 1917–1943. Сборник в 2-х ч. – Ч.І. – М.: ПСТБИ, 1994.

Посібники та література:

8. Архиеп. Александр (Тимофеев). РПЦ в новых исторических условиях // ЖМП. – 1987. – № 11.

9. Милюков П.Н. Очерки по истории русской культуры. – Т. II. – Ч. I. – Париж, 1931.

10. Новосельский А.В. Доклад. о проекте «положения о церковном богослужебном языке» и постановления Собора по проекту // Богослужебный язык Русской Церкви. История. Попытки реформации. Сборник статей / Под ред. архим. Тихона (Шевкунова), Н. Каверина, Г. Гуличкиной в 5 ч. – Ч. III. – М.: Изд. Сретенского м-ря, 1999.

11. Плаксин Р.Ю. Тихоновщина и ее крах. – Л.: Изд. «Лениздат», 1987.

12. Поместный Собор РПЦ 1917–1918 // Христианство: Словарь / Под общ. ред. Л. Н. Митрохина и др. – М.: Изд. «Республика», 1994.

13. Пospelовский Д. Православная Церковь Руси, России и СССР: Учеб. пособ.; Гл. 9. Начало XX в. Собор, Патриарх, Гражданская война. – М.: ББИ Св. Ап. Андрея, 1996.

14. Пospelовский. Д. Православная Церковь в истории Руси, России и СССР: Учеб. пособ.; Гл. 9 Начало XX в. Собор, Патриарх, Гражданская война; Украинский церковный вопрос. – М.: ББИ Св. Ап. Андрея, 1996.

15. Там само. – Гл. 9. Начало XX в. Незавершенная часть повестки Московского Собора. – М.: ББИ Св. Ап. Андрея, 1996.

16. Православие. Полная энциклопедия; Гл. 10. РПЦ в первой половине XX в. – СПб.: ИГ «Весь», 2007.

17. Предсоборный совет // Христианство: Словарь / Под общ. ред. Л.Н. Митрохина и др.– М.: Республика, 1994.

18. Причишин С., прот. Богословский труд и жизненный подвиг священноисповедника епископа Амвросия (Полянского) в свете

православного учения о Церкви; 3.1. Всероссийский Поместный Собор 1917–1918 г.г. – К. : КДА, 2010.

19. Сафонов Д.В. Священномученик Илларион Вере́йский и восстановление Патриаршества // Встреча. Студенческий журн. – Сергиев-Посад. Лавра. Академия. – 2007. – № 2(25).

20. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (Доба Гетьманату Павла Скоропадського): навч. посіб.; 1.2. Всувні заувги: релігія та Церква в оцінці державних діячів. Персоніфікація державної доктрини. Василь Васильович Зеньківський. – К. : Либідь, 1997.

21. Там само. – Василь Васильович Зеньківський. – К. : Либідь, 1997.

22. Там само. – III.5. Внутрішньоцерковне життя. Перша сесія Всеукраїнського Церковного Собору. – К. : Либідь, 1997.

23. Цыпин В., прот. Русская Церковь 1917–1925; Гл. II. Поместный Собор 1917–1918 гг. и церковная жизнь во время Собора. – М. : Изд. Сретенского м-ря, 1996.

24. Цыпин В., прот. Церковное Право : учеб. пособ.; гл. 26. Высшее управление РПЦ в период 1917–1988 гг. 26.1. Поместный Собор 1917–1918 гг. – М. : Круглый стол по религиозному образованию в РПЦ, 1996.

25. Там само. – Гл. 26. Высшее управление РПЦ в период 1917–1988 гг.

26. Определения Поместного Собора 1917–1918 гг. об организации ВЦУ. – М. : Круглый стол по религиозному образованию в РПЦ, 1996.

27. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве: материалы по истории Церкви; §3. РПЦ и государственная религиозная политика в 1917–1938 гг. – Кн. 24. – М. : Изд. Крутицкого подворья; Общ. Любителей церковной истории, 2005.

28. Шульц Г. Предисловие. Организация работы Собора. Священный Собор Православной Российской Церкви 1917–1918 гг. Обзор Деяний. Первая сессия /сост. А.Г. Кравецкий, А.А. Плетнев, Г.-А. Шредер, Г. Шульц. – Кн. 28. – М. : Изд. Крутицкого подворья. Общество любителей церковной истории, 2002.

Л. Г. Рева,
кандидат філологічних наук
(м. Київ)

ІЛЬКО ЛЬВОВИЧ БОРЩАК: ЙОГО ЖИТТЯ В ІМ'Я УКРАЇНИ

Нині, під час Гібридної війни, в умовах жорсткого прагматизму, особливого значення набуває інтелектуальне опрацювання аналітико-синтетичної інформації, присвяченої культурній спадщині держави, духовним та матеріальним цінностям суспільства, зокрема дослідженням, пов'язаним із історією вітчизняної культури та діяльністю визначних особистостей.

Наш час вимагає на прикладі життя видатних співвітчизників показати вікові традиції, моральні принципи, гуманістичні ідеали українства. «Для України її духовність, мова, література – це останній рубіж самозахисту, остання надія відстояти себе перед агресивними силами зла»... (О. Гончар. Щоденники. 26.04.1994).

Українська історіографія початку ХХ ст. в екзилі не почала в Бозі, а невтомно студіювала архіви по всій Європі, а також і на американському континенті, куди емігрантський вітер міг їх занести. Це дало нам зараз можливість розглядати ті чи інші події, а також постаті, що причетні до них, інакше від офіційних радянських постулатів. Мова йде про великого українського історика-джерелознавця І.Л. Борщака, доля якого закинула до Франції. Наш інтерес до життя та діяльності Ілька Борщака виник під впливом приватної розмови із першим директором Інституту біографічних досліджень НБУВ, на жаль, нині покійним, В.С. Чишком, який із захопленням, натхненно розповідав про 20-40-ві роки ХХ століття в Україні, про українську еміграцію, ділився враженнями від поїздки до Словаччини, де він брав участь у Міжнародній конференції з питань еміграції, і, зокрема, про Ілька Львовича Борщака, його роль у розвитку історичної науки в Україні, показував подаровану П. Соханем книгу, йому присвячену. Саме В.Чишко побіжно тоді окреслив можливе дослідження про Ілька Борщака – видатного історика, джерелознавця, бібліографа, громадського діяча, який зробив неоцінний внесок в історіографію України, інтегрованої в європейську і світову науку та культуру.

Ілько Борщак є уродженцем Миколаївщини. Справжнє його ім'я – Ілля Львович Баршак (19.07.1892, євр. поселення Нагартав Херсонської губ., нині у межах смт Березнегувате Миколаївської обл. – 11. 10.1959, Париж). Був Дійсним членом НТШ (з 1949), брав участь у 1-й Світовій війні. Ілько Борщак – це псевдонім Іллі Львовича Баршака.

20–40-ві роки ХХ ст. в історії України – особливий період. Неймовірно втрати внаслідок двох світових воєн, які кількаразовими експеримент, що коштував нам втрати еліти нації.

Професор Д. Дорошенко у своїй доповіді на відкритті II Українського Наукового з'їзду в Празі 20 березня 1932 року говорив про українських вчених, які на еміграції не залишили своєї діяльності, щоб не дати загинути з таким розмахом початому в Україні культурному будівництву. За тяжких та вкрай несприятливих умов життя та побуту українські вчені мали одну перевагу: вони не були обмежені в свободі думки і в свободі дослідження. І поки тієї свободи не буде на Україні, доти праця науковців-емігрантів буде мати для України виключно особливе значення [1, арк. 4].

Зараз ми з впевненістю можемо назвати цих людей справжніми патріотами України, що зуміли через стільки років зберегти українську національну культуру там, на чужині. «Українські науковці-емігранти зуміли репрезентувати українську культуру в світі і використати досягнення європейських культур для ще більшого розвитку і розквіту українства» [2, с. 419].

Тепер це все – новітня історія. «Українська література в 20-х роках роздвоїлася: в Радянській Україні привілеювала тематика побудови світлого майбутнього, а література емігрантська розробляла теми, про які в Україні годі було б і думати. Досить часто зверталися до образу України, трактуючи історію по-своєму, задавалися одвічними питаннями ролі митця й мистецтва в суспільстві, фіксації часу... Навіть підхід до вивчення й трактування самого літературного процесу в історичному вимірі був неоднаковим. Розкуто, поза ідеологічними рамками, підходили українці-емігранти до своїх визначень, роздумів, медитацій» [3, с. 29-30]. Саме таким підходом та вболіванням за долю своєї Вітчизни, уважно стежачи за подіями, які тут відбувалися, прагнучи повернутися на рідну землю, пройнята вся діяльність великого патріота України, невтомного

дослідника, одержимого Ілька Львовича Борщака, ім'я якого ще донедавна для українців лишалося невідомим.

Народився Ілько Борщак у родині шкільного вчителя. Після закінчення Херсонської гімназії був студентом історичного, філологічного та юридичного факультетів у Петербурзькому, Київському та Одеському університетах. Ця різнофаховість прислужилась йому в подальшій науковій роботі. Будучи етнічним євреєм, він прислужився своїй Вітчизні більше, ніж пересічний українець.

Протягом 40-річного (1919–1959) періоду, перебуваючи у вимушеній еміграції, переважно в Парижі, займався науково-дослідною, популяризаторською, журналістською та викладацькою роботами. В 20-і роки заснував гурток українознавства в Парижі, Спілку українських громадян Франції, видавав її друкований орган «Українські вісті».

В 1930–1950 роки, як професор, І. Борщак викладав історичні мовознавчі дисципліни у Національній школі живих східних мов у Парижі, створив там кафедру українознавства.

1946 р. випустив французькою мовою підручник української мови. 1943–1953 рр. видавав українознавчий журнал «Україна». Одночасно здійснював у зарубіжних архівах і бібліотеках невтомні пошуки документальних писемних пам'яток про Україну та її багатовічні зв'язки з країнами Європи, написав понад 400 наукових праць.

Його життя обірвалося 14 вересня 1959 р. у Парижі. Не справдилася мрія патріота повернутися додому, до України, хоч і отримав на те дозвіл більшовицьких властей. Перешкождали як події, що відбувалися на Батьківщині, так і ослаблене здоров'я.

З початком 1920-х років, уже як Ілько Борщак, він захопився дослідницькою творчою роботою у галузі історії України, зосередившись переважно на вивченні визвольних змагань українців за утвердження своєї самостійної держави у XVII–XVIII ст., започаткувавши ґрунтовне дослідження проблеми «Україна в історичних зв'язках із країнами Західної Європи» – Францією, Англією та ін. Детально опрацьовував першоджерела архівосховищ Франції, Англії, Бельгії, Голландії, Німеччини, Австрії, Ватікану. Свої історичні розвідки публікував в українській періодичній пресі

Польщі, Австрії, Чехословаччини, Німеччини [4, с. 302].

Коло історичних зацікавлень І. Борщака було дуже широке й різноманітне. Неоцінимою його заслугою стала популяризація української проблематики, зокрема життя та діяльності видатних українських діячів у франкомовному науковому середовищі. Він писав про козаччину XVII ст., героїчних її звитяжців – Б. Хмельницького, Ю. Хмельницького ... Епоха гетьмана Б. Хмельницького і пізніша приголомшлива Руїна відбилася у серії оригінальних статей [5]. Він плідно розробляв життєписи І. Мазепи, його небожа А. Войнаровського, П. Орлика і сина Григора, К. Розумовського, Вольтера, Наполеона, історію української дипломатії та ін. Все це ґрунтувалося на широкій джерельній базі. У всіх своїх працях (а вони так чи інакше торкалися України) І. Борщак досліджував, якщо не прямо, то опосередковано, долі великих українців. А якщо постаті, про які писав учений, були не українського походження (як, скажімо, Вольтер (Вольтер і Україна: За невиданими документами // Україна. – 1926. – Кн. 1), Наполеон (Наполеон і Україна. – Львів, 1937), то він говорив про їхній вплив чи участь в еволюційних процесах Батьківщини.

Та найбільший внесок І. Борщак зробив у дослідження періоду, пов'язаного із діяльністю гетьмана Івана Мазепи (1639–1709) і продовжувачів його справи. І. Борщака можна по праву вважати одним із першопрохідців у ґрунтовному дослідженні цієї надзвичайно важливої проблеми, на вивчення якої і за часів царизму, і за радянського тоталітаризму фактично було покладено табу [6, с. 15].

В українській історіографії, не зважаючи на подекуди критичні оцінки особи й окремих моментів діяльності І. Мазепи, його ім'я залишилося як символ великого патріота-державника, а часи його гетьманування названі добою Мазепинського ренесансу. За свого гетьманування І. Мазепа сприяв розвиткові культури, мистецтва й літератури в Україні. На його кошти споруджено кілька храмів у Києві: церкви Богоявленська Братського монастиря на Подолі, Миколи, дві церкви на території Києво-Печерської лаври; Вознесенську церкву в Переяславі та ряд церков в інших містах. Було завершено відбудову Софійського собору в Києві. І. Мазепа збудував також нові корпуси Києво-Могилянської академії. Окрім цього,

І. Мазепа є автором пісень «Ой, біда, біда чайці-небозі», яка стала народною, «Дума гетьмана Мазепа» («Всі покою щиро прагнуть»), «Ей, поповичу-гетьмане», «Псальма» («Бідна моя головонька...») та ін.

Ім'я й образ І. Мазепа були натхненням для багатьох творців світової й української літератури. Про нього захоплено писали Ф. Вольтер, Д. Байрон, В. Гюго, О. Пушкін, К. Рилєєв, Ю. Словацький, Т. Шевченко, С. Руданський, Б. Лепкий, Л. Старицька-Черняхівська, В. Сосюра та ін.

Окрім нарисів [7], І. Борщаківі належить романізований життєпис І. Мазепа, написаний у співавторстві із французьким літератором Рене Мартелем. Книга вперше побачила світ у Парижі 1929 р., свідченням її популярності було те, що вона витримала п'ять видань. Українською мовою роман вийшов у Львові 1933 р. в авторизованому перекладі Михайла Рудницького, відомого письменника і літературознавця: «Перекладаємо оту книжку тому, що у рідній мові не маємо досі кращої короткої монографії про Мазепу», – писав М. Рудницький у передмові до видання [8, с. 16]. «Цей скромний, простий життєпис Мазепа, написаний Борщакіом і Мартелем, не відбирає нітрохи чару романтичного героя, коли зв'яже його вчинки з дійсними подіями та реальними спонуками...» [8, с. 19].

Життєпис І. Мазепа свідчить про прагнення авторів показати Мазепу не тільки як гетьмана-патріота, а як глибоко освічену людину зі складним непересічним характером, що опікується письменством, наукою, мистецтвом, церквою. «Безсумнівним лишається одно: велика індивідуальність з не одною несамовитою рисою, що роз'яснює нам силу сутєстії [лат.: навіювання], з якою вона впливала на уяву митців, істориків і звичайних смертних» [8, с. 19].

Багато уваги І. Борщак приділив Пилипові Орликові (1672–1742), українському козацькому діячеві, гетьманові Правобережної України (1710–14), який із 1707 року був генеральним писарем Гетьманщини, соратником І. Мазепа. Після поразки в Полтавській битві (1709) та смерті І. Мазепа обраний у Бендерах (Молдова) гетьманом Війська Запорозького. І. Борщакіом написані ґрунтовні монографічні дослідження, десятки науково-популярних нарисів, що друкувалися в різних часописах («Орликіана. Опис невиданих

документів про гетьмана Орлика, його родину і оточення» (Хліборобська Україна. – Відень. – 1922. – Т. 3; 1923. – Т. 4); «В книгозбірні гетьмана Орлика» (Літ.-наук. вісн. – Львів, 1923. – №11); «Могила Пилипа Орлика» (Стара Україна. – Львів. – 1924. – № 6); «Пилип Орлик. Головні дати життя, акції і бібліографії» (Там само. – 1924. – №7-8); «Гетьман Пилип Орлик і Франція» (ЗНТШ. – Львів. – 1924. – Т.134-135); «Мазепа. – Орлик. – Войнаровський: Історичні есе» (Львів, «Червона калина». – 1991), присвячені П. Орликові та його синові Григору, до яких він ставився із особливою прихильністю.

На основі багатьох документальних джерел І. Борщак висвітлив багатогранну діяльність Орликів як великих патріотів України. Він відзначав високу освіченість, глибокий патріотизм і дипломатичний хист Пилипа Орлика. Це був «найздібніший дипломат, якого Україна взагалі знала» [9, с. 93].

За довгі роки перебування у Франції І. Борщак зумів навчитися від французів єднати науковість із літературною формою і саме тому його книжка про великого мазепинця сина Пилипа Орлика – Григора (1702–1759) [10] – українського політика, графа, французького дипломата і генерала, який після смерті батька став лідером української політичної еміграції, висунув проект антиросійської коаліції європейських держав за участю українського козацтва, пізніше був учасником Семилітньої війни 1756–1763 рр., помер від ран, і, за свідченням М. Рудницького є «справжнім відкриттям» [11].

Пилип Орлик був відомий і як письменник. Йому належать вірші, панегірики на честь І. Мазепи. Але головне, він уславився як автор блискучих політичних трактатів: «Вивід прав України» (1712); «Маніфест до європейських урядів» (1712); численних меморіалів в українських справах до різних держав та їх провідних діячів; «Діяріуша».

В Архіві Міністерства закордонних справ Франції вченому вдалося віднайти і опрацювати «Щоденник Пилипа Орлика», «Вивід прав України», «Бендерську Конституцію 1710 р.» із важливими помітками П. Орлика, що знайшли відображення в публікації І. Борщака «Папери Пилипа і Григора Орликів» (Україна. – 1949. – № 3).

Постать гетьмана Кирила Розумовського (1728–1803) зацікавлює французів із моменту його входження до Гетьманського уряду. Він «стає центром уваги французької дипломатії» (13). І. Борщак, оглядово подаючи згадки про К. Розумовського за французькими джерелами, наводить і рядки листа М. Драгоманова до І. Франка від 26 червня 1886 р., де, зокрема, говориться: «Кирило Розумовський не був лише чоловік не маючий жодної освіти, а вчився й в Петербурзі, а потім в Кенігсбергу, Берліні, Геттінгені, Страсбурзі, об'їздив Париж, Італію, знав мови французьку, німецьку, латинську...» (Листування І. Франка і М. Драгоманова. – К., 1928. – С. 265). І. Борщак зауважує, що гетьман Кирило Розумовський і досі в українській історіографії «особисто мало вартний», за твердженням В. Липинського («Україна на переломі». – 1920. – С. 296); а в нарисі Б. Крупницького «Гетьман Кирило Розумовський в освітленні його прямого нащадка» (Календар-альманах. – Аусбург-Мюнхен, 1948. – С. 164-171) «вважається за вельми лояльного до Росії гетьмана й мало зв'язаного з інтересами України. «Як і багато інших «фактів» в українській історії, таке твердження потребує ґрунтовних студій», – говорить І. Борщак, – і що ці рядки саме й є одним із причинків до цих студій, і, «хто знає, чи й внаслідок таких студій не можна буде зарахувати й Кирила Розумовського до низки тих гетьманів «ізмєнників», що про них з такою жовчю твердив цар Петро І» [12, с. 9].

І. Борщак був істинним шанувальником Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Гоголя, М. Драгоманова, яким присвятив низку статей і схвальних відгуків. Проте тема «І. Борщак про українську літературу у Франції» заслуговує на самостійне дослідження.

Імператор «Наполеон Великий дуже прихильно ставився до української державної ідеї», – зауважається в праці «Ідеї соборності України в Європі в минулому» [12, с. 36-37].

Із великою симпатією, гіркотою за вимушене розлучення з рідною землею та своїми співвітчизниками дає насагу І. Борщаківі знаходити у франкомовних джерелах відомості про Україну, її народ, та особливо – про Тараса Шевченка, зазначаючи, що все ж перша згадка про Кобзаря у Франції належить полякові, а саме – анонімному дописові із Київщини про арешт Шевченка в 1859 р. –

«Przeglad Rzeczy Polskich». Подаючи велику кількість французьких авторів, І. Борщак цитує статтю Еміля Дюрана, який був лектором у Петербурзі – «Le poete national de la Petite-Russie. Chevtschenko. Le Kobzar, poesies completes de Taras Grigorievich Chevtschenko». – 2 vol. – Prague. – 1876), «не бажаючи робити натяганого порівняння й рахуючися з величезною віддаллю, що їх розділює, нам здається можливим зауважити, що Гомер мусів обробляти майже тим самим способом, як Шевченко, народні матеріали, створені його попередниками» [13, с. 18]. Дюран подає докладну біографію поета, де «Шевченко не тільки мав подобу справжнього козака, він мав і душу козацьку... він мав спеціальну місію, й поезія була для нього формою соціальної проповіді» [14, с. 17]. Спиняється І. Борщак і на 5-томній «Історії соціалізму» (1884–1885) Мальона, який на основі матеріалів Драгоманова обговорює і «українську справу під соціалістичним оглядом», де, знаючи кирило-мефодіївців, зазначається, що «Шевченко й Костомаров не допускали в своїй програмі релігійної нетерпимості й гегемонії одного народу над іншим» [14, с.23].

Його книга «Шевченко у Франції» (Львів: НТШ ім. Т. Шевченка, 1933, 66 с.) – унікальна розвідка про українсько-французькі взаємини. 1868 р. в Парижі з'явився журнал, присвячений націям Європи, за редакцією Антуана Вер'є (1832–1889) – відомого французького етнографа, де коротко згадується про «українського поета Шевченка, що тішитися великою славою у своїй країні» (с.149). В 1873 р. поета згадує Анатоль Леруа-Больє (1842–1912), відомий французький публіцист і професор, який писав, що «поета Шевченка запідозрили в намірі перетворити Малоросію в державу, незалежну одночасно від Росії й від Польщі» («Le poete Shevchenko a ete soupcone de songer a eriger la Petite Russie en nation egalement independante de la Russie et de la Pologne» // Revue des Deux Mondes, 15 September, 1873). А через чотири роки, в цьому ж виданні, «Revue des Deux Mondes», (1 лютого, 1877, с. 714), він назвав Т. Шевченка «національним генієм, найбільш багатим генієм і, може, найбільш граціозним».

Віктор Тісо (1844–1917), письменник журналіст, відвідуючи Україну, зауважує, що «історія Шевченка – безсмертного Кобзаря, – це історія народу, який він оспівував, довга боротьба й страждання»

[14, с. 24-25]. Знайомить французів із цікавою біографією поета.

Луї Леже (1844–1923) – засновник французької наукової славістики, професор Сорбонни, College de France, Школи Східних мов, упродовж 30 років, ставши «найбільшим авторитетом слов'язознавства у Франції та й в Західній Європі взагалі», маючи велику власну бібліотеку, не полишав слідкувати за питаннями шевченкознавства. Займаючи кафедру слов'язознавства в «College de France» – найвищої науково-дослідної інституції у Франції, яку засновано 1840 р. для польського поета А. Міцкевича, він та усі інші професори досліджували українознавство. Леже читав курс про Т. Шевченка, де, зокрема, вказувалося про «явне плебейське походження поета, проте його ім'я та твори займають в малоруській культурі таке саме місце, як у Франції ім'я Містралю – символ Провансу» [14, с. 43]. І. Борщак називав Луї Леже «цілою сторінкою в історії французо-українських відносин» [14, с. 5].

Після Леже, після 8-річної перерви Шевченкіани на Заході, у травні 1928 року відомий французький письменник Панайт Істраті, відвідав могилу Т. Шевченка у Каневі й описав цю подорож у Паризькому тижневику «Le cri des peuples», де зазначив: «Бідний Тарас! Він не мав щастя Гоголя, цього другого гіганта України» [14, с. 63]. У своєму курсі Люї Леже говорив: «Малоруська мова в літературній формі дала особливо твори імагінації, романи, повісті, поеми, поміж якими твори Тараса Шевченка займають, можна це сміло ствердити, перше місце. Його ім'я – це символ малоруської літератури, як у нас ім'я Містралю – символ Провансу» (Р.Л.: підкреслення наше) [14, с. 43].

Визначним роком у шевченкознавстві І. Борщак вважає 1876 рік, коли поета згадують кілька французьких діячів. Серед них належне місце займає Адольф д'Авріль (1822–1904) – французький дипломат, що переважно працював на Балканах. Але, зацікавившись славістикою, почав студіювати слов'янські мови. У брошурі «Les populations de l'Europe Orientale», він справедливо зазначив: «Русини мало відомі в Європі, бо їх замаскували московіти й поляки... Українське питання одно з найсерйозніших для будучини Східної Європи» (Р.Л.: підкреслення наше). [14, с. 7]. Але найбільше А. д'Авріль зацікавився постаттю Т. Шевченка. Він відвідав Україну – «поетичну та легендарну країну слов'янського світу» – від Одеси до

Львова, подав кілька уривків із творів «сина кріпака й кріпака самого» – «Тарасова ніч», та уривок із «Гамалії» – у своїй книзі, підписаній «Кирил» (1876) під назвою «Сентиментальна подорож по слов'янських країнах».

До харизми Тараса зверталися і інші французькі діячі, окрім Емілія Дюрана – Едмонд Абу (1828–1885), Марселен Бартельо (1827–1907), Альфред Рамбо (1842–1905). Саме Альфредові Рамбо, який мав дружні стосунки із М. Драгомановим, В. Антоновичем та П. Житецьким, належить перша французька розвідка про Т. Шевченка [14, с.10].

1896 року барон д'Авріль у збірці «Bibliotecque Slave Elzevirienne. XIII. Slavy Dcera. Choix des Poesies Slaves recueilliies par Adolf d'Arvil. Le Reveil de l'Illyrie. – Marko Kravevitch... En Ukraine. Avec le portrait de Chevchenko... Paris, Ernest Leroux», 12. p. X+166), зазначив: «Історія, навіть легендарна, України є надто ніжна тема, щоби підходити до неї випадково». Подаючи опис природи, козаччини та її історії, д'Авріль підкреслив, що «Україна грала, може, рішучу роль в долі Польщі та Росії» (Р.Л.: підкреслення наше).

1930 р. у Паризькому місячнику «Le Monde Slave» у перекладі Софії Борщак і Рене Мартеля з'являється повний переклад Єретика, де подається коротка біографія поета, обставини, при яких написана поема й історія цього твору.

Важливою є оцінка українознавчих дослідів І. Борщака редактором поважної «Енциклопедії українознавства» Володимиром Кубійовичем, який називає вченого «єдиним дієвим представником української історичної науки у міжвоєнний період у Франції» [15, с. 6].

Справедливо високо поціновує працю науковця Симон Петлюра: «Коли І. Борщак, один з наших сучасних емігрантів, використовує своє перебування у Франції, віднаходячи в тамошніх архівах цінні матеріали щодо епохи гетьманів Б. Хмельницького і П. Орлика, то треба тільки побажати, щоби і інші підготовлені до таких архівних пошукувань, члени нашої еміграції використали архіви інших країн для аналогічної мети» [16, с. 331].

Р. Кириченко, завідувача сектором зарубіжної літератури НБУВ, на жаль, нині покійна, аналізуючи долю приватних бібліотек, говорила, що «книжки, наукові праці вітчизняних учених

французькою насамперед свідчать про те, що українці, куди б не закинула їх доля, робили свій вагомий внесок у науку, культуру не тільки тієї країни (у даному випадку – Франції), де вони мешкали, а найперше – дбали про свою рідну культуру, щоб світ пізнав і належно оцінював Україну та її народ, їхню роль у світовому товаристві» [17, с. 39].

Твори І. Борщака вперше почали видаватися тільки в незалежній Україні. В наш час вони видаються і перевидаються, ставши надбанням широкої наукової громадськості. У Національній бібліотеці України ім. В.І Вернадського до послуг читачів є праці І. Борщака в загальному книгосховищі, у відділі стародруків та рідкісних видань, у залі зарубіжної україніки. В Інституті Рукопису зберігаються чотири документи – твори І. Борщака, зокрема «Орликіана» та уривок статті «Україна в Парижі», праці «Шведчина і французька дипломатія», «Вольтер і Україна», у яких ідеться про І. Мазепу та його роль у процесах державотворення України. Хоча ці документи свого часу і були друковані зарубіжною і вітчизняною пресою, проте наше завдання – відкривати світові архівні фонди Національної бібліотеки України ім. В.І Вернадського. А через малотиражність останніх ми вважаємо за необхідне продовжувати знайомити наукову громадськість із архівними реліквіями.

Історія і час уже надали високу оцінку творчості Ілька Борщака. Безсумнівно, «ім'я автора, що приніс до української історіографії не лише цілком небуденні теми і відкрив невідомі до нього сторінки історії України, але й прикрасив її одночасно важковловимим, але таким блискотливим духом елегантної французької історичної творчості,» — займе своє місце в історичній науці [18, с. 4].

До вивчення життя та діяльності невтомного працівника в ім'я культури України зверталось багато науковців. У фондах Інституту рукопису НБУВ зберігається документ [19], але він уже є стосовно спадщини Ілька Борщака, автором якого є М.П. Василенко.

Вже в дореволюційний час М.П. Василенко поєднував дослідницьку роботу з публікуванням історичних джерел. Йому належать розвідки: «К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя» (1894), «О.М. Бодянский и его заслуги по изучению Малороссии» (1903), «Очерки по истории

Западной Руси и Украины» (1916), численних статей в журналі «Киевская старина» та інших.

Микола Прокопович Василенко (1866–1935) – правник, історик, політичний і громадський діяч, академік ВУАН (з 1920 р.). У квітні-жовтні 1918 року – міністр освіти і мистецтва України, у липні 1921 – лютому 1922 роках – виконуючий обов'язки президента УАН. У 1925–29 він – голова Соц.-економічного Відділу Академії наук України, в 1925–33 – Постійної комісії по вивченню західно-руського та українського права. Протягом вересня 1923 р. – листопада 1924 р. був безпідставно репресований і засуджений на 10 років позбавлення волі, але внаслідок клопотань 1925 року амnestований. Президією НАН України засновано премію ім. М.П. Василенка.

Список використаних джерел та літератури:

1. ЦДАВО, ф. 4465, спр. 226, арк. 4.
2. Череватюк В. Ілько Борщак – невтомний дослідник і поширювач української джерельної спадщини за кордоном // Наук. запис. : 36. пр. молодих вчених та аспірантів / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 1996. – Т.1. – С. 419.
3. Рева Л. Слово про Євгена Маланюка // Вісн. Книжкової Палати. – 1999. – № 9. – С. 29-30.
4. Сарбей В. Хто він – Ілько Борщак? // Історичний календар. – К., 1998. – С. 302.
5. Борщак І. Хмельниччина і тодішня французька преса // Укр. трибуна. – Варшава, 1921. – № 157. – 158; Франція й Україна. Козаки Б. Хмельницького під Дюнкирхеном (1645 р.). За невиданими документами архівів Військового Міністерства й Міністерства закордонних справ у Парижі. – Там само. – 1922. – № 5 та ін.
6. Сохань П.С. Видатний український історик, джерелознавець і бібліограф // Борщак І. Україна в літературі Західної Європи. – К., 2000. – С. 15.
7. Борщак І. Мазепа. Людина і історичний діяч // ЗНТШ. – Львів, 1932. – Т. 152; Борщак І. Мазепа. – Орлик. – Войнаровський: Історичні есе. – Львів: Червона калина, 1991; Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя і пориви великого гетьмана. – Львів, 1933. 1991 р. роман перевидано видавництвом «Радянський письменник». Б-ка журн. «Київ».
8. Рудницький М. Романтичний сюжет: Передмова до видання 1933 року // Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя і пориви великого

гетьмана. – К., 1991. – С. 16.

9. Борщак І. Гетьман Пилип Орлик і Франція // Запис. НТШ. – Львів, 1924. – Т. 134-135. – С. 93.

10. Борщак І. Великий мазепинець Григор Орлик – генерал-поручик Людовика XV. – Львів, 1932. Перевидано 1996 р. вид-во «Український письменник».

11. Діло. – Львів. – 1932. – 2 лют.

12. Борщак І. Слідами гетьмана Розумовського у Франції. – Мюнхен, 1957. – С. 9.

13. Борщак І. Ідея соборності України в Європі в минулому. – Париж. – 1923. – С. 18.

14. Борщак І. Шевченко у Франції. – Львів. – 1933. – С. 13.

15. Кубійович В. Сучасні проблеми української науки // Сучасне і минуле. – Мюнхен-Нью-Йорк. – 1948. – 31. – С. 6.

16. Сучасна українська еміграція і її завдання // Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк. – 1956. – С. 331.

17. Кириченко Р. Французька книжка з приватних бібліотек: доля, склад, історико-книгознавча реконструкція (із фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) // Вісн. Книжкової Палати. – 2003. – № 11 (88). – С. 39.

18. Дашкевич Я. Ілько Борщак, історик: Передмова до видання // Борщак І. Мазепа. – Орлик. – Войнаровський: Історичні есе. – Львів. – 1991. – С. 4.

19. Василенко М. Звідомлення Ілька Борщака з дослідів в архівах Західної Європи // НБУВ. – Ін-т Рукопису. – Ф. X. – № 16973.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

**МИТРОФАН ВАСИЛЬОВИЧ СИМАШКЕВИЧ (*1845 –
†1933): СВЯЩЕНИК, ІСТОРИК, КРАЄЗНАВЕЦЬ, БОГОСЛОВ,
РЕЛІГІЙНО-ОСВІТНІЙ ДІЯЧ**

У статті висвітлено життя та громадсько-релігійної діяльності уродженця Поділля, знаного історика, краєзнавця та дослідника історії Подільського краю, відомого релігійно-освітнього

*діяча, богослова, митрополита Митрофана (в миру Митрофан Васильович Симашкевич) (*1845 – †1933).*

Ключові слова: Поділля, історик, краєзнавець, дослідник, релігійно-освітній діяч, богослов, митрополит, Митрофан Симашкевич, Поділля.

Митрополит Митрофан
(Митрофан Васильович Симашкевич, *1845 – †1933)

Сьогодні українське суспільство з живим інтересом звертається до вивчення минулої долі діячів української Церкви XIX – початку XX ст., життя яких незрівняне по своєму героїзмі і драматизмі ні з яким із попередніх періодів історії православної церкви, за весь час її двохтисячолітнього існування.

В українській історіографії XX – початку XXI ст. інтерес до життя, творчості і громадсько-релігійної діяльності Митрофана Васильовича Симашкевича, як відомого богослова й дослідника історії Подільського краю, громадсько-просвітницького та релігійного діяча, обмежувався оприлюдненням нечисленних переважно стислих біографічних розвідок істориками та краєзнавцями Поділля.

Так, з нагоди 25-ліття праці ректором Донської духовної семінарії і враховуючи творчі здобутки Митрофана Симашкевича, опубліковано про нього статтю в часопису «Подольские

епархиальные ведомости» (1896) [1] та подано в енциклопедії Брокгауза і Ефрона (1901) коротку бібліографічну довідку-гасло [2]. А в 1922 р. відомий дослідник історії України Євфимій Сіцинський, оцінюючи наукову діяльність історика і краєзнавця Митрофана Симашкевича, вперше в історіографії обґрунтував значення його праць із вивчення подільського краю, де показав, що роль провідної верстви на Поділлі взяло на себе духовництво, і що саме Подільська духовна семінарія стала своєрідним осередком української національно свідомої і патріотичної частини подільського духовництва, що призвело до утворення краєзнавчих осередків і товариств, які створили фундаментальну наукову базу історичного краєзнавства. Адже 60-ті р. XIX – початок XX ст. – це найбільш плідний період дореволюційного краєзнавства, етап становлення і подальшого розвитку історико-регіональних досліджень, появи архівної, музейної, пам'ятко-охоронної форм краєзнавства, друкованих органів, краєзнавчих формувань, публікації описів церков, парафій, міст та містечок. Організуючим центром краєзнавчих досліджень став створений в 1865 р. Подільський епархіальний історико-статистичний комітет, членом якого був М. Симашкевич, що опублікував в його «Трудах» низку історико-краєзнавчих праць [3].

Подвижницьке життя та громадська і духовна діяльність М. Симашкевича, замовчувані тоталітарним більшовицьким режимом, стали предметом ґрунтовного дослідження українських науковців і краєзнавців лише в роки незалежності України. Так, певний внесок у висвітлення його життєвих шляхів, творчої і громадсько-просвітницької діяльності, дослідження ним історії та культури Поділля, а також науково реабілітували й повернули українському суспільству та прийдешнім поколінням цю славу постать у своїх працях такі знані сучасні українські дослідники, як Л. Баженов [4; 5; 6; 7, с. 21-24; 8], С. Гальчак [9], В. Гуцал [10], В. Прокопчук [11], О. Кошель [12; 13], О. Баблюк [14; 15; 16], А. Трембіцький [17; 18; 19], О. Малюта [20] та інші [20; 21; 22; 23; 24].

Короткі відомості про нього та його сина Іуліана знаходимо в матеріалах українських [3] і російських архівів [25; 26; 27; 28; 29], у довідково-енциклопедичних [30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37] та інших [38; 39] виданнях, на Інтернет-сайтах [40; 41; 42; 43; 44; 45].

В російській історіографії початку ХХІ ст. діяльність митрополита Митрофана (Симашкевича) розкрито з погляду його вірного служіння Російській православної церкві в праці «Двадцатипятилетие службы ректора Донской духовной семинарии М. В. Симашкевича» (1896) [46] та в книзі Джессі Рассела та Рональда Кохна «Митрофан (Симашкевич)» (Москва, 2013) [47].

Царський уряд з метою отримати обґрунтовано-наукове підтвердження русифікаторської політики, в середині ХІХ ст. започаткував ідею написання регіональних історико-статистичних описів, створивши при єпархіальних управліннях церковно-статистичні комітети, які в своїй діяльності мали сприяти зміцненню позицій православ'я в боротьбі з католицизмом. Перед ними ставилося завдання, акцентуючи увагу на давності традицій православної церкви на Поділлі, укласти історико-статистичні описи населених пунктів краю. Так, при Подільському єпархіальному управлінні на базі Подільської духовної семінарії у 1865 р. виник Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет, до якого увійшли талановиті краєзнавці краю. Вони порушили чисто чиновницькі плани і перетворили комітет в авторитетну й визнану науково-громадську організацію, в 1903 р. реорганізувавши його в Подільське церковне історико-археологічне товариство, яке діяло до 1920 р. Товариство широко використовувало «Подольские епархиальные ведомости» (1862), «Подольские губернские ведомости» і видавало «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета», «Труды Подольского церковного историко-археологического общества» [4, с. 20].

В результаті сформувався чималий загін професійних дослідників і краєзнавців Поділля, який залишив значну творчу спадщину. Серед цієї когорти поділлєзнавців чітко окреслилися: фольклорно-етнографічна школа Подільської духовної семінарії, в яку входили А. Свидницький, С. Руданський, М. Симашкевич, і з якої почав свій шлях у науку під керівництвом М. Симашкевича Є. Сіцінський та подільська історико-краєзнавча школа Є. Сіцінського [4, с. 44]. Ці школи вивчали самотність подільського села, прагнули зафіксувати, зберегти його віковічні народні традиції, звичаї, що мало важливе значення для українського національного відродження. Гурток при Подільській духовній

семінарії започаткував наукове краєзнавство на Поділлі, а його спадкоємці – покоління місцевих дослідників 90-х рр. XIX – поч. XX ст. не лише поглибили наукові традиції, але й організаційно оформили краєзнавчий рух, перебудували Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет, який очолив знаний український історик і фундатор поділлєзнавства, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, протоієрей Євфимій Сіцінський, виходець із сім'ї священнослужителів, в представницьке товариство за кількісним і якісним складом його дійсних членів. Є. Сіцінський закінчив духовне училище і Подільську духовну семінарію, де за наставника мав М. Симашкевича і під його керівництвом розпочав вивчення історії й народного побуту краю [5, с. 130]. Саме з його поверненням у 1899 р. до Кам'янця-Подільського поживавилася робота комітету, за його безпосередньою участю при комітеті було створено Давньосховище (1890), яке об'єднувало в собі книгозбірню, архів та музей, запроваджено систематичні зібрання членів комітету, робота яких чітко планувалась. Є. Сіцінський не забував свого першого наставника, працюючи в авторському колективі з укладання біобібліографічного словника-довідника визначних діячів міста і Поділля [24, с. 307], підготував рукописні біографічні довідки про значних діячів міста і краю, які так і залишилися в рукописах. У матеріалах про М. Симашкевича, він вказував, що до приходу цього дослідника в Комітет, товариство мало що встигло зробити і лише Митрофан Васильович значно активізував роботу, було започатковано аналіз, висунення гіпотез, порівняння поглядів науковців з тієї чи іншої проблеми [3, арк. 78]. Вже пізніше, в 1893 р. на заклик Євфимія Сіцінського до священників збирати матеріали про Поділля, відгукнувся Митрофан Симашкевич, який будучи ректором Новочеркаської духовної семінарії надіслав оригінал грамоти польського короля Яна Казимира 1654 року Смотрицькому домініканському монастирю на пергаменті [11, с. 47; 18, с. 141].

Крім того, історик і краєзнавець, протоієрей Є. Сіцінський, як організатор краєзнавчого руху на Поділлі, вперше в історіографії обґрунтував значення праць В. Антоновича, М. Грушевського, місцевих істориків і краєзнавців М. Симашкевича та К. Широцького з вивчення подільського краю [5, с. 14].

Члени комітету за час своєї діяльності впродовж 1865–1920 рр. вивчали минуле Поділля, міжконфесійні стосунки, побут і місцеві звичаї, займалися археографічною роботою. Участь у діяльності цього офіційно створеного й контрольованого комітету була для дослідників рідного краю, зручною легальною формою праці. Вони демонстрували не лише «невписуваність» історії Поділля в історію Речі Посполитої, а й її відрубність від історії Російської імперії.

Значними дослідженнями самотності традицій, звичаїв і культури подолян, історії краю, заявив про себе протоієрей, відомий історик, етнограф, краєзнавець Поділля, педагог і богослов Митрофан Васильович Симашкевич, який народився 23 листопада 1845 р. у с. Голодьки Літинського повіту (*нині – Хмельницького району Вінницької області*) в родині від діда-прадіда православних священиків Поділля.

Періодам життя, науково-богословської, просвітницько-релігійної діяльності Митрофана Васильовича притаманна різноплановість, що визначає міру його вивчення як особи та напрями роботи над його спадщиною. Вони розподілені нами з урахуванням концептуальних основ його світогляду на такі основні етапи:

1845–1871 – період навчання в церковнопарафіяльній школі, духовному училищі, Подільській духовній семінарії, Санкт-Петербурзькій духовній академії, отримання ступеня кандидата богослов'я і приїзд до Кам'янця-Подільського;

1871–1877 – перший Кам'янецький період – початок педагогічної діяльності в Подільській духовній семінарії та сімейного життя, зацікавлення історією Поділля, поява історико-краєзнавчих розвідок, отримання ступеня магістра богослов'я;

1877–1884 – другий Кам'янецький – період становлення і формування його як особистості, призначення ректором Подільської духовної семінарії та редактором «Подільських єпархіальних відомостей», отримання сану ієрея і протоієрея, переїзди в національно-просвітницькій діяльності, час найбільш продуктивного етапу його життя та вивчення історії Подільського краю;

1884–1905 – перший Новочеркаський – період активної науково-богословської, релігійної та педагогічної діяльності,

призначення ректором Новочеркаської духовної семінарії, написання найбільш значних богословсько-літургійних праць, народження сина Іуліана, смерть дружини, прийняття чернецтва;

1905–1915 – Казансько-Пензенський – період висвячення в сан архімандрита, єпископа, архієпископа, почесне членство в Санкт-Петербурзькій духовній академії, проведення активної релігійно-пастирської діяльності, єпископ архієпископ Казанської та Пензенської єпархій;

1915–1925 – другий Новочеркаський – найбільш тяжкий і трагічний період суперечливої і неоднозначної суспільно-релігійної діяльності в роки громадянської війни, висвячення в сан митрополита, заслання в Наримський край, перехід в «обновленство»;

1925–1933 – останній третій Новочеркаський – період богословсько-релігійної діяльності як митрополита Донської григоріанської єпархії [18, с. 139-140].

Із Поділлям пов'язані кращі роки Митрофана Симашкевича, тут він народився і виріс. Після здобуття початкової освіти в 1856–1858 рр. у церковнопарафіяльній школі в с. Голодьки та навчання в 1858–1862 рр. у духовному училищі [18, с. 140], Митрофана за сімейною традицією направили до Подільської духовної семінарії, де він навчався впродовж 1861–1867 рр. й де сприйняв новації в творчості випускників закладу кінця 50-х рр. С. Руданського, А. Свидницького, які стали класиками української літератури. У 1865 р. він був свідком заснування в семінарії єпархіального історико-статистичного комітету, який ставив перед собою мету створити опис історії міст і сіл, церков і монастирів Подільської єпархії й організувати краєзнавчий рух, і в 1869 р. стає його членом [3, арк. 71-72; 6, с. 280; 7, с. 21; 26, арк. 2].

Упродовж 1866–1868 рр., як один із кращих випускників Подільської духовної семінарії, навчався на денному церковно-історичному відділенні Санкт-Петербурзької духовної академії [15, с. 71], а в 1868–1971 рр. – на заочному відділенні [20]. Під час навчання найбільшу увагу приділяв вивченню богослов'я, біблійської археології, історії філософії та російській історії. Митрофан виявив непересічні здібності до науково-дослідної праці та досконало оволодів грецькою, єврейською, латинською, сирійською і

французькою мовами, багато часу проводив у бібліотеках та архівах столиці. Він збирав матеріали з історії стародавньої Ассирії за матеріалами Біблії та з минувшини Поділля і, зокрема, м. Хмільника [15, с. 71].

Вже будучи другокурсником, у 1868 – на початку 1869 рр. у часопису «Подольские епархиальные ведомости» Митрофан Васильович опублікував дванадцять псалмів [6, с. 280], серед яких віршовані «Псалом 1-й. Блаженство праведных и гибель нечестивых», «Псалом 8-й. Хвалебная песнь Богу при взгляде на дивный порядок небесных светил и царственное на земле достоинство человека», «Псалом 10-й Ответ Давида на предложение друзей искать спасение от Саула в бегстве» (всі 1868), «Псалом 58-й» (1869). Всі вони створені в поетичній формі і пристосовані для кращого сприйняття віруючими. В цьому ж часопису він за дорученням Подільського епархіального історико-статистичного комітету видрукував свою першу серйозну історико-краєзнавчу працю «Историко-статистическое описание заштатного города Хмельника Подольской губернии Литинского уезда» (1869), яку в 1870 р. передрукував часопис «Вестник Западной России». Це стало помітною подією в науковому житті Подільського краю, адже «створений на базі прискіпливого і об'єктивного використання літератури і документальних джерел нарис, з одного боку, став взірцем для наслідування іншими авторами не тільки Подільської губернії у підготовці описів міст, містечок і сіл, а з другого, заклав фундаментальну основу для подальших досліджень історії Хмільника і околиць аж до сьогодення» [6, с. 281].

1869 р. Митрофан Симашкевич повернувся до Кам'янця-Подільського, де упродовж 1869-1871 рр. працював у Подільській духовній консисторії [20].

21 жовтня 1871 р. закінчився період його навчально-освітньої діяльності (1845–1871 рр.) і розпочався перший Кам'янецький період (1871–1877 рр.) його життя й педагогічно-наукової діяльності.

Після закінчення духовної академії зі ступенем кандидата богослов'я, Митрофан Васильович був призначений викладачем історії російської церкви, російської літератури та історії, французької мови Подільської духовної семінарії [6, с. 281; 21; 25, арк. 3; 34; 41]. Як педагог, М. Симашкевич із перших років праці

zareкомендував себе обдарованим педагогом, завоював популярність і пошану своїх вихованців. Він організував навколо себе кращих учнів, надавав їм значну допомогу кваліфікованими порадами з різних питань, сприяв їх науковому росту, дозволяв користуватися книгами із приватної бібліотеки. Зокрема, саме Митрофан Васильович уперше звернув увагу на дослідницькі здібності свого учня Євфимія Сіцінського, і як наставник, дав йому путівку в наукове життя [19, с. 56]. Пізніше Є. Сіцінський, згадуючи про нього, писав: «... в своїх лекціях виявив себе талановитим викладачем, мав здібності говорити ясно, палко і розумно..., був улюбленцем семінаристів, дбав про них, допускав їх до власної бібліотеки» [3, арк. 71].

Історією Поділля Митрофан Васильович почав займатися, ще під час навчання в Санкт-Петербурзі. Однак, його становлення як відомого вченого почалося з повернення до Кам'янця-Подільського, де він упродовж 1871–1872 рр. публікує серію статей у «Подольских епархиальных ведомостях», які склали окрему монографію «Римское католичество и его иерархия в Подолии» (1872) [48], яка й досі є фундаментальною розробкою регіональної історії католицизму [20]. Йому в тридцять одному розділі книги «вдалося простежити майже п'ятсотрічне існування Кам'янецької дієцезії та формування її меж (1275–1860), з'ясувати ієрархію католицького духовенства, проаналізувати причини появи, розквіту і занепаду католицизму на Поділлі, розглянути діяльність тут католицьких орденів, зробити підрахунки кількості римо-католиків у різні періоди, показати численні утиски православного населення, що чинилися в часи панування Речі Посполитої в землях України, протистояння в XIX ст. між католицькою і православною церквами в регіоні» [6, с. 281].

У Подільській духовній семінарії Митрофан Симашкевич реалізував себе як науковець і до нього прийшло визнання в наукових колах. Починаючи з 1872 р. він активно включився в роботу діючого при Подільській духовній семінарії «Комітету для історико-статистичного опису Подільської єпархії» [10, с. 178], з яким співпрацює аж до 1903 р. Зокрема, в 1873 р. він стає дійсним член Комітету та входить до складу його керівництва, стає редактором «Трудів» товариства, а також призначений діловодом історико-статистичного Комітету для опису церков та монастирів Подільської

епархії. 6 березня 1873 р. його обрали дійсним членом Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, 1 червня 1874 р. – членом-кореспондентом Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії, 16 березня 1876 р. – членом Імператорського Російського географічного товариства, 13 лютого 1882 р. – дійсним членом Київського юридичного товариства та інших [20; 26, арк. 2].

Впродовж 1871–1875 рр. Митрофан Васильович активно працював над завершенням своєї дисертаційної роботи «Пророчество Наума о Ниневи. Экзегетическое исследование с очерком истории Ассирийского государства и историко-критическим решением вопроса о происхождении книги пророка Наума», яку розпочав писати ще в духовній академії. 5 жовтня 1875 р. він на засіданні ради Санкт-Петербурзької духовної академії блискуче захистив свою магістерську дисертацію та заслужено отримав наукову ступінь магістра богослов'я [6, с. 281; 15, с. 72; 20; 25, арк. 3; 34; 49]. Ця його ґрунтовна магістерська дисертація відрізняється високим науковим рівнем, адже в ній автором використанні всі наявні на той час археологічні дані про асирійців, що відносяться до Книги пророка Наума, подано нарис історії Ассирії, досліджуються ісагогічні питання походження Книги пророка Наума [25, арк. 3; 34]. «В російській біблеїстиці (*наукова дисципліна, що вивчає різні аспекти біблійної літератури – авт.*) це найбільш об'ємна і ґрунтовна праця на дану тему», – так писав невідомий рецензент у № 11 часопису «Русский паломник» (1912) [34].

Незважаючи на нехватку часу, адже багато часу забирала підготовка магістерської дисертації, М. Симашкевич усе ж у період 1875–1876 рр. у «Подольские епархиальные ведомости» та в «Трудах Комітету для історико-статистичного опису Подільської епархії» опублікував, під впливом роботи на Поділлі впродовж 1869–1970 рр. етнографічно-статистичної експедиції П. Чубинського, серію цінних статей, які склали його монографію «Историко-географический и этнографический очерк Подолии» (1875, 1876) [20; 50]. Ця видрукувана в трьох частинах російськомовна монографія з етнографії «була однією з перших спроб подати узагальнену історію, природу і ресурси Поділля та систематизувати господарське життя, побут, звичаї, традиції і вірування його населення. У цьому контексті

автор виявив себе народознавцем, етнологом». У скороченому вигляді цю працю, як нарис під назвою «Подольский край. Очерк Подолии» (1876), опублікував журнал «Современная Россия», що стало «свідченням популярності автора і його творів у суспільстві». Ці дві його монографії автора, «які заклали фундамент наукового поділлєзнавства, й досі зберігають свою актуальність, є настільними для вчених і краєзнавців» [6, с. 281].

Початок 1877 р. став для Митрофана Васильовича переломним і досить насиченим на події, що змінили його подальше життя. Саме в цей час розпочався його другий Кам'янецький період (1877–1884 рр.) – період становлення і формування його як особистості, керівника і науковця, час найбільш продуктивного етапу його життя та вивчення історії Подільського краю. Так, 15 лютого 1877 р. Священний Синод, враховуючи активну суспільно-освітню та науково-богословську діяльність Митрофана Симашкевича, який своїми високими моральними, професійними й педагогічними якостями виділявся серед когорти тогочасної подільської інтелігенції, призначив 32-річного педагога ректором Подільської духовної семінарії [6, с. 281; 25, арк. 3; 34; 41; 42], якою керував аж до 1884 р. [34]. Водночас його було обрано професором духовної семінарії [15, с. 72; 26, арк. 3], а 23 лютого 1879 р. призначено цензором неофіційної частини «Подольских епархиальных ведомостей» [20], згодом редактором часопису видання [20; 34].

Призначення ректором Подільської духовної семінарії співпало зі значними подіями в його особистому житті. 25 лютого цього ж року він узяв шлюб з дочкою священика Подільської єпархії Іулітою Іванівною (*1855) [15, с. 72; 26, арк. 3; 39; 41]. А 6 березня був висвячений в сан ієрея і водночас підвищений до протоієрея [15, с. 72; 26, арк. 3; 41; 42].

На посаді ректора Подільської духовної семінарії протоієрей Митрофан Симашкевич, – як зауважує Л. Баженов, – «виявив неабиякі організаторські здібності керівника» та «із завзяттям взявся за розбудову закладу та зміцнення його матеріальної бази, реформування навчальних планів, методичне забезпечення навчального процесу, як у семінарії, так і в підпорядкованих їй духовних училищах» [6, с. 281-282]. Однак, не зважаючи на всю педагогічно-виховну роботу серед семінаристів щодо відданості

царю та Російській православній церкві, семінарію охопила хвиля революційного народництва. Зокрема, в 1881 р. семінаристи створили таємну народницьку організацію «Подільська дружина», яка тяжіла до таємної терористичної організації народників – партії «Народна воля». Арешти та відрахування семінаристів у березні-квітні 1882 р., судові процеси, ув'язнення та заслання їх до Сибіру болюче сприймав і співпереживав ректор семінарії М. Симашкевич [51, с. 157-158]. Все це, на думку Є. Сіцінського, «знизило ефективність його наукової праці» [3, арк. 72]. Однак, він усе ж «встигав займатися справами Подільського єпархіального історико-статистичного комітету, займати посаду головного редактора його друкованого органу «Подольские епархиальные ведомости» впродовж 1879-1884 рр.» [6, с. 282].

Загалом же, про невтомність та енергію Митрофана Симашкевича в роки його діяльності викладачем у Подільській духовній семінарії ходили легенди, він обійшов усе Поділля, досконало вивчив простонародні релігійні вірування, побут та світоглядні уявлення подолян і простежив в багатьох своїх працях генетичний зв'язок між тогочасними обрядовими звичаями та дохристиянськими й давньохристиянськими традиціями. Він утворив гурток, члени якого любили свій край та працювали над його дослідженням. Збирав фольклорно-етнографічні матеріали до історії сіл Літинщини, а також встановив тісні зв'язки з В. Антоновичем, О. Пчілкою та П. Чубинським. За свою невтомну наукову та релігійно-богословську діяльність він 18 серпня 1880 р. отримав знак Червоного хреста, а 18 квітня 1881 р. вшанований каміглавкою [20].

Проте вже у 80-ті роки ХІХ ст., становище значно змінилося, постійні обуки, арешти, адміністративні утиски більшості активних подільських діячів, призвело до того, що декотрі з них зламалися, серед них і Митрофан Васильович, Про це свідчить вся подальша його діяльність. Він, ставши в 1877 р. ректором Подільської духовної семінарії, «спалив те, чому вклонявся» й «почав винищувати те, що сам раніше насаджував» [25, арк. 3].

Проте все ж варто відзначити, що за майже 20-літній період науково-освітньої, адміністративно-виховної та релігійної діяльності Митрофана Васильовича на теренах Поділля, як розумної, справедливої, доброї людини, проповідника й богослова, ним було

опубліковано 45 історико-археологічних, етнографічних, біографічних і богословсько-літургійних праць. Із них 28 присвячено історії та етнографії краю, а 17 – це богословські промови з нагоди урочистих дат [15, с. 72].

Серед них варто відзначити такі відомі історико-археологічні праці, як: «Кое-что из жизни Преосв. Иоанникия, первого архиепископа Подольского», «Черченская пещера» (всі 1879), «Несколько заметок для будущего епархиального съезда Подольского духовенства», «Об открытии Подольского семинарского Свято-Иоанновского Братства», «Яков-Иосиф Лейбович Франк» (всі 1881), «Высокопреосвященный Леонтий, архп. Холмский и Варшавский. Библиографическая заметка о сочинении свящ. Н. Стрешкевича» (1884).

Досить цінними є його етнографічні праці про життя, традиції та побут подолян; «Подольский архиерейский дом» (1874), «Историческая заметка об одном из древнейших обычаев при погребении», «К вопросу об улучшении материального быта Подольского духовенства», «Обычай сжигать «Дидуха», «По поводу вновь возникающего женского обычая стричь волосы. Историко-этнографические заметки», «По поводу нового обвинения евреев в употреблении христианской крови», «Рахманьский великдень и его происхождение» (всі 1881), «Заметка о христианском обычае носить кресты на персях», «Заметка об одном из местных религиозных обычаев», «Местный религиозный обычай – «лежать крыжем» с замечаниями о некоторых других обычаях», «Об иконостасной иконе, именуемой «Деисус», «Поверие о понедельнике» (всі 1883), «Исторические сведения о крестном знаменнии» (1883, передрук 1885), «Заметка о разнообразии и изысканности пасхальных яств», «Местный народный праздник «Рахманьский великдень», «Местный народный праздник, именуемый «Розгри», «Местный религиозный обычай на второй день Рождества Христова», «Обычай жертвовать к чудотворным иконам, так называемые «вотумы» и «офирки», «Одно из народных поверий о святителе Николае, Марликийском Чудотворце» (всі 1884). У 1890 р. він у «Подільських єпархіальних відомостях» здійснює свою останню етнографічну публікацію «К вопросу об обычаях гадать на книгах Священного Писания». Варто також зауважити, що значну частину своїх історико-

етнографічних праць він публікував у «Подольском Листке» під псевдонімом.

З-під його пера в цей період вийшла богословсько-літургічна праця «Анафема и разрешение от нее по чинопоследованиям униатской церкви» (1883) [41; 42].

Особливої уваги заслуговує виданий ним «Указатель историко-археологических достопримечательностей Подолии» (1884), який Є. Сіцінський поклав в основу створення своєї відомої праці «Археологічна карта Подільської губернії» (1901) і котрою науковці послуговуються й досі [6, с. 282].

Варто зауважити, що свої праці він друкував у таких виданнях, як «Вестник Западной России», «Миссионерский календарь», «Подольские епархиальные ведомости», «Подольский листок», «Православный собеседник», «Сборник сведений о Подольской губернии», «Современная Россия», «Труды Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии» та інших.

Згідно з існуючою тогочасною традицією та практикою ротації керівних кадрів духовного відомства в Російській православній церкві, та враховуючи значні успіхи Митрофана Симашкевича в утвердженні канонів Російської православної церкви в Подільській єпархії [36], 16 жовтня 1884 р. його за розпорядженням № 078 Священного Синоду [52] було переведено на посаду ректора духовної семінарії в Новочеркаську [15, с. 72; 34; 36; 41; 42], якою він керував майже 21 рік [26, арк. 3].

Так назавжди закінчився подільський період (1845–1884 рр.) його життя та діяльності [15, с. 72] і розпочався перший Новочеркаський період (1884–1905) його активної науково-богословської, релігійної та педагогічної діяльності.

Вже 1 грудня 1884 р. М. Симашкевич із дружиною, донькою та двома родичками назавжди залишає Кам'янець-Подільський і прибуває до нового місця призначення [26, арк. 3]. Як зауважує Є. Кірсанов, магістр богослов'я, протоіерей Митрофан Симашкевич став четвертим ректором Донської духовної семінарії в Новочеркаську, яка утримувалася не на кошти держави, а на кошти Війська Донського. Саме при ньому духовна семінарія отримує свій новий розвиток [36]. Так, він як ректор організовував та відкрив при

семінарії клас іконопису й музики (1885), Іоанно-Богословське товариство для допомоги малозабезпеченим вихованцям духовних училищ і семінарії (1888), розбудував її новими приміщеннями, поліпшив якість професорсько-викладацького складу та навчального процесу [6, с. 282; 27, арк. 3-4; 36]. 7 травня 1887 р. семінарію вперше відвідав Імператор Олександр III зі своєю сім'єю. Під його управлінням духовна семінарія в 1893 р. урочисто відзначила свій 25-річний ювілей [36]. За те, що духовна семінарія стала одним із кращих духовних навчальних закладів у Російській імперії, він був удостоєний державних відзнак: орденів Святої Анни III (1889) та II (1896) ступенів, орденів Святого Володимира IV (1893) та III (1896) ступенів [6, с. 282; 27, арк. 3-4].

При цьому варто зауважити, що вже будучи ректором духовної семінарії в Новочеркаську, М. Симашкевич не пориває своїх зв'язків із Поділлям і продовжує залишатися членом Подільського єпархіального історико-статистичного комітету. Він передав Кам'янець-Подільському давньосховищу старожитностей (історичному музею) 6 експонатів, серед них рідкісні документи і рукописи. Вів листування з краєзнавцями, час від часу відвідує свою родину в с. Голодьки [6, с. 282; 18, с. 141].

В силу свого характеру Митрофан Симашкевич, не зважаючи на те, що в 80-і р. XIX ст. у Російській православній церкві характерним було домінування ритуалу, навіть фетишизму в церкві, відсутність духовного відновлення особистості серед вищого духовництва і повне підпорядкування священнослужителів злочинним авторитетам цивільної влади, «духовний застій і смерть» усюди [53, с. 83], він із завзяттям поринув в активну суспільно-просвітницьку та релігійну діяльність.

Його талант як керівника-господарника був помічений архієпископом і його систематично залучали до різноманітних будівельних робіт у місті, зокрема, до прокладання міської каналізації та спорудження лікарні. Саме М. Симашкевич є автором проекту ліпних робіт та орнаментів оформлення фасаду та внутрішніх приміщень Новочеркаського кафедрального Вознесенського собору, які стали візитною карткою не тільки Донського краю, а й всього Північного Кавказу. Багато уваги він приділяв благодійницькій та місіонерській діяльності, чим здобув

шану і прихильність серед різних верств населення Донщини. Так, з 1885 р. він працював у Донському комітеті православного місіонерського товариства, у 1891 р. уведений до складу Донського єпархіального комітету для збирання пожертв на користь постраждалих від неврожаїв, у 1897 р. призначено головою Донської єпархіальної училищної ради, у 1902 р. головував на Донському єпархіальному місіонерському з'їзді й т. п. [6, с. 282; 15, с. 73; 26, арк. 10-11].

Зайнятий різними посадовими та громадськими обов'язками, Митрофан Васильович майже не мав можливості активно займатися краєзнавчими дослідженнями [6, с. 282]. Однак, все ж намагався публікувати науково-краєзнавчі та етнографічні праці, серед яких найважливішими є статті «О некоторых местных особенностях в церковных обычаях и обрядах при погребении и поминовении усопших», «Одно из древнейших народных поверий» (всі 1886), «Историко-статистическое описание прихода и церкви Батайск» (1896). З-під його пера вийшли такі цінні богословські праці, як ««Акафист иже во святых отцу нашему Симону, епископу Владимирскому и Суздальскому, Печерскому чудотворцу» (1892) та «Псалом 61-й» (1896). Варто зауважити, що багато його богословсько-літургійних праць і проповідей на різні випадки життя надруковані ним у різних тогочасних виданнях [41; 42].

Тому цілком заслужено, – як зауважує Л. Баженов, – його 22 серпня 1901 р. призначили редактором «Донських єпархіальних відомостей», з якими він працював аж до 25 вересня 1905 р. і зробив цей часопис доступним для творчої інтелігенції та місцевих краєзнавців [6, с. 283]. Проте репресивна політика російської влади щодо українського культурно-громадського та релігійного життя збереглася і в 90-і роки XIX ст., що стали роками гуртування українознавчих сил, пошуків дозволених і нелегальних форм та методів роботи. Під впливом зростаючих виступів Імператор Микола II 26 лютого 1903 р. був змушений опублікувати спеціальний Маніфест, у якому, серед іншого, затвердив принципи свободи сповідання віри і право виконання ритуалів серед усіх деномінацій і релігій [53, с. 126].

Наприкінці 1900 р. у родині Митрофана Симашкевича сталася велика трагедія, 6 грудня померла його дружина Іуліта Іванівна [25, арк. 3; 34; 39; 42].

В 1904 р. він прийняв чернецтво, а 6 серпня 1904 р. архієпископом Казанським Димитрієм, був висвячений в сан архімандрита [6, с. 283; 23, с. 3; 34; 42] і 25 листопада 1905 р. – призначений єпископом Чебоксарським, тобто другим вікарієм [6, с. 283; 34; 36]. При цьому, не зважаючи на нехватку часу, він все ж намагається займатися науковими дослідженнями. Зокрема, публікує свою історико-краєзначу працю «Программа для описання церквей и приходов Донской епархии» (1906) та богословсько-літургійні праці в різних виданнях, зокрема в часопису «Церковные ведомости» в 1905-1906 рр. та в додатках до часопису в 1906 р. [41; 42].

Наприкінці 1905 р. (за іншими даними на початку 1906 р.) він залишає посаду ректора духовної семінарії [42] і вже 29 січня 1906 р. призначений першим вікарієм і єпископом Казанської єпархії [25, с. 3; 54] і на цих посадах працював до 15 квітня 1907 р. [6, с. 283]. При цьому важливо зауважити, що хіротонію на єпископа Чебоксарського проводили: архієпископ Казанський Димитрій (Самбікін), єпископи Симбірський Гурій (Буртасовський), Нижегородський Назарій (Кирилів) і Чистопільський Олексій (Дородніцин) [41; 42]. Так було започатковано його Казансько-Пензенський період (1905-1915 рр.) його життя, період висвячення в сан архімандрита, єпископа, архієпископа, час проведення активної релігійно-пастирської діяльності в Казанській і Пензенській єпархіях.

Важливо зауважити, що це був час першої російської революції, виступів татарського населення Казані проти самодержавства за свої економічні та національні права. Відірваний від Поділля й Донщини, єпископ Казанської Митрофан (Симашкевич) прагнув зміцнити позиції нової єпархії. Тому він став докладно вивчати історію, побут і становище місцевих татар, залучати їх до християнської віри, щоб уникнути міжетнічних уособиць. Із цією метою він заснував Казанський відділ православного палестинського товариства (1905), організував благодійні товариства, сестринські братства, різні пасторські зібрання тощо, чим зумів утвердити до себе прихильність місцевого населення [6, с. 283; 15, с. 73].

Варто відзначити, що і після залишення посади ректора духовної семінарії, єпископ Митрофан (Симашкевич) допомагає подоянам. Так, він на прохання Віталія Широцького та Євфимія Сіцінського допоміг майбутньому відомому українському історику, мистецтвознавцю, краєзнавцю й етнографу Кості Віталійовичу Широцькому завершити навчальний курс у Новочеркаській духовній семінарії, якого за активну участь у семінарській Громаді в червні 1906 р. виключили з останнього курсу Подільської духовної семінарії [55], «не давши завершити навчання до кінця, хоча залишилося зовсім недовго та ще й у додаток дали йому несхвальну характеристику». Не зважаючи на всі ці негативні відгуки, єпископ Митрофан сприяв тому, щоб Кость Широцький успішно склав випускні екзамени в Новочеркаській духовній семінарії [56, с. 127; 57, с. 69].

25 липня (за іншими даними 15 квітня [6, с. 283; 58]) 1907 р. Митрофан Симашкевич стає єпископом Пензенським і Саранським [34; 36; 41; 42] й керує цією єпархією впродовж восьми років, аж до 10 січня 1915 р. [42]. Прибувши на місце, він застає цю єпархію в дуже занедбаному стані. «Йому довелося застосувати, – як стверджує Л. Баженов, – значні організаторські зусилля, щоб упорядкувати її діяльність. Він домігся відновлення Пензенської духовної семінарії, взяв під свою опіку єпархіальне жіноче училище, розбудовував мережу церковнопарафіяльних шкіл, здійснював матеріальну і духовну підтримку різних благодійних товариств, опікувався збіднілими священиками, здійснював системні заходи по боротьбі з процвітанню пияцтва та алкоголізму, масовими захворюваннями та іншими бідами місцевого населення» [6, с. 283]. Він також багато працює над богословсько-літургійними працями, які в 1907–1915 рр. друкує в різних тогочасних виданнях, зокрема в часопису «Церковные ведомости» [41; 42]. В цей же період він виступає на Місіонерських курсах в Почаївській Лаврі (1909) із лекціями, які виходять окремою книгою «Краткий разбор вероучения штундобаптистов. Лекции произнесенные на Миссионерских курсах в Почаевской Лавре с 17 по 25 сентября 1909 г.» (1909) [59].

Вже в 1915 р., уже після його повернення в Донську єпархію, йому в Пензенській семінарії подали таку характеристику: «Суворий і справедливий суддя вчинків духовенства, ініціативний, енергійний і

невтомний, навіть на шкоду власному здоров'ю, адміністратор» [6, с. 283; 58].

Упродовж 1910–1914 рр. його обирають почесним членом Санкт-Петербурзької духовної академії [41; 42]. До речі, в ці часи всі члени священства православної церкви, від простого диякона сільської церкви і до вищих митрополитів були не тільки служителями церкви, але й офіційними служителями держави, такий союз церкви і держави не відповідав Святому писанню й був шкідливим для них, церква попадала в рабство, а священнослужителі зв'язувалися з політикою, забували свій прямий обов'язок – духовну освіту народу. З початком Першої світової війни, уся релігійна діяльність була обмежена урядом, а конференції та єпархіальні з'їзди заборонялися [53, с. 130-131].

В травні 1914 р. М. Симашкевич був висвячений в сан архієпископа Казанської єпархії [25, арк. 4; 41; 42], а вже 10 січня 1915 р. Високопреосвященний Митрофан (Симашкевич) повернувся на Дон, на свою «другу Батьківщину», вже в якості архієпископа Донського і Новочеркаського, тобто глави Донської єпархії й керував нею у важкі роки Першої світової війни, революції 1917 р. і в часи громадянської війни в Росії [6, с. 283; 36; 41; 42; 60]. Так завершився його Казансько-Пензенський період (1905–1915 рр.) життя та розпочався другий Новочеркаський (1915–1925 рр.) період, найбільш тяжкий і трагічний, період суперечливої і неоднозначної суспільно-релігійної діяльності, висвячення в сан митрополита, заслання та переходу в «обновленство». Це були, на жаль, буремні роки революції і громадянської війни, жахів атеїстичного більшовицького режиму, під час яких М. Симашкевич зазнав політичних і духовних переслідувань і втрат [6, с. 283].

Протопресвітер Г. Шавельський в своїх спогадах характеризуючи єпископат Російської православної церкви напередодні 1917 р., пише, що «в передреволюційний період єпископат у значній своїй частині представляв колекцію типів скалічених, непридатних для роботи, шкідливих для справи. Тут були шукачі пригод і авантюристи, безмежні честолобці і славолюбці, розніжені і розбещені сібарити, жалюгідні прожектери і торгаші, які не знали стриму самодури і деспоти, смиренні і «благочестиві» інквізитори, або ж безликі і безвольні на руках своїх келійників,

[дружин] «мироносиць» і різних шахраїв, що впливали на них, пішаки і т. д., і т. д. Деякі владики «талановито» суміщали в собі якості декількох типів. Мав же наш єпископат, – зауважує протопресвітер, – і гідних представників». Серед них Донський архієпископ Митрофан (Симашкевич), що був дійсним носієм архієрейського сану. Але і він, в своєму архієрейському служінні був би ще значно вище, якби пройшов серйозну школу та мав більш «щасливу архієрейську колегію» (*переклад наш – авт.*) [29, с. 43; 61, с. 171-172].

Загалом же, архієпископ Митрофан (Симашкевич) не сприйняв жовтневого більшовицького перевороту 1917 р. і в роки революції як міг боровся з більшовицькою владою на Донщині, захищаючи ідею «єдиної неделімої», свою єпархію та паству [6, с. 283]. Архівні матеріали і документи з історії Російської православної церкви свідчать [29], що архієпископа Донського і Новочеркаського Митрофана (Симашкевича) дуже турбувала ситуація, що відбувалася в середовищі духовенства після революції 1917 р. Він не бажав, а вірніше був противником, відокремлення українського духовенства від Російської православної церкви.

Про це, на нашу думку, свідчить і телеграма архієпископа Митрофана (Симашкевича), яку на початку березня (не пізніше 8 березня) 1917 р., він разом з іншими представниками новочеркаського духовенства надсилає обер-прокурору Священного Синоду, де просить його від імені російського духовенства засвідчити «про повне признання ним нового Тимчасового уряду з першого моменту його сформування і цілковиту готовність своїм гарячим пастирським словом роз'яснити народу (*це є ще одним свідченням того що М. Симашкевич стояв на позиціях «єдиної неделімої» – авт.*), що зміна влади відбулася для його блага. При цьому духовенство дозволяє собі мати тверду надію на найближче світле майбутнє у вільному віднині розвитку життя нашої Святої Церкви і дорогої вітчизни (*зауважте, не України – авт.*) ... Все Новочеркаське духовенство, в повному єднанні зі своїми архіпастирями, з відчуттям живої радості вітає своїх братів-священників, членів Державної Думи (*членами IV скликання були 48 священнослужителів – авт.*), що своєю згуртованістю в даний історичний момент дають приклад твердого об єднання духовенства

всієї Росії. Висловлюю повну готовність призивати своїх пасомих до підкорення новому Тимчасовому уряду, вони натхнені гарячим бажанням сприяти всіма мерами повному об'єднанню їх, не відокремлюючи елліна від єврея... (*переклад наш – авт.*)» [29, с. 228].

У першій половині березня 1917 р. він звертається з посланням вже до духовенства Донської єпархії, де зауважує, що не зважаючи на «останні грізні події в Петрограді, які відізначалися величезною луною всезагального співчуття і живої радості в дорогій вітчизні нашої (*Росії – авт.*), вважаю своїм пастирським обов'язком просити і молити з багатьма молебнями духовенство ввіреної мені Господом пастви Донської про однодушному з його боку впливу на пасомих – не потьмарити світле торжество звільнення Церкви вітчизняної і Держави Російської від вікового над ними засилля користололюбної влади». В той же час, він призиває на совість підкорятися «заснованому Тимчасовому уряду Богохороної Держави Російської і перебувати в суворому підкоренні і нелицемірному послуханні призначеній ним владі ... порушники миру були б зрадниками дорогої нашої вітчизни (*Росії – авт.*), злочинними союзниками погрожуючого їй лютого ворога, що працює на його користь (*переклад наш – авт.*)» [29, с. 84-85].

Після революції 1917 р. політична боротьба різних партій проти правлячої партії більшовиків приносила багато горя, її лідери основного своєю роботою вважали проведення і розширення терору. Майже в кожному невеликій місті й селі існували революційні трибунали, які працювали день і ніч. Засуджених відправляли у в'язниці чи розстрілювали на місці. Тільки за офіційною статистикою, опублікованою в тогочасній радянській пресі впродовж 1917–1922 рр., було страчено 1 млн. 800 тис. чоловік, серед них 28 архієпископів, 1404 священники і 8800 лікарів, а 5000 моряків повсталих у Кронштадті, розстріляли за один раз, враховуючи, що багато випадків розстрілів не були опубліковані, тому загальна кількість жертв в дійсності є набагато більша [53, с. 177-178].

Святіший Патріарх Тихон у своєму листі до Ради народних комісарів, висвітлюючи тодішнє життя, писав: «Ви розділили весь народ на ворогуючі між собою стани і ввергнули їх у небувале по жорстокості братовбивство. Любов Христову ви відкрито замінили

ненавистю і, замість миру штучно розпалили класову ворожнечу... Ніхто не почуває себе в безпеці, усі живуть під постійним страхом обшуку, грабежу, виселення, арешту, розстрілу. Хапають сотнями беззахисних, гноять цілими місяцями у в'язницях, страчують часто без усякого розслідування і суду, навіть без спрощеного, вами введеного суду. Страчують не тільки тих, котрі перед вами в чому-небудь провинилися, але і тих, котрі навіть перед вами свідомо ні в чому не винуваті, а узяті лише в якості «заручників» ... Страчують єпископів, священників, ченців і черниць, ні в чому не винних, а просто по огульному звинуваченню в якійсь розпливчастій і невизначеній «контрреволюції» [62].

Такою була релігійна ситуація на Україні та Росії на початку ХХ ст., у таких умовах жив і працював Преосвященний архієпископ Донський і Новочеркаський Митрофан (Симашкевич). В 1917–1918 рр. він був учасником Помісних Соборів Російської православної церкви в Москві [34; 41; 42]. 12 (25) квітня 1918 р. за свою значну церковно-релігійну діяльність Святішим Патріархом Тихоном і Священним Синодом він був нагороджений до дня Святого Великодня хрестом для носіння на клобуку [30, с. 128; 41; 42]. З 15 серпня по 20 вересня 1918 р. він брав участь у Помісному Соборі православної церкви в Москві, де сприяв формуванню й прийняттю основних постанов з'їзду духовенства. Повернувшись до Новочеркаська, був арештований більшовиками, однак під впливом численних прохачів і, враховуючи його авторитет серед віруючих єпархії, більшовицька «гуманна» влада була змушена відпустити архієпископа [6, с. 283; 21, с. 310]. Митрофан Симашкевич не полишає своєї наукової діяльності і друкує свою біографічну працю «Крестный путь старца-архиепископа» (1918), де висвітлює свій непростий святенницький шлях. Окрім того, він багато пише та друкує в 1916–1918 рр. богословсько-літургійні статті в різних виданнях, зокрема в часопису «Церковные ведомости» та в додатках до нього в 1918 р. [41; 42].

Тривалий час українські дослідники в своїх працях вказували, що митрополит помер у 1922 р., а О. Малюта в своїй праці «Українські історики. Біобібліографічний довідник» (2010) стверджує, що він помер 28 липня 1902 р. [20], але це повна неправда. Адже в «Актах Святейшого Тихона Патриарха Московского и всея России,

позднейших документах и переписке о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917-1943» (1994) [30], висвітлено життя і діяльність Митрофана Симашкевича аж до 1930 р. Так, у загальному алфавітному списку православних і розкольникських єпархій за 1917–1946 р. зазначено, що він з 10 (23) січня 1915 р. до (*точна дата не відома – авт.*) 1922 р. був митрополитом Донської єпархії, з 1922 р. до 17 лютого (1 березня) 1924 р. – митрополитом Донської обновленської єпархії, а з 1924 р. до 9 (22) грудня 1925 р. – Донської григоріанської єпархії [30, с. 980].

Для боротьби з атеїстичною пропагандою архієпископ Митрофан (Симашкевич) 1 грудня 1918 р. створює Донське товариство захисту віри Христової, яке невдовзі було заборонене більшовиками [6, с. 283; 21, с. 310]. Невдовзі, Митрофан Васильович не знайшовши спільної мови з більшовицькою владою, став підтримувати Добровольчу армію Денікіна [6, с. 283; 38, с. 60]. Коли ж у 1918 р., через війну зв'язок із Святішим Синодом тимчасово перервався, архієпископ Митрофан став одним з ініціаторів проведення 19-24 травня 1919 р. у м. Ставрополі Південно-Руського церковного Собору (*Малого Собору – авт.*). Скликаний десятима єпископами Малий Собор одноголосно прийняв постанову про організацію і функціонування в Південно-Східній Росії Тимчасового вищого церковного управління (ТВЦУ). Його головою був обраний Високопреосвященний архієпископ Донський Митрофан (Симашкевич) [30, с. 483; 41; 42], що значно загостило його відносини з більшовицькою владою [6, с. 283; 38, с. 60]. Всі ці дії архієпископа Митрофана (Симашкевича) визнавалися Святішим Патріархом Тихоном, який увесь час знаходився в безпосередньому зв'язку з ним та неодноразово в 1918-1919 рр. отримував від них ділові папери [30, с. 483], та усіма архіпастирями не самочинними, а законними і канонічно правильними. Святіший Патріарх не став посилати заборону архіпастирям, що організували ТВЦУ, а визнав всі їхні постанови законними і його голову архієпископа Митрофана за те, що «не розгубився під час церковної розрухи, а мудро управляв» [30, с. 484].

ТВЦУ об'єднало під своїм керівництвом декілька єпархій, що оказались в стані генерала Денікіна [41]. Після поразки армії Денікіна, архієпископ Митрофан (Симашкевич) не емігрував за

кордон, а переховувався в Старочеркаському монастирі [6, с. 283; 36, с. 60].

Таким чином, під час Визвольних змагань українського народу в 1917–1921 рр., подолянин і українець, член Синоду Вищого церковного управління (ВЦУ) архієпископ Новочеркаський Митрофан (Симашкевич), спільно зі Святіший Патріархом Тихоном (*в миру Бела́він Васи́ль Іва́нович*) та Антонієм Храповицьким, керівником Вищого церковного управління (ВЦУ) Ставропольського церковного Собору, організованого з благословення Патріарха Тихона, надавали моральну підтримку Денікіну, Колчаку, Краснову та іншим самозваним «правителям» «єдиної неделімої», фактично ворогам українського народу [30, с. 483].

Восени 1919 р. Патріарх Тихон увійшов в офіційний зв'язок із гетьманом Скоропадським і надав йому, через уповноваженого Кривцова, своє благословення на його діяльність. Слідчі ДПУ в обвинувальному висновку в справі Святішого Патріарха Тихона, стверджували, що Антоній Храповицький і Митрофан Симашкевич, це «крайні реакціонери і монархісти, які боролися проти Радянської республіки під відкрито викинутим гаслом: «за царя з дому Романових». А також біля Тихона, через Митрофана Симашкевича, Антонія Храповицького та інших діячів церковного Собору збиралися есери, меншовики, фінансова буржуазія, поміщики, офіцери, генерали, князі, англійські найманці з «чисто-російських» людей, цілий чорний клубок російських і закордонних контрреволюціонерів. Крім того, вони відмічали, що у зверненні Вищого церковного управління від 16 липня 1919 р. заявлялося: «у нашої (тобто білої) армії і державної влади – одна мета і бажання: скоріше звільнити знівечену Батьківщину від гвалтівників і грабіжників-більшовиків» [30, с. 234].

Патріарх Тихон в своєму посланні від 4 (17) листопада 1921 р. до священнослужителів і віруючих, вказував на неприпустимість нововведень у церковно-богослужбовій практиці, відмічаючи, що «священники роблять богослужіння по чину, що бере початок від давніх років і дотримуються його у всій православній церкві, через, що ми маємо єднання з Церквою всіх часів й живемо життям усієї Церкви, при такому відношенні прибуде незмінним велике й рятівне єднання основ і переказів церковних, Божественна

краса нашого істинно-настановчого за змістом і благодатно-діючому церковному богослужінні, як створене століттями апостольської вірності, відбите Церквою в чинопочитаннях, правилах, статуті, тому має зберігатися в Російській православній церкві недоторканим, як найбільше священніше її надбання» [30, с. 181]. За те, що зрадив український народ, свою Батьківщину, Митрофан Симашкевич в 1922 р. отримав від Патріарха Тихона сан митрополита [30, с. 484; 34; 41].

Проте вже в 1922 р. відбулися великі зміни в Російській православній церкві, Патріарх Тихон був заарештований, а радянський уряд почав вилучення в церквах, храмах, монастирях золота, срібла і коштовних каменів, для забезпечення харчування народу доведеного більшовиками до голоду [53, с. 205]. Під тиском усіх цих обставин, митрополит Митрофан, у черговий раз переходить у стан «переможців» і вже активно співробітничав з більшовицькою владою. Так, у Російській православній церкві після революції, в 1922 р. появилися «обновленці», які виступали за «обновлення церкви», модернізацію релігійного культу, заявляли про підтримку радянських соціалістичних перемін і боролися проти керівництва офіційної Російської православної церкви, яке займало в 20-ті роки антирадянські позиції [63]. Щоб зберегти залишки православ'я на Півдні Росії, Митрофан Васильович стає членом і діячем обновленської «Живої церкви» (1922–1924), але зрозумівши небезпеку своїх дій, у 1924 р. повертається до канонічного православ'я і, зазнаючи всіляких переслідувань і утисків з боку більшовицької влади, продовжував очолювати єпархію [6, с. 283].

Головні групи обновленців «Жива церква», «Церковне відродження» і «Союз общин давньоапостольської церкви» вимагали лишити сану Патріарха Тихона, того самого, що нагородив Митрофана Симашкевича саном митрополита, за антирадянську діяльність, ліквідувати чернецтво [64]. Ідеологи цієї течії вимагали «соціалізації» доктрини православ'я, перегляду традиційного відношення православ'я до соціальних питань, роблячи спробу пристосуватися до плину часу, доказували, що соціалістичні ідеали мають корні і не суперечать християнству, призивали до «примирення» церкви з радянською владою. Це була спроба певної

групи церковників утримати під своїм впливом маси віруючих [30, с. 980].

Священик Олексій Поярков згадує (*але це не підтверджують інші джерела*), що єпископ Митрофан (Симашкевич) нетривалий час був у 1922 р. був першим єпископом Задонського вікаріату Ліпецької єпархії, будучи «переведеним з Донської єпархії, але невдовзі перебрався в Москву» [41]. В 1922–1923 рр. «обновленці» придбали в Російській православній церкві велику силу, а скликаний ними помісний собор лишив патріарха Тихона священного сану і вибрав нове Вище церковне управління [65, с. 650]. Одним з його керівників став Митрофан Симашкевич, який в період 1922 р. – 17 лютого (1 березня) 1924 р. був митрополитом Донської єпархії «обновленців» [30, с. 980], а в період 1924 р. – 9 (22) грудня 1925 р. – митрополит Донської єпархії, паки [18, с. 143]. Тут є певні суперечності, адже за іншими даними, єпископ Митрофан (Симашкевич) у 1922 р. був заарештований і висланий в Наримський край, де залишався аж до 1925 р. [41].

Так завершився другий Новочеркаський (1915–1925) найбільш тяжкий і трагічний період суперечливої і неоднозначної суспільно-релігійної діяльності Митрофана Симашкевича і розпочався останній третій Новочеркаський (1925–1933) період богословсько-релігійної його діяльності як митрополита Донської григоріанської єпархії. Так, група єпископів Російської православної церкви, які співпрацювали з більшовицькою владою, в т. ч. смиренний митрополит Донський Митрофан (Симашкевич), у своєму посланні до всіх вірних чад Святої православної церкви, за рішенням Малого організаційного Собору 1925 р. [42], писали «ми, які знаходимося в Москві єпископи Російської православної церкви, зібравшись з дозволу Уряду СРСР в Донському монастирі 22 грудня 1925 р. (н. ст.) вирішили вибрати Тимчасову вищу церковну раду (*григоріанців – авт.*) для ведення поточних справ Руської православної церкви... рахуємо своїм обов'язком засвідчити нашу цілковиту законопослушність передержавній владі уряду СРСР і віру в його добру волю, в чистоту його намірів в служіння благу народу» [30, с. 425].

В 1926 р., вважаючи неканонічним вступ митрополита Сергія (Страгородського) на кафедру, перейшов у григоріанство,

залишаючись митрополитом Донської єпархії [34; 41; 42]. В час церковного беззладдя у 1926 р., коли Патріарший місцєблюститєль митрополит Петро був позбавлений волі й коли московські архіпастирі, залишалися байдужими до положення в Церкві, Високопреосвященний митрополит Донський Митрофан (Симашкевич) вільно керував єпархією, скликав єпархіальні з'їзди, організував єпархіальну раду і зібрав біля себе священнослужитєлів Донської єпархії, за таку плідну діяльність він гідний всякої похвали і щирої вдячності за свої беззавітні ревності про добробут Святої православної церкви. Таку оцінку діяльності М. Симашкевича подано в брошурі «Правда о Временном высшем церковном совете и Нижегородском митрополите Сергии [Старогородском]» [30, с. 485].

Проте українські єпископи РПЦ різко прореагували на такі дії єпископів-григоріанців і в своєму зверненні, прохали екзарха України митрополита Київського і Галицького Михаїла, терміново прийняти проти розкольників, які посміли в грудні 1925 р. порушити церковний мир та правопорядок, що підняли смуту в січні 1926 р. та узурпували владу Патріаршого місцєблюститєля та його канонічних приемників, самі рішучі заходи [30, с. 445]. Вони вказували, що демагогічний документ «Правда о Временном высшем церковном совете и Нижегородском митрополите Сергии [Старогородском]», був складений григоріанцями для того, щоб приховати від віруючих, своє дійсне незаконнонароджене походження [30, с. 778], а брошуру для більшого «авторитету» затвердили «резолуцією впашого в дитинство старця-митрополита Донського Митрофана [Симашкевича; народ[ився] у 1845 р.], якого розкольники, за допомогою помилкових запевнянь і «роз'ясень», поспішили втягнути в цю авантюру» [30, с. 779].

Григоріанська Донська єпархіальна рада своїм указом, 5 липня 1927 р. поставила Високопреосвященного митрополита Донського Митрофана (Симашкевича), до відома й для наступного оголошення духівництву й мирянам ввіреного йому благочиння, що митрополит Сергій і заснований ним Синод не отримали легалізації від урядової влади [30, с. 509]. На такі дії влади митрополит Донський і Новочеркаський Смирений Митрофан (Симашкевич), 29 (12 травня) 1927 р. разом з іншими єпископами-староцерковниками, звернувся з посланням до всіх чад Святої

православної церкви [30, с. 495], в якому вказував, що «ні слова Божого, ні канонів церковних, ні віри православної, ні обрядів єпископи Тимчасової вищої церковної ради не порушили і не порушують, всі звинувачення проти них лише плід зависті, злоби і невігластва... такі звинувачення вирішують кинути нам, обновленцям, ті хто порушуючи слово Боже і насильницьким обманним шляхом відсторонили колись Святішого Патріарха Тихона від церковного управління, а потім засудили його таким беззаконним судом» [30, с. 497]. Саме вони лишили його патріаршого сану і чернечого звання, повернули в первісне мирське положення і мовили: «Віднині Патріарх Тихон мирянин Василь Белавін» [30, с. 487]. Проте вже 8 квітня 1928 р. радянська влада опублікувала закон, що значно обмежував діяльність релігійних громад і став початком жорстоких більшовицьких гонінь християн. Головними методами переслідування було закриття храмів, монастирів, мечетей, синагог, молитовних будинків, місіонерських служінь і місця для поклоніння, перетворення цих будинків в театри, кінозали, магазини; священники, служителі і активні релігійні працівники були заарештовані і вислані в трудові табори, де перебували у дуже тяжких умовах, страждали від постійного холоду, голоду і дуже грубого поводження конвою, що призводило до хвороб і смерті, такі ж страждання падали і на їхніх дружин та дітей, яких виселяли з будинків, позбавляли харчування, продовольчих і хлібних карток, вони не могли купити їжу в магазинах. Такі гоніння були непорівнянні ні з чим в історії християнської церкви, навіть римські імператори не позбавляли християн засобів існування [53, с. 246-248].

За даними алфавітних списків православних єпископів і розкольників ієрархів [30, с. 977] та православних і розкольників єпархій за 1917–1946 рр. [30, с. 921], Митрофан Симашкевич у період 1925–1930 рр. був митрополитом Донської григоріанської єпархії [30, с. 980]. В жовтні 1931 р. церква відзначила подвижницьку діяльність архієпископа Митрофана (Симашкевича) висвяченням у сан митрополита. Він досяг вершини духовної кар'єри, однак, із-за важкої хвороби і похилого віку в 1932 р. він відходить від церковних і громадських справ [6, с. 283].

Помер Митрофан Васильович на 88 році життя 28 жовтня 1933 р. у Новочеркаську [28], так і не примирившись з православною

церквою [41; 42]. Більшовицька влада зробила все можливе, щоб ім'я цього подвижника було забуто в українському суспільстві. Тривалий час місце його поховання для українських дослідників було невідоме і лише в 2004 р. подільській дослідниці Олені Баблонюк вдалося віднайти могилу Митрофана Васильовича Симашкевича в Новочеркаську. А також опрацювати в тутешніх місцевих архівах матеріали про його «донський період» життя і відновити історичну справедливість про цю неординарну і неоднозначну для українців постать [6, с. 284].

Тернистим шляхами свого батька, пройшов і його син, обновленський єпископ Новочеркаський Іуліан Симашкевич (*08.01.1886, *Новочеркаськ* – †1938, *Новочеркаськ*). У 1912 р. закінчив Санкт-Петербурзьку духовну академію і пострижений в ченці. Однак, вже в 1913 р. він стає викладачем Святого Письма, зокрема Старого Заповіту, в Віленській (*нині Вільнюс – столиця Литви – авт.*) духовній семінарії, але невдовзі в тому ж році переведений в Нижегородську духовну семінарію викладачем Святого Письма. В 1918 р. він переходить в Донську духовну семінарію (Ростов-на-Дону), де викладає латинську мову. Проте вже в 1919 р. він залишає педагогічну діяльність і висвячується в сан священика, а в 1920 р. стає настоятелем церкви при Старочеркаському жіночому монастирі. В 1922–1923 рр. він переходить до «обновленців» і в 1926 р. стає настоятелем Новочеркаської Михайло-Архангельської церкви [40]. Іуліан Симашкевич 4 (17) квітня 1932 р. отримав від «Временного высшего церковного совета» григоріанців хиротонісан на єпископа Новочеркаського. В 1934 р., він як єпископ Ростовської-на-Дону (Новочеркаської) григоріанської єпархії, прийнятий в спілкування з Священним Синодом православної церкви та залишений настоятелем церкви м. Новочеркаська. Однак, невдовзі повертається в «обновленство» й впродовж 1934–1937 рр. був єпископом Новочеркаської обновленської єпархії. 17 листопада 1937 р. він звільнений за штат. Проте це не спасло його від переслідування більшовицькою владою [25, арк. 2; 40]. В липні 1938 р. єпископ Іуліан Симашкевич заарештований органами НКВС як «ворог народу» і 26 липня 1938 р. за участь в контрреволюційній церковно-білогвардійській шпигунській фашистській організації, за

контрреволюційну агітацію, підготовку терористичних і диверсійно-шкідницьких актів в оборонній промисловості засуджений до розстрілу [18, с. 144-145]. Точна дата розстрілу та місце поховання не відомі, а в 1958 р. Військовим Трибуналом Північнокавказького військового округу реабілітований за відсутністю складу злочину [18, с. 145; 25, арк. 2; 40].

На жаль, ми й досі ще не маємо узагальненого та ґрунтового дослідження про діяльність фольклорно-етнографічної школи Подільської духовної семінарії, про життєві й творчі шляхи та діяльність багатьох її викладачів і випускників, зокрема й про Митрофана Симашкевича. Його науково-просвітницька, релігійно-богословська та українознавча, а деколи й україноненависницька, діяльність, а також багата історико-краєзнавча, богословська і творча спадщина потребує всебічного науково-теоретичного вивчення та об'єктивної оцінки. Адже перша оцінка наукового внеску М. Симашкевича в дослідження краю була зроблена відомим українським істориком, організатором краєзнавчого руху на Вінниччині В. Отамановськом у праці «Краєзнавство на Поділлі» ще в 1926 р. При цьому він вказав, що більшість його «розвідок є неоціненими джерелами для подальшого вивчення Поділля, але переважна більшість їх перестаріли, усі без винятку стали бібліографічними раритетами, у багатьох є чималі хиби спорадності й випадковості дореволюційної праці, що є наслідком відсутності на Поділлі дослідно-наукових установ» [5, с. 14].

Таким чином, у драматичній історії українського народу є постаті, які попри лихоліття й незгоди, байдужість і духовне зубожіння завжди будуть з Україною. До них слід віднести відомого богослова, історика та краєзнавця Митрофана Симашкевича. Його ім'я пов'язане з українськими діячами, які визначали феномен українського національного відродження та становлення краєзнавства на Поділлі в 70-90 рр. XIX ст. Проте його життєві і творчі шляхи та науково-богословська діяльність ще й досі недостатньо вивчені та сповнені суперечностей [18, с. 138]. Вони ще чекають свого українського дослідника, адже книга Д. Рассела та Р. Кохна «Митрофан (Симашкевич)» (2013) розкриває лише його вірогідне служіння не українському народу, а саме Російській православній церкві [47]. Тому, на нашу думку, заклики деяких

відомих науковців щодо «увіковічення славної пам'яті про подвижника, його наукову, громадську і релігійну діяльність» [6, с. 284] без сучасних ґрунтовних і об'єктивних досліджень, які ліквідували б чималі лакуни та дискусійні місця його життєпису та релігійно-богословської, а в деяких аспектах антиукраїнської діяльності, є передчасними і необґрунтованими.

Його праці з історії та етнографії Подільського краю досі не перевидані, відсутні сучасні монографічно-дисертаційні дослідження, які ліквідували б чималі лакуни та дискусійні місця його життєпису та релігійно-богословської діяльності [6, с. 280]. Варто перевидати його головні праці з історії Поділля, адже лише в 2012 р. було перевидано в оригінальній авторській орфографії його працю «Краткий разбор вероучения штундобаптистов : Лекции, произнесенные на Миссионерских курсах в Почаевской Лавре с 17 по 25 сентября 1909 г.» [59].

Список використаних джерел та літератури:

1. Симашкевич Митрофан Васильевич // Подольские епархиальные ведомости. – 1896. – № 43. – С. 888-900.
2. Симашкевич М. В. // Брокгауз А. и Ефрон Н. Энциклопедический словарь. Т. XXIX. – СПб., 1901. – С. 818.
3. Сіцінський Є. Кам'янецький історик М. В. Сімашкевич. Державний архів Хмельницької області, ф. р-3333, оп. 1, спр. 33 Биографические справки о деятелях г. Каменец-Подольского и Подолии. Авторские записки. 19 января-апрель 1928 г., арк. 71-81.
4. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
5. Баженов Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія / Л. В. Баженов. – Хмельницький : Доля, 1995. – 256 с.
6. Баженов Л. До 170-річчя визначного релігійного та освітнього діяча, історика-краєзнавця, уродженця Хмельниччини Митрофана Васильовича Сімашкевича / Лев Баженов // Перша Хмельницька наукова історико-краєзнавча конференція / Матер. конф. 23 вересня 2015 р., м. Хмельник Вінницької області / Ред. колегія: С. Д. Гальчак (голова), Л. В. Баженов (співголова), Ю. А. Зінько (співголова), М. Н. Дорош (відповідальний секретар) та ін. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2015. – С. 280-285.

7. Баженов Л. В. Alma mater подільського краєзнавства. Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – поч. XXI ст. Наук. вид. / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 416 с.

8. Баженов Л. В. Архієпископ, ректор, учений (дослідник Поділля Митрофан Сіماشкевич) / Л. В. Баженов, О. М. Кошель // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 1. – С. 197-201.

9. Гальчак С. Митрофан Васильович Симашкевич / Сергій Гальчак // Гальчак С. Д. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст. / С. Д. Гальчак. – Вінниця : «Меркьюрі-Поділля», 2013. – С. 761-762.

10. Гуцал В. А. М. В. Симашкевич – педагог і вчений Поділля / В. А. Гуцал // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Мат. міжн. наук.-практ. конф. Ч. 1. – Кам'янець-Подільський ; Хмельницький, 1994. – С. 177-179.

11. Прокопчук В. С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / В. С. Прокопчук. – К. : Рідний край, 1995. – 204 с.; вид. 2-е. – Кам'янець-Подільський, 2014. – 204 с.

12. Кошель О. М. Між церквою і наукою. Історичний нарис діяльності Подільського церковного історико-археологічного товариства (1965-1920) / О. М. Кошель. – К. ; Кам'янець-Подільський, 1998. – 69 с.

13. Кошель О. Архієпископ, історик М. В. Сіماشкевич / Олексій Кошель // Людина і політика (Київ). – 1999. – № 3. – С. 70-71.

14. Баблонюк О. В. На перехресті долі: М. Сіماشкевич і Ю. Сіцінський / О. В. Баблонюк // Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля; Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 28 листопада 2002 р. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 144-147.

15. Баблонюк О. Наукова та громадська діяльність М. В. Сіماشкевича (1845-1933 рр.) / Олена Баблонюк // Хмельниччина : Дивокрай. Всеукр. науково-краєз. зб. – Хмельницький, 2004. – С. 71-75.

16. Баблонюк О. Митрофан Сіماشкевич. Подільські сторінки життя і творчості / Олена Баблонюк // Українська історична наука на сучасному етапі розвитку : II Міжнар. наук. конгрес українських істориків: У 2 т. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 1. – С. 331-337;

17. Трембіцький А. М. До біографії Митрофана Васильовича Симашкевича – першого наставника Євфимія Йосиповича Сіцінського / А. М. Трембіцький // Наук. пр. Кам'янець-Подільського державного університету : Зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів і аспірантів. – Вип. 3. В 3-х томах. – Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – Т. 1. – С. 54-58.

18. Трембіцький А. М. Митрофан Симашкевич: хроніка життєвих і творчих шляхів (1845-1930) / А. М. Трембіцький // Освіта, наука і культура

на Поділлі : 3б. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 138-146.

19. Трембіцький А. М. Євфимій Сіцінський (1859–1937) : наукова і громадська діяльність. Монографія / А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 300 с.

20. Малюта О. Сімашкевич (Симашкевич) Митрофан Васильович // Ольга Малюта / Українські історики. Біобібліографічний довідник. – Вип. 3. Серія «Українські історики». – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. – 344 с. – С.254-256 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kphistory.com.ua/malyuta-o-simashkevych-symashkevych-mytrofan-vasylovych>.

21. Римский С. В. Православная церковь и государство в XIX веке. Донская епархия: от прошлого к настоящему / С. В. Римский. – Ростов на Дону, 1999. – 567 с.

22. Дворжанский А. И. Митрофан 2-й (Митрофан Симашкевич), 1907-1915. Глава 17 / А. И. Дворжанский // Дворжанский А. И. История Пензенской епархии. Книга первая. Исторический очерк / А. И. Дворжанский. – Пенза, 1999. – 515 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoslavie58region.ru/histori-1-17.pdf>.

23. Митрофан (Митрофан Васильевич Симашкевич) // Сергей (Петров), архиепископ. История Воронежской епархии от её учреждения до наших дней (в четырех частях). Ч. IV. Воронеж ; Минск ; Одесса, 1961-1969. – С. 722.

24. Завальнюк О. М. Вихідці Поділля-викладачі Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету (1918–1921) / О. М. Завальнюк // Наук. пр. Кам.-Под. держ. пед. ун-ту: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 300-318.

25. Письмо отдела Новейшей Истории Русской Православной церкви до А. Трембицкого с выпиской с институтской базы по новомученикам Свято-Тихоновского богословского института. 2003, ноябрь. Родинний архів А. М. Трембіцького. – Оригінал, 6 арк.

26. Формулярний список о службе и достоинстве ректора Донской духовной семинарии, протоиерея Митрофана Васильевича Симашкевича 1886/1887 учеб. года. Государственный архив Ростовской области РФ (ГАРО РФ), ф. 352, оп. 1, спр. 20, арк. 2-11.

27. Формулярний список о службе и достоинстве ректора Донской духовной семинарии, протоиерея Митрофана Васильевича Симашкевича 1889/1890 учеб. года ГАРО РФ, ф. 352, оп. 1, спр. 22, арк. 3-4.

28. Запись акта о смерти Симашкевича Митрофана Васильевича. Архив управления ЗАГС Ростовской области, 1933, № 1913, 1 лист.

29. Российское духовенство и свержение монархии в 1917 году. (Материалы и архивные документы по истории Русской православной церкви) / Сост., автор предисловия и комментариев М.А. Бабкин. – М. : Индик, 2006. – 504 с.; ил.

30. Акты Святейшего Тихона Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917-1943 / Сост. М. Е. Губонин. – М. : Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 1994. – 1064 с.

31. Симашкевич Митрофан // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів : НТШ, 2000. – Т. 8. – С. 2808.

32. Мануїл (Лемешевський). Каталог русских архиереев-обновленцев // Обновленческий раскол. Материалы для церковно-исторической и канонической характеристики. – М., 2002. – С. 227-266.

33. Митрофан (Симашкевич) // Памятная книжка Петроградской Духовной Академии на 1915/1916 уч./год. – Петроград, 1915. – С. 9.

34. Митрофан (Митрофан Васильевич Симашкевич) // Мень А. Библиологический словарь : В 3-х т / А. Мень. – М. : Фонд имени Александра Меня, 2002. – Т. 1. – С. 193 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://royallib.com/read/men_protoierey_aleksandr/bibliologicheskii_slovar.html#393216.

35. Митрофан (Симашкевич) // Состав Святейшего Православного Всероссийского Синода и Российской Церковной Иерархии на 1917 г. – С. 130-131.

36. Кирсанов Е. Духовная семинария в Новочеркасске / Е. Кирсанов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://novocherkassk.net/wiki/duhovnaya-seminariya-v-novocherkasske>.

37. Симашкевич Митрофан Васильевич // Вікіпедія [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://uk.wikipedia.org/wiki/Симашкевич_Митрофан_Васильович.

38. Русская Православная Церковь в советское время (1917–1991). Материалы и документы по истории отношений между государством и Церковью : [Пер. с нем.] / Сост. Г. Штриккер. – М., 1995. – 462 с.

39. † Иулитта Ивановна Симашкевич [Некролог] // Донские епархиальные ведомости. – 1900. – № 36 неофиц. отдел. – С. 816.

40. Иулиан (Симашкевич) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_5222.

41. Еп[ископ] Митрофан (Симашкевич) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://drevo-info.ru/articles/18239.html#b2>.

42. Митрофан (Симашкевич) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_1878.

43. Выпускники Санкт-Петербургской (с 1914 – Петроградской) духовной академии 1814-1894, 1896-1918 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.petergen.com/bovkalo/duhov/spbda.html>.
44. Биография. Сайт «Русское Православие» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_1878.
45. Митрофан (Симашкевич) в словарях [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://books.academic.ru/book.nsf/59616853>.
46. Двадцатипятилетие службы ректора Донской духовной семинарии М. В. Симашкевича. – Новочеркасск, 1896. – 20 с.
47. Книга: Джесси Рассел «Митрофан (Симашкевич)» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://books.academic.ru/book.nsf/59616853/Митрофан+%28Симашкевич%29>.
48. Симашкевич М. В. Римское католичество и его иерархия на Подолии / М. В. Симашкевич. – Каменец-Подольск, 1872. – 469 с.
49. Объявление // Подольские епархиальные ведомости. – 1875. – № 19. – С. 426.
50. Симашкевич М. В. Историко-этнографический очерк Подолии / М. В. Симашкевич. – Каменец-Подольск, 1875. – Ч. I-II; 1876. – Ч. III.
51. Нариси історії Поділля. На допомогу вчителю / Л. В. Баженов, І. С. Винокур, С. К. Гуменюк, О. М. Завальнюк та ін. – Хмельницький : Облполіграфвидав, 1990. – 328 с.
52. Определение Святейшего Синода № 078 // Донские епархиальные ведомости. – 1884. – № 22. – С. 831.
53. Проханов И. С. В котле России, 1869-1933 : Автобиограф. с изложением основных фактов движения евангельских христиан в России / И. С. Проханов. – Chicago : Printed in Germany by Druckhaus Grummesbach (Всемир. союз евангел. Христиан), 1992. – 263 с. : 15 л. ил.
54. Указ Священного Синода // Донские епархиальные ведомости. – 1905. – № 20. – С. 753.
55. Разрядный список воспитанников всех шести классов Подольской духовной семинарии, составленный в педагогическом собрании Правления семинарии от 5, 6, 8, 10 и 12 июня 1906 г. // Православная Подолия (Каменец-Подольский). – 1906. – № 6. – С. 45.
56. Серeda А. Кость Віталійович Широцький / А. Серeda // Збірник секції мистецтва Українського Наукового Товариства. – Київ, 1921. – С. 126-130.
57. Іваневич Л. А. Кость Широцький (1886-1919): науковець, просвітник, педагог. Монографія / Л. А. Іваневич. – 3-є вид., допов. – Хмельницький : ІРД, 2016. – 392 с.
58. Отношение от Пензенской духовной семинарии // Донской православный вестник (ДПВ). – 1915. – № 2. – С. 368.

59. Симашкевич М. В. Краткий разбор вероучения штундобаптистов (2012, 163 с.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bambook.com/scripts/pos.showitem?v=2&ite=1137738&>.

60. Прибытие в город Новочеркасск Высокопреосвященнейшего Митрофана, архиепископа Донского и Новочеркасского // ДПВ. – 1915. – № 2. – С. 129-132.

61. Шавельский Г. Воспоминания последнего протопресвитера русской армии и флота. В 2-х т. / Григорий Шавельский. – Нью-Йорк : Издательство имени Чехова, 1954. – Т. 2. – 412 с.

62. От Святейшего Патриарха Тихона Совету Народных Комиссаров // Родина (Москва). – 1990. – № 6. – С. 72.

63. Обновленцы // Советский энциклопедический словарь (СЭС). 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – С. 909.

64. Живая церковь // СЭС. 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – С. 437.

65. Голинков Д. Л. Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925 гг.) / Д. Л. Голинков. – М. : Политиздат, 1975. – 703 с.

УДК 94:323.281.(477.43/44) «1937»

М. В. Тютюнник,

студент

Науковий керівник:

прот. Сергій Причишин-Кліновський,

кандидат богослов'я

(м. Хмельницький)

ВАЖКИЙ ХРЕСТ ОТЦЯ АРСЕНІЯ ЯНОВИЦЬКОГО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ № 9336)

У статті досліджено матеріали, що стосуються переслідувань священика Арсенія Яновицького, який постраждав унаслідок масових репресій сталінського режиму.

Ключові слова: Поділля, масові репресії 1937-1938 рр., священик Арсеній Яновицький, архівно-кримінальна справа.

This article contains scientific research work concerning persecution of the priest Arseniy Yanovytskiy who was a victim of the Stalin regime mass reprisals.

Key words: Podillya, mass reprisals of 1937–1938 persecution, the priest Arseniy Yanovytskiy, an arcival criminal case.

*Ти знаєш, що ти – людина?
Ти знаєш про це чи ні?.....
Усмішка твоя – єдина,.....
Мука твоя – єдина,.....
Очі твої – одні.....*

В. Симоненко

Слова видатного українського поета прославляють найцінніше творіння Бога – людину. Багато подій випадає на її життя, як радісних, так і сумних. Однією з найтрагічніших сторінок ХХ ст. стали репресії комуністичного режиму. Хвиля репресій забрала життя у багатьох людей, що жили на теренах усього колишнього Радянського Союзу. Особливо жорстокими були репресії сталінського часу, а їх пік припав на 1937–1938 рр., тоді в Україні арештували 265669 чоловік (0,9% населення), значну частину з яких розстріляли. Всього ж з початку сталінської революції «згори» (1929 р.) до нападу німецьких військ (22 червня 1941р.) органами держбезпеки в Україні було арештовано 739910 чоловік [3, с. 75].

Під репресії потрапляли ті, хто не міг змиритися з новим режимом, і спрямовувалися практично проти всіх прошарків населення. Незважаючи на загальні риси цього негативного процесу, характерні для всієї України, політичні репресії на Поділлі мали свою специфіку. Аграрний характер області обумовив спрямування вістря репресій насамперед проти селянства, яке активно і послідовно виступало проти необдуманих перетворень у сфері сільськогосподарського виробництва [4, с. 87]. На початку 30-х рр. ХХ ст. висловлювались проти дій радянської влади на селі і студенти Вінницького інституту соціального виховання, педагогічного (учительського) інституту Опозиційність почала проявлятися у середовищі студентської молоді та серед частини викладачів вже у перші роки після поновлення у Вінниці роботи педагогічного вишу [5, с. 383].

Багато репресованих було і серед духовенства. В той час непокірних представників Церкви називали служителями релігійного

культу тихонівської орієнтації, тому що вони підтримували ідеї патріарха Тихона (1917–1925), який виступав проти антицерковних дій Радянської влади і всіляко намагався направити комуністів на шлях розуміння з Церквою. Патріарх, як вища духовна особа, намагався зберегти повноправну роль Церкви в Радянській державі. [11].

Офіційна радянська історіографія 1920 – початку 1950 рр. була повністю підконтрольна тоталітарній владі і тогочасні події розглядали в рамках концепції, запропонованої Й. Сталіним. У наукових працях цього періоду на перший план виходить проблематика, пов'язана з розбудовою соціалістичного життя в країні, праці рясніють матеріалами, які стосуються загальної характеристики стану сільського господарства, колективізації на селі, причин та шляхів подолання продовольчих труднощів в 1921–1923 рр., 1932–1933 рр., розкриваються деякі аспекти політики ліквідації куркульства. [8, с. 82].

17 квітня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», а в постанові Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 р. зазначалося, що «... в умовах національного і культурного відродження України, розбудови її державності виняткового значення набувають питання глибокого і всебічного вивчення національної історії, особливо тих її сторінок, які протягом тривалого часу невинувато замовчувалися» [6, с. 56]. Саме через виявлення кожної безневинної жертви карально-репресивної системи в конкретному місті чи селі відкрилася можливість оприлюднити і ввести в науковий обіг нові документи та матеріали про репресії, а згодом створити на їх базі своєрідну «Книгу пам'яті жертв репресій тоталітарної системи» [7, с. 419]. В Незалежній Україні також почала реалізовуватись науково-дослідницька програма «Реабілітовані історією» (під керівництвом академіка НАН України П. Т. Тронька), що ставила за мету вивчення регіональних особливостей політичних репресій радянської доби [3, с. 75].

Серед багатьох людей, які постраждали під час репресій малопомітною в історії залишилась особа отця Арсенія Яновицького, який був підданий репресіям у 1937 році. Дана робота написана з метою розкрити раніше невідомі для широкого загалу сторінки, що

стосувалися переслідувань та арешту священика та вписати його ім'я в історію розвитку Православної Церкви на Поділлі ХХ ст. Це і зумовлює актуальність даного дослідження.

Вивчаючи тему я опрацював, як базове джерело, архівно-кримінальну справу Яновицького Арсенія Степановича, яка станом на 17.11. 2008 зберігалася в Державному Архіві Вінницької області (ДАВО). Також у дослідженні ґрунтовно допомогли наукові праці професорів І.В. Рибак, В. Васильєва, В.Й. Жезицького та Р. Ю. Подкура.

Священик Арсеній Степанович Яновицький народився 4 вересня (ст. стиль 22 серпня) 1889 року у селі Шкуринці Вінницького повіту (тепер село Прибузьке Вінницького району) Вінницької області в сім'ї священика, який був почесним спадковим громадянином. Ім'я для хлопчика обрали не випадково, бо саме 6 вересня (ст. стиль 24 серпня) Свята Церква вшановує пам'ять Преподобного Арсенія, ігумена Комельського та Вологодського (Преподобний Арсеній жив наприкінці ХV – першій половині ХVІ ст., відзначався працьовитістю та добротою. Завдяки йому було збудовано Шилегонський та Комельський). Тато Степан приділяв багато уваги вихованню дітей. В 1900–1907 рр. Арсеній навчався у Кам'янець-Подільській Духовній Школі. У 1908 році вступив до Подільської Духовної Семінарії, проте вибув з 3 класу Семінарії і був переведений на пастирські курси в м. Житомир. В 1913 році пішов служити в 73 Кримський полк, де в наступному році отримав чин офіцера. Вже 22 липня 1914 р. разом з полком вирушив на Австрійський фронт. На фронті пробув до 24 вересня 1915 року, так як цього дня був захоплений в полон австрійськими військами. В полоні знаходився на протязі двох років до 19 липня 1918 року. За хоробрість і самовідданість, за віру в Царя і Вітчизну проявлені при звільненні м. Рогатина від австрійських військ Арсеній Степанович був нагороджений Орденом Святої Анни IV ступеня (Імператорський Орден Святої Анни – орден в Російській імперії для відзнаки державних чиновників і військових. Орден III ступеня передбачав носити маленький хрест на грудях на стрічці шириною 2,2 см та право отримувати 100 або 90 руб. щорічної пенсії; Орден IV ступеня – дозволяв носити хрест на ефесі холодної зброї і темляк(ремін) з Орденської стрічки та давав право отримувати

50 або 40 руб. щорічної пенсії. Якщо орден пожалуваний за військові заслуги, то до знаків 1-го, 2-го і 3-го ступеня додаються по два мечі, які лежать навхрест посередині хреста і зірки, до знаку 4-го ступеня на ефесі робиться напис «За хоробрість») (1914 р.). 1 серпня 1914 р. за звільнення м. Львова за наказом Височайшого імператора Миколи II був нагороджений Орденом Святого Станіслава III ступеня з мечами і бантом (Орден Святого Станіслава – орден польського походження яким нагороджували за заслуги в Російській імперії. Орден III ступеня має вигляд маленького золотого хреста). За штурм фортеці Перемишль за наказом командира Брусилова нагороджений Орденом Святої Анни III ступеня (25 вересня 1914 р.) [1, арк. 10].

З полону чоловік повернувся до Вінниці, а згодом до Зінькова, адже у цих містах мешкали його брати. Погостювавши у рідних майбутній священик знайшов роботу вчителя в Деражнянському Початковому народному училищі. На цій посаді працював до жовтня 1919 року. Згодом, вже будучи безробітним, побував у різних містах та містечках Правобережної України в пошуках кращого життя.

І ось в 1921 р. життя налагодилось, Арсеній Степанович в складний для церкви час прийняв сан диякона і став служити в Зіньківській Михайлівській Церкві (тепер село Зіньків Вінковоцького району Хмельницької області), а в 1922 р. був рукоположений у сан священика. Служінню у цій церкві віддав 15 років свого життя (служив до 12 квітня 1936 р.) [1, арк. 9].

Проте і ці роки минули для священика неспокійно. Репресії, що почались в Радянському Союзі не оминули й Зінькова. Арешти на основі доносів, а то і просто підозри, стали масовим явищем у містечку на початку 30-х років. Сьогодні відомо, що тодішній місцевій владі був доведений план до репресованих. Переважна більшість заарештованих була звинувачена у «підготовці масових контрреволюційних виступів проти Радянської влади у зв'язку з колективізацією сільського господарства» [8, с. 419]. У 1933 році заарештували і священика Зіньківської церкви Яновицького, який нібито вів антирадянську роботу серед населення, агітував проти всіх заходів радянської влади, що проводились в селі, розповсюджував провокаційні чутки про невіру в могутність радянської влади [1, арк. 23]. Як запобіжний захід для Арсенія

Степановича обрали утримання під вартою при Затонській районній міліції і розпочати слідство за ст. 54-10 КК УССР (ст. 54-10 КК УССР введена до Кримінального Кодексу УРСР 1927 р. в редакції від 20.07.1934. Була аналогом Статті 58 Кримінального кодексу РРФСР (1926). ст. 54-10 – антирадянська пропаганда і агітація]: позбавлення волі на строк не менш як 6 місяців, аж до розстрілу або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства) [1, арк. 23].

27 квітня 1933 р. було проведено обшук помешкання священика в м. Зінкові під час якого нічого знайдено не було [1, арк. 24], згодом було складено анкету обвинуваченого та протокол допиту [1, арк. 25-26]. Саме з цих документів дізнаємось, що священик станом на 1933 р. був вдівцем. В цьому допиті Яновицький сказав, що в 1914 р. отримав чин прапорщика, а згодом став поручиком. Повідомив також, що в Червоній армії він не служив, хоча і був туди мобілізований, адже в 1920 р. при наступі поляків через хворобу залишився на території захопленій поляками. Отець Арсеній також додав: «Что касается моего обвинения в антисоветской агитации, то это я категорически опровергаю, такого случая с моей стороны никогда не было» [1, арк. 26].

Після цього до справи залучили свідків. Перший свідок (селянин, член колгоспу, бідняк-хлібороб) сказав про те, що Яновицький часто приймав у себе в гостях багатьох священиків. Свідок не знав чому вони збирались, проте вважає, що саме з цього середовища виходили різноманітні чутки антирадянського характеру в тому числі й про недовговічність колективізації; що Яновицький під час повстання у Зінкові мав зв'язок з повсталими яких пригостив у себе вдома і, очевидно, обговорював план дій збройного конфлікту проти радянської влади [1, арк. 27].

Другий свідок (селянин, член колгоспу, бідняк-хлібороб) сказав, що на Масляну 1933 року отець Арсеній був присутній на вечері на якій обговорювали питання колективізації. Священик, за словами свідка, казав що в колективи вступати не треба, тому, що коли їх побудують, то прийдуть поміщики і поселяться там, а члени колективу будуть відбувати панщину. Чоловік зауважив, що чув цю розмову особисто, а жінки, що були присутні на вечері погодились з

словами священика і додали, що в колективі працювати погано і все одно люди голодують [1, арк. 28].

Третій свідок (селянин, член колгоспу) сказав, що йому особисто довелося чути розмову між священиком Яновицьким та дяком з його церкви, коли вони обговорювали питання колективізації і батюшка сказав що все це зайве і довго існувати не буде. Також селянин повідомив, що Яновицький мав тісні зв'язки з попами довколишніх сіл, а віруючі з його приходу до всіх заходів радянської влади ставляться вороже і серед них сіються провокаційні чутки [1, арк. 29].

У справі зустрічається також допит чоловіка, що з благословення отця Арсенія допомагав дякові збирати підписи на будівництво храму в Зінькові. Цей чоловік був хліборобом, вихідцем з селян-середняків, безпартійним. Він спростував чутки про те, що в Зінькові проводились незаконні релігійні збори вірян. Та підтвердив, що разом з дяком приходу дійсно збирав підписи, хоча сільрада цього робити не дозволила. Сказав, що церковна громада сподівалася отримати дозвіл на будівництво у Районному виконкомі [1, арк. 30]. У Зінькові дійсно була потреба будувати храми, адже у контексті масових репресій у містечку було дощенту сплюндровано перлину кам'яних храмів XV століття Свято-Троїцьку церкву та костіол Святої Трійці, побудований у 1450 році, закрито синагогу [7, с. 421].

На щастя, в 1933 році карним органам не вистачило доказів проти священика, його відпустили з під варти і він повернувся до звичного життя. Проте через 4 роки, у 1937 р., вони зробили нову спробу засудити Яновицького, а матеріали справи 1933 р. були доповнені обвинуваченнями 1937 р.

Постановою НКВС УССР від 6 вересня 1937 р. Яновицького Арсенія Степановича звинуватили у злочинах передбачених ст. 54 п. 10 ч. I. КК УССР. Священику інкримінували, що він систематично займався бродяжництвом, не мав визначених занять, проводив антирадянську пропаганду серед населення, розповсюджував чутки про майбутню війну і загибель радянської влади, групував навколо себе релігійників-церковників. На підставі цього документу розпочалось слідство, на час якого священика утримували під вартою в Вінницькій в'язниці [1, арк. 1].

Напередодні, 3 вересня 1937 р. Хмільникський відділ Народного Комісаріату внутрішніх справ видав ордер, що дозволяв провести обшук та заарештувати Яновицького. Цей документ закликав всі органи Радянської влади і громадян УССР «допомагати» пред'явнику ордера при виконанні покладеного на нього завдання [1, арк. 2]. 4 вересня відбувся обшук в будинку священика в ході якого було конфісковано Паспорт священика, Хрест Гергіївський Кавалерійський IV ступеня (Відзнака Військового ордена святого Георгія або Георгіївський хрест – нагородний знак до ордена Св. Георгія для нижчих чинів за хоробрість, виявлену в бою проти ворога. Відзнака орденом Св. Георгія була вищою винагородою для солдатів і унтер-офіцерів російської імператорської армії) та 2 нагрудних хрести [1, арк. 3, 6].

6 вересня у Хмільникському НКВС УССР Яновицького допитали та склали анкету затриманого. Крім вже відомої нам інформації в документі сказано, що Арсеній був українцем, безпартійним, з огляду на вік не стояв на обліку у військовому запасі. З 1917 по 1936 р. був позбавлений виборчого права як спадковий почесний громадянин – служитель релігійного культу Тихонівської орієнтації. Також знаходимо відомості про рідних Яновицького. У нього було 2 брати Петро (завідувач складом у м. Вінниці) і Феодосій (рахівник в колгоспі у с. Юхимівці), а також сестра Лідія (працювала у цукровій артілі у Вінниці) [1, арк. 4]. З цього видно, що всі вони змирились з радянською системою, а Арсеній через свої переконання цього зробити не зміг.

8 вересня 1937 р. відбувся повторний допит Арсенія Степановича. На питання: «Чи визнаєте ви себе винним у проведенні контрреволюційної діяльності серед населення по селам Хмільникського району?» священик відповів, що через боязнь бути звинуваченим такої діяльності він ніколи не проводив [1, арк. 11].

До справи було залучено трьох свідків. Перший свідок (робітник) розказав про священика наступне: «Яновицького знаю як безприходного священика тихонівської орієнтації і в липні 1937 р. бачив як він на Новому базарі зібрав довкола себе селян і розповідав їм про Божі чудеса. Зокрема наступне: в с. Кожухові з Божого храму антихристи зрубали хрест і кинули його вниз. Хрест так глибоко занурився в землю, що витягти його стало неможливо. Лише після

того, як батюшка відслужив молебень, він витягнув святиню і віддав її одному зі старих людей. До цього хреста тепер ходять багато людей, приклоняються йому і після цього почувають себе міцнішими та здоровішими». Крім цього свідок додав, що Яновицький виступав проти колгоспів і заходів партії та уряду. На питання: «Чим бажаєте додати свої свідчення?» свідок відповів: «Більше додати не маю чого, записано вірно, мені прочитано в чому і підписуюсь» [1, арк. 12-14].

Другий свідок (бідний селянин-колгоспник) сказав, що знає священика як бродягу, який проводить антирадянську діяльність і серед населення демонструє свої нагороди отримані в царській армії, закликає селян боротись з радянською владою за віру і Православну Церкву, молитись Богу від якого все залежить. Свідок наводить такі слова священика: «За веру в Царя и Отечество я проливал кровь, за что имею награды» [1, арк. 15-17].

Третій свідок (селянин-бідняк) сказав, що священик жебракував і під цим виглядом проводив антирадянську діяльність, жалівся на долю духовенства і селянства при радянській владі і висловив надію, що скоро все зміниться і радянська влада зникне. Цей свідок був ще «красномовнішим» за своїх попередників, адже до цього додав ще й назви сіл в яких священик хрестив дітей і навіть розказав те, що говорив батюшка до і після проведення обряду. Але напевно цього казати було не треба, адже селянин знав що наслідки його свідчень можуть нашкодити священику [1, арк. 18-21].

Варто зазначити, що всі троє свідків, були грамотними членами комуністичної партії, і скоріше за все навчились грамоти у церковнопарафіяльних школах. Навіщо ж тоді вони давали свідчення проти священика? Боялись радянської влади? Можливо, але треба пам'ятати про людську гідність і розуміти що іноді від твоїх свідчень залежить чиєсь життя.

16 жовтня 1937 року до справи священика додалась довідка-характеристика видана Хмільницькому райвідділу НКВС. В ній розповідалось про те, що у січні 1937 року Яновицький показував населенню свої хрести і медалі, які заслужив в царській армії; проживав без визначених занять і не мав роботи, займався бродяжництвом, проводив антирадянську агітацію, а в себе на квартирі нелегально проводив збори, здійснював церковні обряди та Таїнство Хрещення. Тут також сказано, що люди приходили до нього

навіть з інших районів. В базарні, церковні та святкові дні Яновицький ходив по базару і групував навколо себе народ, якому розповідав про те, що радянська влада довго існувати не може і лише коли радянської влади не стане тоді припиняться репресії над Православною вірою [1, арк. 5].

19 жовтня 1937 року була видана постанова, згідно з якою матеріали слідства 1937 року додали до справи № 4698 1933 року. На підставі зібраних свідчень цього ж дня було складено обвинувачувальний висновок, в якому були підсумовані всі попередні свідчення [1, арк. 31, 32]. Ознайомившись з висновком підсудний Яновицький підтвердив лише те, що в Царській армії служив в чині офіцера, мав видані в нагороду Георгіївські хрести, в 1919 р. будучи австрійськополоненим після переговорів з жандармом був звільнений з полону, в 1920 р. під час білопольської окупації за тимчасової відсутності червоних залишався на територіях контрольованих білими арміями.

Районний відділ НКВС постановив віднести справу Яновицького до I категорії і дати на розгляд Трійки ВОУ НКВС. До справи додавався речовий доказ – Георгіївський хрест. Сам священик в цей час знаходився під вартою в Вінницькій в'язниці.

Досвід розгляду кримінальних справ, так званих Трійками, було започатковано в Україні ще в роки Громадянської війни. У воєнний час до складу Трійок входили командир військової частини, представники партійного комітету та органів Всеукраїнської надзвичайної комісії – державного політичного управління УРСР [4, с. 7]. Після рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 2 липня 1937 р. «Про антирадянські елементи» Політбюро ЦК КП(б)У сформуло в уже громадянські обласні трійки у складі першого секретаря обкому, начальника обласного НКВС, обласного прокурора і направили їх на затвердження Політбюро ЦК ВКП(б). Цей орган мав право застосовувати вищу міру покарання [6, с. 61].

Політбюро ЦК ВКП(б) 31 липня 1937 р. затвердило проект оперативного наказу НКВС СРСР № 00447 «Про операції з репресування колишніх куркулів, кримінальних елементів та інших антирадянських елементів». У наказі зазначалося, що операція в Україні має розпочатися 5 серпня і тривати чотири місяці. Всіх, хто

підлягав репресіям, розбивали на дві категорії: перша – негайний арешт і розстріл, друга – ув'язнення до таборів чи тюрем терміном від 8 до 10 років. На 7 листопада 1937 р. на Вінниччині заарештували 5502 особи, з них «трійка» засудила 4633 чол. За вироком обласного позасудового органу розстріляли 1592 осіб [6, с. 63].

Персональний склад «трійки» Вінницької області було затверджено Політбюро ЦК ВКП(б) 23 липня 1937 р. До «трійки» увійшли начальник УНКВС капітан державної безпеки Г. Гришин, перший секретар обкому КП(б)У В. Чернявський і обласний прокурор О. Ярошевський, секретарем став сержант державної безпеки Гольштейн. Слід зазначити, що на засіданні завжди були присутні всі три члени позасудового органу. В такій конструкції представники гілок державної влади та партійного апарату були рівні. Навіть тоді, коли члени «трійки» (зокрема, В. Чернявський, Г. Гришин та ін.) ставали жертвами терору, їх судили як окремих осіб, а не як представників партійно-державного апарату. Посада була лише обтяжливою обставиною в їхній «антирадянській діяльності» [6, с. 65].

20 жовтня 1937 року на засіданні Трійки управління НКВС УССР у Вінницькій області було постановлено розстріляти Яновицького, а все майно, що належало йому особисто конфіскувати [1, арк. 34]. 25 жовтня 1937 р. вирок Трійки було виконано, а паспорт священика 8 лютого 1938 року анульовано.

Архівна-кримінальна справа Яновицького була переглянута в 1956 р. згідно з наказом № 00511 і залишена для подальшого зберігання в архіві в основному фонді. У справі також зберігається адресна довідка, датована 1989 р., яка засвідчує, що Яновицький по м. Хмільнику і Хмільникському районі не значиться [1, арк. 40].

30 травня 1989 р. в прокуратурі Вінницької області було складено Висновок стосовно Яновицького Арсенія Степановича за матеріалами архівно-кримінальної справи №9336. Згідно з Висновком Яновицький Арсеній Степанович підпадає під дію ст. I Указу Президіуму Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начала 50-х годов» [1, арк. 41]. Але подальший розгляд справи з метою реабілітації був призупинений.

Отже, отець Арсеній все життя гідно наслідував Святого Арсенія, проповідував віру в Бога, залишався впевненим у своїх поглядах і вчинках, доніс свій хрест до кінця.

Сьогодні щоб вшанувати безвинно убієнних жертв сталінських репресій 1937–1938 рр. на Поділлі створено пам'ятники. Зокрема, такий пам'ятник знаходиться в місті Хмельницькому на перехресті вулиць Проскурівської та Свободи і його названо Ангелом скорботи. Він виник в уяві молодого скульптора Богдана Мазура і був втілений ним у співавторстві з батьком – Миколою Мазуром та архітектором В. Козубенком. Пам'ятник не лише увічнив пам'ять про жертв насилля, але й об'єднав і примирив людей різних поколінь і націй, різних релігійних конфесій і політичних поглядів. Символом став Ангел, що зійшов з небес і ніби призупинився на мить у нині такому благословенному місці, серед дерев і квітів. На пам'ятнику скромний, але багатомовний напис: «Мешканці міста – жертвам репресій». За задумом авторів пам'ятник, хоч і присвячений трагічній сторінці нашої історії, не має навіювати сум. Його призначення – нагадувати події минулого, але все ж спрямовувати людей до майбутнього [12].

Список використаної літератури і джерел:

1. Державний архів Вінницької області, ф. № Р-6023, оп. № 4, спр. 9336, 41 арк.

2. Стаття 54 Кримінального кодексу УРСР (1927 і 1934) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Стаття_54_Кримінального_кодексу_УРСР_\(1927_і_1934\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Стаття_54_Кримінального_кодексу_УРСР_(1927_і_1934)).

3. Васильєв В. Сталінська революція «згори» в Україні: насилля, протидія, результати // ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Маловідомі імена, події, факти : 36. статей. Вип. 36. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – С. 73-87.

4. Жезицький В. Й. Політичні репресії на Поділлі у 20-х – на початку 30-х рр. // В. Й. Жезицький. – Київ : «Рідний край», 1997. – 98 с.

5. Комарніцький О. Б. Антирадянські настрої вінницьких студентів у ході боротьби правлячого режиму проти політичної опозиції 1930-х рр. / О.Б. Комарніцький // Наук. пр. Кам'янець-Подільс. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : іст. науки / [ред- кол.: В.С. Степанков (відп. ред.), В.А. Смолій, Л.В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 20. – С. 382-391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fizkultura.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/2/2015/01/tom_20.pdf.

6. Подкур Р. Ю. «Великий терор» на Вінниччині (1937-1938 рр.): діяльність територіального апарату органів державної безпеки, стереотипи світогляду чекістів // Матер. міжнар. наук. конф. «Злочини тоталітарних режимів в Україні: науковий та освітній погляд». – Вінниця, 2009. – С. 54-77. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reabit.org.ua/files/store/Konferenciya_Vinnica_2009.pdf.
7. Рибак І.В. Репресії у Зінкові (Поділля) // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 417-422.
8. Сіроченко Г.В. Політичні репресії 20-30-х рр.. XX ст.. на території України: історіографія питання / Г.В. Сіроченко // Український іст. журн. – 2003. – № 5. – С. 81-87.
9. Симоненко В. У твоєму імені живу. – К.: «Веселка», 1994.
10. Преподобный Арсений Комельский, Вологодский, игумен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://azbyka.ru/days/sv-arsenij-komelskij>.
11. Патриарх Тихон (Беллавин) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Тихон_\(патриарх_Московский\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Тихон_(патриарх_Московский)).
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbs.km.ua/?dep=1&dep_cur=156&dep_up=113.

Г. Я. Федух,
старший викладач
(м. Хмельницький)
Л. О. Малькут,
вихователь ГПД
(Хмельницький р-н)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В РОБОТІ З ДИТЯЧИМ КОЛЕКТИВОМ

Постановка проблеми. Ціннісні орієнтири розвитку шкільної освіти набувають дедалі більшого значення, адже вони – духовна опора особистості у швидко змінюваному, мінливому і багато в чому непередбачливому світі. У сучасних умовах набуває виняткової актуальності толерантність суспільства й кожної окремої людини. В освітньому просторі нашої країни, підкреслює академік

О.Я. Савченко, ця проблема належить до малодосліджених у теорії і недооцінених у шкільній практиці.

Актуальність цього напрямку в педагогіці пов'язана із сучасною транскультурною епохою, для якої характерна глобалізація й інтеграція. Світ зближується завдяки новим інформаційним технологіям та засобам комунікації. Такий світ вимагає й нових взаємовідносин. Агресивність, ненависть, насильство, підозра, протистояння повинні поступитися місцем розумінню та довірі, діалогу культур і релігій. На жаль жорстокі озброєні конфлікти стають тяж нашим повсякденням, отже, толерантність просто необхідна для виживання людства й поступового розвитку народів світу.

Толерантна педагогіка не суперечить кращим педагогічним концепціям. А гармонійно доповнює їх, тому що зонами розвитку її є творчість, комунікативність, емоційний інтелект, самоосвіта та компетентність. Так, педагогіка дозволяє розв'язувати головні задачі сучасної цивілізації, а саме: виховання всебічно розвинутої особистості, яскравої індивідуальності, здатної до діалогу; особистості, що мислить критеріями миру й демократії; особистості, яка вміє жити законами довіри й згоди [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні однією з головних якостей людини є толерантність – готовність прийняти інших такими, якими вони є, повага і визнання рівності кожного індивіда, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм, вірувань, відмова від зведення різних поглядів до однієї думки, а також готовність і здатність людини мирно і злагоджено жити, функціонувати і взаємодіяти в різноманітному світі. Розвиток толерантності перетворюється для вітчизняної освіти на стратегічно значущу мету.

Ця проблема останнім часом набула надзвичайної актуальності як у психології, так і в педагогіці. Їй значну увагу приділяють вчені та педагоги-практики О. Савченко, Б. Гершунський, Л. Романенко, О. Столяренко, Л.Дробіжева та інші. Толерантність була проголошена основним поняттям людських взаємовідносин у Декларації принципів толерантності, прийнятій ООН в Парижі 1995 року [4].

Мета статті – теоретично обґрунтувати роль педагога у формуванні толерантних міжособистісних стосунків в учнівському колективі.

Виклад основного матеріалу. Якість людського життя, надія на щастя та успіх у будь-якому виді діяльності пов'язані насамперед з умінням будувати взаємодію і здатністю ефективно спілкуватися з іншими людьми. Проблема міжособистісних стосунків у сучасних умовах є однією з найгостріших, тому що торкається взаємодії різних поколінь, етносів, культур, суспільств і держав. Від характеру їхньої побудови залежить здатність кожного індивіда усвідомлювати себе як суб'єкта активної діяльності, використання можливості збереження миру, життя на Землі, розв'язання економічних проблем, реалізація завдань гуманізації суспільства, можливості цілеспрямованого і коректного застосування нових технологій, інформаційного простору, що є визначальною ознакою нашого часу. Саме у процесі формування стосунків виникають структури соціальних, економічних, культурних зв'язків – як у межах конкретного соціуму, так і між суспільствами окремих культур.

Незаперечним є той факт, що в житті сучасної молоді, дітей та підлітків потреба у спілкуванні і міжособистісній взаємодії має першорядне значення. Кожна молода людина повинна навчитися логічно і конструктивно спілкуватися з іншими, аби отримувати у відповідь інформацію; користуватися комунікативними каналами для того, щоб досягти високих результатів діяльності.

Академік Савченко О. Я., проаналізувавши результати двох років впровадження нового змісту початкової освіти, інтерв'ю з учителями початкових класів, спостереження уроків, бесіди з дітьми в дитячих організаціях та об'єднаннях, визначає основні педагогічні умови, що сприяють впровадженню ідей толерантного виховання молодших школярів. Це: – мотивування вчителів та вихователів до усвідомлення цінності толерантної позиції, її органічного зв'язку із людино-центризмом, гуманізмом педагогічної професії;

– оволодіння педагогами різними способами організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії; налагодження діалогу і монологу з усіма дітьми, з метою подолання негативних стереотипів і упереджень, налаштування їх на позитивне сприйняття Іншого, Інакшого;

– усвідомлення правила толерантності «Усі різні – рівні»; створення у класі і школі, в групі продовженого дня і гуртку, в дитячому об'єднанні чи організації толерантного просторово-предметного середовища, сприятливого для набуття учнями індивідуального досвіду толерантної поведінки у міжособистісному спілкуванні і у ставленні до природи;

– мотивування батьків до участі разом з дітьми у проектній діяльності, результатом якої має бути засвоєння норм толерантної поведінки тощо [3].

У теорії і практиці загальної педагогіки ідеї толерантності втілюються в педагогіці співробітництва, підтримки, діалогічній концепції, педагогіці успіху, технології колективного виховання тощо.

Зміст діяльності вчителя, який працює в напрямі формування толерантних міжособистісних стосунків в класі, групі продовженого дня, в гуртках та клубах. дитячих об'єднаннях та організаціях, полягає у вирішенні таких завдань, як сприяння підвищенню комунікативної компетентності школярів, формування готовності та вміння вступати в діалог, разом з іншими шукати істину і повідомляти про результати роботи у формі, зрозумілій кожному, хто відчуває в ній потребу. Толерантність є основою педагогічного спілкування вчителя й учнів та міжособистісних стосунків школярів в дитячих однокласних чи різновікових об'єднаннях, що створює оптимальні умови для розвитку загальної культури, почуття гідності, здатності виявляти себе тощо.

Головним завданням педагогів є спрямування діяльності класних колективів, органів учнівського самоврядування, дитячих організацій і об'єднань, регулювання їхніх міжособистісних стосунків при розподілі і виконанні доручень, плануванні роботи чи підведенні підсумків. Спілкування має велике значення лише в тому разі, коли виникає потреба у взаємному обміні думками, ідеями, воно сприяє прояву уваги та співчуття до інших людей. Успішне вирішення цього завдання багато в чому залежить від характеру вільного міжособистісного спілкування школярів, їх психологічної здатності до контактів у колективі. Розробка Статутів і Програм діяльності дитячих об'єднань та організацій, планування роботи, моделювання виховних ситуацій, розробка і реалізація спільних

проектів – ця різноманітна діяльність школярів сприяє розвитку комунікативних умінь та навичок, вчить формулювати і відстоювати свою точку зору.

Найбільш сприятливою для формування толерантності є колективна творча діяльність, що має суспільно значущу мету, під час якої школярі мають можливість показати особистісне ставлення до однолітків. Для цього використовуються будь-які види позакласної роботи, метою якої є формування моральних міжособистісних стосунків між людьми. Учені мають різні погляди щодо того, який вік вважається найбільш оптимальним для виховання толерантного ставлення до іншої людини. Сьогодні виникає необхідність у вихованні культури толерантності з найперших днів навчання. Для початкової школи ця проблема надзвичайно актуальна, адже на цьому життєвому етапі починає складатися взаємодія між групами дітей, які прийшли з різних мікросоціумів, з різним життєвим досвідом і з недостатнім рівнем сформованості комунікативної діяльності. Для плідного навчання і виховання в класі, в гуртку чи дитячому об'єднанні за інтересами необхідно звести ці протиріччя в процесі взаємодії до спільного знаменника. Уважне ставлення один до одного, гармонізація стосунків у класі, гуртку, групі продовженого дня, дитячому об'єднанні чи організації, виховання толерантності сприяють розвитку співпрацідітей і дорослих, вихователів і вихованців.

Виховання міжособистісної терпимості неможливо здійснити в умовах авторитарного стилю спілкування «учитель – учень», «учитель – актив дитячого об'єднання». Тому педагог має опанувати певні демократичні механізми для організації роботи в дитячих об'єднаннях, зокрема для спілкування з активом, розподілу індивідуальних чи колективних доручень, планування, підготовку та проведення колективної творчої справи тощо. Саме в початковій школі варто навчити дитину, з одного боку, приймати іншу людину як значущу особистість, тобто сформувати ціннісне ставлення до неї, а з іншого – критично ставитися до власних поглядів і переконань.

За умов правильної організації роботи дитячого об'єднання колективна творча діяльність дає змогу зацікавити дітей спільною справою, виконанням колективного доручення, зняти напругу в міжособистісних стосунках між окремими групами дітей, розкрити

сильні і слабкі сторони, навчити знаходити компроміси у процесі колективного планування та вибору засобів реалізації колективної творчої справи чи колективного проекту. Колективний аналіз діяльності чи виконання доручень творчими групами за певний період формує вміння давати доброзичливу оцінку, тактовно висловлювати думки про інших дітей. Колективна творча діяльність, спілкування дітей в тих чи інших ситуаціях сприяють формуванню толерантності лише в тому разі, коли під час спільних дій здобувається досвід гуманної, партнерської взаємодії з учителем та однокласниками, з активом дитячого об'єднання, з іншими молодшими чи старшими школярами.

Перед учителем постає важливе завдання – забезпечити захист кожного члена колективу, а також успішність його стосунків у мікрогрупах, творчих групах чи об'єднаннях. Для цього учителю варто дотримуватися таких рекомендацій: – у процесі будь-якої виховної діяльності в класі, гуртку, дитячому об'єднанні необхідно враховувати психологічні особливості і міжособистісні стосунки дітей, їх сумісність, наявність у кожного власних поглядів, переконань, а також здатність і готовність відстоювати свої погляди, отримувати визнання серед товаришів;

– створювати відповідні умови для самоствердження і самореалізації кожного учня, мікроколективу чи активу дитячого об'єднання, виявляти повагу, сприяти досягненню успіхів у діяльності;

– створювати спеціальні виховні ситуації, що дають змогу кожній дитині виявити свободу своїх переконань, повагу до поглядів інших дітей, самостійно приймати рішення;

– не допускати прояву обмеження чи приниження однією дитиною гідності іншої;

– з метою розвитку контактів і збагачення досвіду міжособистісного спілкування використовувати різні способи формування органів самоврядування чи їх активу, творчих груп для організації колективної творчої діяльності чи реалізації проектів, розподілу колективних творчих доручень;

– сприяти розвитку в дітей таких якостей особистості, як самокритичність і об'єктивність, вдаючись до самооцінки, формувати

вміння коректно висловлювати свою думку про поведінку або вчинки інших дітей;

– підсумовуючи спільну діяльність, виконання колективних чи індивідуальних доручень дітьми, давати виважену оцінку міжособистісним стосункам дітей, забезпечувати відчуття комфорту для кожного в різних видах діяльності, вказувати на велике значення особистого внеску кожного учня для досягнення спільних позитивних результатів[4].

Висновки. Таким чином, толерантність перш за все ставить за мету сприймання людей такими, якими вони є, і взаємодію з ними на основі згоди. Розділення людей на толерантних і нетолерантних є просто умовним. Кожна людина у своєму житті здійснює як толерантні так і нетолерантні вчинки. Але здатність поводитися толерантно має стати особливою рисою педагога і таким чином допоможе йому забезпечити успіх у спілкуванні та співпраці з органами учнівського самоврядування, лідерами і членами різних дитячих об'єднань та організацій. А основне в тому, що толерантний педагог постійно працюватиме над формуванням толерантності у своїх вихованців: товариськості, надійності, співчуття, тактовності, авторитетності в дитячому колективі, рівноправності членів дитячого об'єднання тощо. Вчитель, співпрацюючи з дітьми, вчить їх критично ставитися до себе, не звинувачувати в усіх невдачах інших, не перекладати на них відповідальність за доручену справу. Адже толерантна особистість знає і правильно оцінює себе. Її добре ставлення до себе співіснує з позитивним і добродушним ставленням до інших [2].

Список використаних джерел та літератури:

1. Жмихова І. Б. Толерантна педагогіка в освітньому та виховному просторі школи / І. Б. Жмихова // Виховна робота в школі. – 2009. – № 6. – С. 41-45.
2. Пудак Р. Л. Вчимося бути толерантними (тренінг) / Р. Л. Пудак // Виховна робота в школі. – 2009. – № 6. – С. 48-49.
3. Савченко Олександра. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект / Олександра Савченко // Початкова шк. – 2014. – № 9. – С. 4-7.
4. Столяренко Оксана Проблема формування міжособистісних стосунків у молодіжному середовищі / Оксана Столяренко // Рідна шк. – 2010. – № 11. – С. 54-59.

А. О. Фомінова,
*магістр права, докторант
(м. Львів)*

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Розбудова України як демократичної і правової держави передбачає подальший розвиток інституту державної служби як важливого інструменту формування та реалізації державної політики, управління державою, забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Адаптація державної служби до стандартів Європейського Союзу зумовлює необхідність як переосмислення цілого ряду теоретичних положень інституту державної служби, так і вдосконалення її правового регулювання. У контексті зазначеного особливого значення набуває юридична відповідальність державного службовця, і насамперед дисциплінарна відповідальність з огляду на те, що сучасне законодавство про державну службу не відповідає рівню зрілості суспільства, не забезпечує стабільності та престижності державної служби. Прийняття Закону України «Про державну службу» 2015 р. (далі – Закон), як одного з важливих етапів реформування державної служби, мало би вирішити цілий ряд актуальних, важливих та проблемних питань інституту державної служби, у тому числі й питань, пов'язаних із дисциплінарною відповідальністю державних службовців [2]. Натомість, з урахуванням цього законодавчого акту слід констатувати, що завдання пошуку і запровадження оптимального, дієвого й ефективного механізму дисциплінарної відповідальності державного службовця залишається одним із першочергових завдань на шляху становлення принципово нового інституту державної служби в Україні. Урегулювання питань, пов'язаних із дисциплінарною відповідальністю державних службовців, є вкрай важливим, адже встановлення та забезпечення дисципліни в державних органах усіх рівнів є невід'ємною складовою ефективного державного управління.

Питання, пов'язані з дисциплінарною відповідальністю державних службовців, досліджувалися вченими різних галузей

права. Їхні наукові напрацювання та теоретичні положення стали складовою фундаменту становлення та розвитку інституту державної служби. Питання окремих аспектів проходження державної служби, зокрема притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, завжди було в полі уваги вітчизняних учених, а саме: В. Б. Авер'янова, Д. М. Бахраха, В. В. Зуй, М. І. Іншина, І. О. Картузової, С. В. Ківалова, Н. М. Неумивайченка, С. В. Подкопасва, Ю. М. Старилова, Л. А. Сироватської, Ц. А. Ямпольської та ін. Іноді серед науковців виникають дискусії щодо віднесення інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців до галузі адміністративного чи трудового права. Переважно вважають, що державна служба – це комплексний правовий інститут, утворений з норм різних галузей права [17, с. 12].

Водночас, розвиток інституту державної служби зумовлює переосмислення ряду науково-теоретичних положень щодо державної служби, удосконалення чинного законодавства про державну службу, створення відповідних умов функціонування державної служби, становлення інституту дисциплінарної відповідальності як важливого гаранту забезпечення дієвості та ефективності державної служби, професійної компетентності державного службовця. 1 травня 2016 року набрав чинності новий Закон України «Про державну службу», що став передумовою для створення професійної державної служби. Закріплення норм про дисциплінарну відповідальність державних службовців у новому Законі має не лише теоретичне, але й практичне значення. У Розділі VIII Закону «Дисциплінарна та матеріальна відповідальність державних службовців» послідовно викладено такі питання: заходи із забезпечення службової дисципліни, порушення яких становлять підставу застосування дисциплінарної відповідальності; поняття і види дисциплінарних проступків; види дисциплінарних стягнень і порядок їх застосування, з урахуванням переліку обставин, які пом'якшують та обтяжують відповідальність державного службовця; дисциплінарне провадження, з урахуванням окремих його етапів, у тім числі заходи з формування дисциплінарної справи; зняття дисциплінарного стягнення [2].

Дисциплінарна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності є особливим елементом у структурі

правової системи, важливим фактом, що забезпечує правомірну поведінку державного службовця під час виконання ним службових обов'язків. В юридичній літературі дисциплінарну відповідальність визначають, як «врегульовані нормами права відносини між державою, в особі її компетентних органів і посадових осіб, та державними службовцями, що виникають на підставі вчинення ними службових правопорушень і виражені в застосуванні до винних осіб заходів державного примусу, а також характеризуються засудженням правопорушника та протиправного діяння з боку держави та суспільства з метою попередження та недопущення в майбутньому інших правопорушень» [9, с. 142].

У наведеному визначенні основний акцент зроблено на примусових правових наслідках для порушника службової дисципліни. С. Г. Стеценко пропонує визначати дисциплінарну відповідальність державного службовця як «застосування до особи, яка здійснила порушення службової дисципліни, певних дисциплінарних стягнень» [14, с. 156]. Однак автор у запропонованому визначенні зовсім не згадує про підстави застосування таких стягнень. Дисциплінарну відповідальність державних службовців, на нашу думку, можна визначити як сукупність адміністративно-правових відносин, що виникають у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням посадових обов'язків, визначених Законом України «Про державну службу» й іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушенням правил етичної поведінки та іншим порушенням службової дисципліни. Згідно з Законом, службова дисципліна – це неухильне додержання Присяги державного службовця, сумлінне виконання службових обов'язків і правил внутрішнього службового розпорядку [2].

Підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. При визначенні поняття дисциплінарного проступку державного службовця думки науковців розділились. Одні його розуміють як протиправне, суспільно небезпечне, винне діяння (дію чи бездіяльність), що завдало шкоди суспільству і державі, хоч і не суттєву, а інші вважають, що дисциплінарний проступок – це «протиправне, винне порушення дисципліни, що не тягне

кримінальної відповідальності». Проте таке тлумачення не дає можливості визначити структуру дисциплінарного проступку. В. В. Зуй розуміє дисциплінарний проступок як невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних із проходженням державної служби, а також учинення проступку, який порочить його як державного службовця або дискредитує державний орган, у якому він працює [6, с. 186]. В. І. Щербина звернув увагу на особливі ознаки дисциплінарного проступку державного службовця, і навіть дефініцію останнього: «протиправне, винне діяння, яке посягає на службову дисципліну в державному органі шляхом невиконання або неналежного виконання працівником своїх обов'язків, порушення заборон або обмежень, зловживання повноваженнями, або вчинення проступку, який порочить його як державного службовця чи дискредитує орган, в якому він працює» [17, с. 14].

Слід підкреслити, що предметом посягання завжди є службовий обов'язок, причому його зміст з формального погляду однаковий для всіх державних службовців, відмінність може бути в обсязі службових повноважень. Предметом дисциплінарного проступку доцільно вважати і порушення службової етики як передумови вчинення корупційних правопорушень. Дисциплінарний проступок може бути результатом активної, так і пасивної поведінки. В юридичній літературі існує думка про те, що настання негативних наслідків (шкоди) в результаті вчинення дисциплінарного проступку державного службовця є обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони [15, с. 54]. Хоча не всі з цим погоджуються, адже чинне законодавство не містить приписів, що прямо передбачають наявність шкоди. Проте доречно зауважити, що дисциплінарний проступок державного службовця завдає шкоди авторитету державної служби, підриває довіру населення до державного органу.

Дисциплінарним проступком може бути завдана шкода громадянам, які очікують на отримання публічних послуг. Слушним є те, що у ст. 64 Закону враховано, що підставою застосування дисциплінарної відповідальності державного службовця є також і порушення правил етичної поведінки. Це відповідає п.13 Додатку до Рекомендації №11 (2000) 6 Комітету Міністрів Рада Європи

державам-членам Ради Європи про статус публічних службовців у Європі, в якому наголошено на важливості дотримання етичних норм публічними службовцями, хоча вони часто виходять за межі суто виконання службових обов'язків [5]. Законодавче закріплення етичних вимог є нагадуванням про професійну та моральну відповідальність. Встановлення дисциплінарної відповідальності за порушення етики поведінки державного службовця підсилює вимоги щодо державного службовця. У Законі вперше закріплюється поняття дисциплінарного проступку державного службовця, що, на нашу думку, є важливим положенням, адже відсутність такого визначення в раніше чинному законодавстві позбавляла можливості виділити ознаки дисциплінарного проступку державного службовця при притягненні його до дисциплінарної відповідальності.

Отже, дисциплінарний проступок – це протиправна винна дія або бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає в невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, установлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення [2]. У Законі також окреслено види діянь, які є дисциплінарними проступками. Водночас, законодавець знову допускається помилки, використовуючи словосполучення «іншими нормативно-правовими актами» без їх конкретизації. Закон містить вичерпний перелік дисциплінарних проступків: порушення Присяги державного службовця; порушення правил етичної поведінки державних службовців; невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, актів органів державної влади, наказів (розпоряджень) і доручень керівників, прийнятих у межах їхніх повноважень; невиконання вимог щодо політичної неупередженості державного службовця; використання повноважень в особистих (приватних) інтересах або в неправомірних особистих інтересах інших осіб; прогул державного службовця (у тому числі відсутність на службі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин; поява державного службовця на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння тощо [2].

До державних службовців застосовується один із таких видів дисциплінарного стягнення: 1) зауваження; 2) догана;

3) попередження про неповну службову відповідність; 4) звільнення з посади державної служби. Порівняно з чинним законодавством про працю, яке поширювалося на державних службовців з часу формування інституту державної служби у 1993 році, перелік стягнень був розширений, з'явилося зауваження, а із ст. 14 Закону України «Про державну службу» (1993 року) залишилося попередження про неповну службову відповідність [3]. На відміну від попередньої редакції закону, серед видів дисциплінарних стягнень не згадано суворої догани. Цілком обгрунтованою є позиція законодавця про те, що звільнення з посади є винятковим видом дисциплінарного стягнення, яке може бути застосоване за конкретно передбачені види дисциплінарних проступків. Проте варто розрізняти звільнення як дисциплінарне стягнення від звільнення як одного зі способів припинення державної служби, оскільки вони мають різні правові наслідки.

Важливою особливістю накладання дисциплінарних стягнень на державних службовців, згідно із Законом, є те, що за кожний дисциплінарний проступок до державного службовця може бути застосовано лише конкретне дисциплінарне стягнення, що прямо передбачене статтею 66 Закону. Наприклад, у разі допущення державним службовцем дисциплінарного проступку, передбаченого пунктом 6 частини 2 статті 65 Закону (недотримання правил внутрішнього службового розпорядку), суб'єкт призначення або керівник державної служби може обмежитися зауваженням. Також важливим положенням є те, що звільнення з посади державної служби є винятковим видом дисциплінарного стягнення й може бути застосоване лише за вчинення певних дисциплінарних проступків, а також учинення систематично (повторно протягом року) дисциплінарного проступку. Варто зауважити, що раніше деякі вчені намагалися теоретично обгрунтувати необхідність застосування схеми, яка визначала конкретизацію відповідальності залежно від важкості вчиненого проступку, але на законодавчому рівні такий принцип закріплений уперше [7, с. 116].

Новий порядок накладання стягнень на державних службовців виключає застосування таких заходів на особистий розсуд керівників. Такий підхід сприятиме об'єктивності й неупередженості в прийнятті рішень стосовно накладання

дисциплінарних стягнень. Суб'єктивна сторона дисциплінарного проступку державного службовця, як і інші види правопорушень, характеризується виною, мотивом і метою його вчинення. Вина державного службовця може бути виражена у формі умислу або необережності (недбалості щодо виконання службових обов'язків). Вина державного службовця виражається у його внутрішньому психічному ставленні до суспільно шкідливого діяння та до наслідків, що настали або могли настати. Порушуючи закон, індивід повинен усвідомлювати, що своїм діянням завдає шкоди державі або особі, нехтує суспільними інтересами, тобто вчиняє винне, протиправне діяння. У протилежному разі його дії не можна оцінювати з позицій права. Необхідною умовою визнання наявності вини є усвідомлення державним службовцем того, що його протиправні дії є суспільно шкідливими і спричинять чи можуть спричинити шкоду суспільним відносинам у сфері державного управління. Мотив, як ознака суб'єктивної сторони, – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості державного службовця і спонукають його вчинити проступок. Мета у складі дисциплінарного проступку – це уява державного службовця про бажаний результат, до якого він прагне. Мотив і мета близькі за значенням. Якщо мотив показує, чим керується особа, скоюючи дисциплінарний проступок, то мета визначає спрямованість діяння, найближчий результат, тобто те, чого державний службовець хоче досягти в результаті вчинення дисциплінарного проступку.

В юридичній літературі висловлено та обґрунтовано думку про доцільність кодифікації законодавчих актів про дисциплінарну відповідальність [7, с. 291], однак тривалий час вона не знаходила належного схвалення і підтримки. Донині у національному законодавстві існує розпорошеність норм, які передбачають дисциплінарну відповідальність, зокрема у різних правових актах, статутах, положеннях тощо. Слушною щодо цього є позиція І. О. Картузової про те, що відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України [1] окреслено вчинки, які можна розцінювати як дисциплінарні правопорушення, і відповідальність за них встановлюють винятково закони України. Автор підкреслює, що застосування заходів дисциплінарної відповідальності ускладнюється ще й тим, що «в нормативних актах, за незначним виключенням,

немає співвідношення між видом дисциплінарного проступку, числом випадків його скоєння, ступенем винності службовця, наслідками дисциплінарних стягнень» [8, с. 4].

Порівняно з раніше чинним законодавством у питанні про накладання дисциплінарних стягнень збільшився строк, коли державний службовець може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності. Тепер він становить шість місяців із дня, коли керівник державної служби дізнався або мав дізнатися про вчинення дисциплінарного проступку, не враховуючи час тимчасової непрацездатності державного службовця чи перебування його у відпустці, або якщо минув один рік після його вчинення [2]. Ще однією новацією в Законі є закріплення переліку обставин, що обтяжують або пом'якшують дисциплінарну відповідальність державного службовця. Дисциплінарне стягнення має відповідати характеру й тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку та ступеню вини державного службовця. Під час визначення виду дисциплінарного стягнення необхідно враховувати характер дисциплінарного проступку, обставини, за яких він був учинений, настання тяжких наслідків, добровільне відшкодування заподіяної шкоди, попередню поведінку державного службовця та його ставлення до виконання посадових обов'язків.

Дисциплінарне стягнення може бути накладено тільки в разі встановлення факту вчинення дисциплінарного проступку й вини державного службовця. Учinenня державним службовцем діянь у стані крайньої потреби або необхідної оборони виключають можливість застосування дисциплінарного стягнення. Якщо протягом року після накладення дисциплінарного стягнення до державного службовця не буде застосоване нове дисциплінарне стягнення, він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення, якщо державний службовець не вчинив нового порушення Закону, інших нормативно-правових актів у сфері державної служби і виявив себе сумніним службовцем, дисциплінарне стягнення стосовно нього може бути знято до закінчення року, протягом якого воно було накладено, але не раніше ніж через шість місяців із дня накладення дисциплінарного стягнення.

Право на дострокове зняття дисциплінарного стягнення належить суб'єкту призначення, що його застосував. У новому Законі

визначено окремі стадії дисциплінарного провадження, які характеризуються відповідним суб'єктним складом, строками, доказами та рішеннями. У вітчизняній юридичній літературі вже висловлювались думки щодо дисциплінарного провадження, зокрема, автори пропонують виокремити такі стадії: підготовку та вручення детального письмового повідомлення порушникові про претензії до нього з боку роботодавця; проведення слухань службовою комісією (своєчасне вручення порушникові письмового запрошення, участь у слуханні представника профспілки чи іншого представника, надання державному службовцю можливості для самозахисту і, якщо треба проведення додаткового службового розслідування у зв'язку з нововиявленими фактами, складання протоколу засідання службової комісії тощо); оголошення розпорядження про спосіб службового впливу, про завдану державному органу шкоду, строк усунення порушення, спосіб та термін впливу на порушника, наслідки повторного порушення та строк оскарження рішення керівника державної служби) [16, с. 19].

У ст. 68 Закону визначено дві категорії суб'єктів, які забезпечують дисциплінарне провадження: уповноважені ініціювати таке провадження і уповноважені накладати (застосовувати) дисциплінарні стягнення. У чинному законодавстві також згадано про осіб, які вправі ініціювати застосування дисциплінарної відповідальності, наприклад, у частині 6 ст. 31 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» передбачено, що голова державної адміністрації має право порушувати перед міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади вмотивовані питання про відповідність займаній посаді керівників їх територіальних органів, на підставі чого міністерство, інший центральний орган виконавчої влади повинен у місячний термін прийняти рішення та дати обґрунтовану відповідь [4].

У Законі визначено, що суб'єктом, уповноваженим ініціювати дисциплінарне провадження, є суб'єкт призначення, а в частині третій ст. 63 Закону уточнено, що право вносити клопотання керівнику державної служби про притягнення до дисциплінарної відповідальності має безпосередній керівник державного службовця. Серед суб'єктів, які мають попередньо визначити ступінь вини, характер і тяжкість вчиненого дисциплінарного проступку

державного службовця, названо Дисциплінарну комісію з розгляду дисциплінарної справи (далі – дисциплінарна комісія). Дисциплінарна комісія є новим учасником дисциплінарного провадження, хоча законодавству багатьох європейських країн такий суб'єкт відомий, відмінною може бути лише його назва, наприклад, дисциплінарний комітет, комісія, рада [13, с. 126-127]. Спосіб її формування і порядок виконання повноважень передбачені у ст. 69 Закону. Члени дисциплінарної комісії реалізують свої повноваження на громадських засадах. Результатом розгляду комісії є пропозиція або подання, які є рекомендаційними для суб'єкта призначення. Однак при застосуванні окремих видів дисциплінарних стягнень обов'язковою умовою є залучення до розгляду дисциплінарної справи дисциплінарної комісії.

У Законі передбачено окремий порядок застосування дисциплінарної відповідальності для державних службовців категорії «А», що пов'язано із зайняттям відповідального становища і наявності корупційних ризиків у їхній діяльності. Дисциплінарні стягнення, такі як догана, попередження про неповну службову відповідність і звільнення з посади державної служби, накладаються виключно за пропозицією комісії або поданням дисциплінарної комісії. Створення такого органу сприятиме законності, об'єктивності, відсутності суб'єктивного розсуду в прийнятті рішення щодо дисциплінарної відповідальності й гарантуванню прав державних службовців під час застосування дисциплінарного стягнення. Суб'єкт призначення протягом 10-ти календарних днів зобов'язаний прийняти рішення на підставі пропозиції комісії або подання дисциплінарної комісії чи надати вмотивовану відмову протягом цього строку. Окремим етапом дисциплінарного провадження є проведення службового розслідування. Оскільки у частині першій ст. 71 Закону використано словосполучення «може проводитися», то цей етап є факультативним. Щодо прийняття рішення про відсторонення від виконання посадових обов'язків у ст. 72 також використано словосполучення «може бути». Таке рішення приймає відповідний керівник державної служби або суб'єкт призначення, що допускає адміністративний розсуд.

Закон не регулює процедури проведення службового розслідування, а також не містить положень щодо способу її

врегулювання, внаслідок чого можуть виникнути певні проблеми при проведенні процедури. У статтях 75-79 Закону закріплені права державного службовця щодо надання пояснень, права на ознайомлення з матеріалами дисциплінарної справи, отримання копії наказу (розпорядження) про накладення на державного службовця дисциплінарного стягнення, що має особливе значення у разі оскарження такого рішення в адміністративному чи судовому порядку. Фактично, йдеться про застосування у дисциплінарному провадженні принципу змагальності, що відповідає положенню Рекомендації №11 (2000) 6 Комітету Міністрів Ради Європи державам- членам Ради Європи про статус публічних службовців у Європі [5]. Відповідає європейським стандартам і положення щодо можливості користуватися правовою допомогою адвоката або іншого уповноваженого ним представника.

Аналіз положень Закону щодо застосування дисциплінарної відповідальності дає можливість розмежувати такі категорії, як «дисциплінарну процедуру» і «дисциплінарне провадження». Дисциплінарна процедура – це порядок застосування дисциплінарних стягнень відповідно до норми Закону. Дисциплінарне провадження - це послідовно вчинювані уповноваженим суб'єктом процедурні дії, спрямовані на виявлення дисциплінарного проступку, перевірки та оцінювання доказів у дисциплінарній справі і прийняття та виконання рішення про застосування дисциплінарного стягнення. Закріплення дисциплінарної процедури у Законі має сприяти дієвості і прозорості механізму застосування дисциплінарних стягнень до винних державних службовців, оскільки дисциплінарну відповідальність до державних службовців застосовують частіше від інших видів юридичної відповідальності. З цього приводу О. В. Кузьменко і Т. О. Гуржій слушно зауважили, що дисциплінарна відповідальність значно переважає кримінальну, цивільну та інші види юридичної відповідальності як за своїми масштабами, так і за частотою реалізації [11, с. 342].

Варто також підтримати позицію науковців про те, що застосування дисциплінарної відповідальності до державних службовців можливе за наявності, фактичної, юридичної та процесуальної підстав [10, с. 166]. Однак ці підстави мають бути законодавчо визначені, аби не допустити двозначності у розумінні та

тлумаченні таких правових категорій, як «дисциплінарний проступок», «дисциплінарне стягнення», «строки застосування стягнення».

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що Закон України «Про державну службу» 2015 року врахував основні європейські стандарти у регулюванні дисциплінарної відповідальності державних службовців. І тому має стати базовим для інституту державної служби. Відповідними до нього мають бути приведені інші законодавчі акти. Удосконалення персональної відповідальності державних службовців за виконання службових обов'язків і дотримання дисципліни є одним із основних аспектів реформування державної служби, яке знаходиться на шляху до суттєвого поліпшення ефективності управління, до створення професійного, політично нейтрального й стабільного державного апарату. Це сприятиме відновленню престижу державної служби, підвищенню якості надання адміністративних послуг, професійності державного службовця й авторитету України загалом на міжнародній арені.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України. – К. : Преса, 2016.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page>. – Назва з титул. екрану.
3. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12ISSN0136-8168>. – Назва з титул. екрану.
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Назва з титул. екрану.
5. Додаток до Рекомендації №R (2000) 6 Комітету Міністрів Ради Європи про статус публічних службовців у Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd-coe.int/View-Doc.jsp?=-340693&Site=CM3>. – Назва з титул. екрану.
6. Адміністративне право: підруч. / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.

7. Гавриленко Д. А. Государственная дисциплина: сущность, функции, значение / Д. А. Гавриленко; за ред. А. П. Шергина. – Минск. : Наука и техника, 1988. – 328 с.

8. Картузова І. О. Дисциплінарна відповідальність державних службовців: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.07 / І.О. Картузова. – Одеса, 1999. – 19 с.

9. Коломієць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. / Т. О. Коломієць. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.

10. Корнута Л. М. Характеристика видів дисциплінарних стягнень, що застосовуються до державних службовців в Україні, та визначення напрямів їх удосконалення / Л. М. Корнута // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – Серія «Право»; вип. 25. – 2014. – С. 162-167.

11. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України : підруч. / Кузьменко О.В., Гурій Т. О.; за ред. О. В. Кузьменко. – К. : Атіка, 2007. – 416 с.

12. Петришина-Дюг Г. Г. Дисциплінарна відповідальність у трудовому праві: поняття та принципи / Г. Г. Петришина-Дюг // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. Правознавство. – 2008. – Вип. 461. – С. 39-42.

13. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / За заг. ред. В. П. Тимошука, А. М. Школика. – К. : Конус-Ю, 2007. – 735 с.

14. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. / С. Г. Стеценко. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К. : Атіка, 2011. – 624 с.

15. Хавронюк М. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність / М. Хавронюк. – К.: Атіка, 2003. – 240 с.

16. Христинко В. А. Організаційно-правові засади припинення державної служби: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. А. Христинко. – К., 2013. – 19 с.

17. Щербина В. І. Дисциплінарна відповідальність державних службовців органів внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.05 / В.І. Щербина. – Х., 1998. – 22 с.

Л. К. Хмельковський,
*письменник
(Нью-Йорк)*

**ІСААК ВАЙНШЕЛЬБОЙМ:
«УСЕ МОЄ ЖИТТЯ – ЦЕ УКРАЇНА»**

**Зліва направо: донька Ася Лобко, внучка Ніка Огісвецька, Ісаак
Абрамович Вайншельбойм, племінник Костянтин Кармазин
(20.04.2017 р.)**

Ісаак Вайншельбойм – відомий єврейський художник, письменник-есеїст, народився 28 березня 1922 року у великому українському містечку Старокостянтинові.

В роки Другої світової війни він, 19-літній випускник військового училища – молодший лейтенант, в згодом капітан – командир піхотного підрозділу, важко поранений в боях, нагороджений багатьма орденами і медалями, інвалід війни.

До імміграції в США працював адвокатом в Одесі. Саме там його мистецьке обдарування помітили та підтримали художники Геннадій Малишев і Діна Фрумїна. Емігрувавши 1989 р. в Америку, він продовжив свою працю як юрист, адвокат. Одночасно він ініціатор створення і член художньої ради Гільдії єврейських художників – офіційно зареєстрованої неприбуткової організації, гостинний господар Одеської гостинної при Шорфронті, редактор

газети одеського земляцтва «Біла акація». Сьогодні Ісаак Вайншельбойм, як першокласний художник, чудовий прозаїк, есеїст і журналіст, творить у самих різних жанрах, однак в усіх жанрах і формах головною темою його багатогранної творчості є тема Голокосту. Й це не випадково, адже в роки Другої світової війни він бачив гетто й табори смерті та був причетний до їх звільнення [1].

Він активно співпрацює з емігрантськими періодичними виданнями, публікує есе, рецензії на спектаклі і концерти, літературних оглядів та оглядів художніх виставок, автор цілого ряду чудових книг художньої прози. Серед них значну цінність мають його статті про відомих євреїв, уродженців України. Зокрема стаття, «Шолом-Алейхем в еврейской Одессе» [4], де він розкриває життєві шляхи і творчу спадщину великого єврейського письменника українського походження Шолом-Алейхем, засновника літератури на їдиш, який народився 2 березня 1856 р. у містечку Красилів (хоча Вікіпедія подає, що письменник народився 2 березня 1859 р. у м. Переяслав). Свої твори писав переважно мовою їдиш.. Завдяки його творчості єврейська література стала набутком світової культури. Майже в усіх творах письменника події відбуваються в невеличкому, шумному і веселому зі звивистими провулками містечку Красилівка (назва самого містечка походить від містечка Красилюво, нині – районний центр Красилівського району Хмельницької області), а прототипами його героїв є його земляки – Красилівські євреї. В статті «Памяти большого художника» [3] Ісаак Вайншельбойм розкриває життєві шляхи і творчу спадщину відомої сучасної художниці, мудрого філософа і поета, видатного педагога (двадцять років викладала в Одеському художньому училищі імені М. Грекова.), що виховала цілу плеяду чудових художників, одеситки Діна Михайлівни Фруміної (*1914 – †2005).

Значну цінність для сучасних істориків і краєзнавців Хмельниччини мають його світлі, дещо тужливі «Старокостантиновские новеллы», що бережуть ностальгічну пам'ять про дитинство, яке з кожним роком стає все далі й все дорожче. За темою ці новели є близькі йому за фактом народження, адже в них йдеться про любов до рідного містечка Старокостантинова [5]. Цінною знахідкою є і його стаття «Наше

местечко» [2], присвячена стародавньому «відсталому, провінційному» єврейському містечку, яке «продовжувало жити активним духовним, культурним і громадським життям аж до Другої світової війни». Зважаючи на цінність цієї малознаної праці Ісаака Вайншельбойма та з метою надання можливості сучасним науковцям, історикам і краєзнавцям використовувати її в своїх дослідженнях, вона подається в додатку повністю із збереженням мови та стилю автора.

Остання повість Ісаака Вайншельбойма «Бегство из ада», яка отримала досить позитивні відгуки літературних критиків, також присвячена Голокосту і розкриває трагедію одеських євреїв в роки Другої світової війни. Ця книга, як і більшість його попередніх книг і статей подає опис рідкісних навіть для багатолічної історії Голокосту подій – втечі з гетто єврейського хлопчика Бориса, втечі, організованої його мамою і бабусею Гітя – некоронованою королевою і глава всієї сім'ї, які залишилися в гетто і загинули разом з усіма його мешканцями [1].

Ця книга, – як чудовий літературний твір, яка читається на одному диханні і від якої неможливо відірватися, адже в ній гармонійно поєднуються трагічні й романтичні мотиви, отримала досить позитивні відгуки літературних критиків.

Із юнацьких років Ісаак Вайншельбойм захоплюється живописом, що став головним його заняттям в Америці. Він, народившись у великому єврейському містечку на Україні, й досі не забув багатьох із загиблих там людей, серед яких були і його родичі. В його душі назавжди відбилися розповіді земляків, які чудом спаслися... Пам'ять про ті події, місця і людей довгі роки обпалювали його серце, аж поки він не втілив картини пам'яті в живописні полотна і чудові літературні твори. Тепер вони стали не тільки частиною історії українського єврейства, але і явищем дійсного мистецтва [1]. Він брав участь більш як у 40 виставках художників Нью-Йорка, мав також особисті вернісажі. Шанувальникам живопису добре запам'яталися його картини «Острополь», «Старий цвинтар», «Случ», «Берег в Одесі», «Ранковий бриз», «Берег річки Уж у Коростені», «Замок у Старокостянтинові» та низка інших. «Особливо хочеться відмітити дві його картини: «Клезмер. Последняя мелодия» і «Хула в гетто». В

обох – загальна невесела історія. Обі написані по слідах трагічних подій в одному з єврейських гетто в роки Другої світової війни на Україні. На них – конкретні люди з містечка Старокостянтинів. Роботи написані з душею і з великою емоційною силою і тому викликають одночасно і біль, і гордість за наш багатостраждальний мужній народ! Ось Клезмер – під цим іменем він і залишився в пам'яті людській – с спадковий містечковий скрипач, він виконав мелодію «Фрейлехс», останню на своєму життєвому шляху, в колонії євреїв-односельчан, яких фашисти гнали на розстріл у Поповецькому лісі. Мелодія обірвалась, коли конвоїр вистрелив і скрипач впав разом із скрипкою...». Картина «Хупа в гетто» з циклу «Голокост» побувала вже на декількох художніх виставках Нью-Йорка. Вперше вона була показана на виставці художників у виставковому залі муніципалітету міста Лонг-Бич штату Нью-Йорк у 1994 р. Тоді за рішенням оргкомітету виставки «Хупа в гетто» отримала «за високу духовність» першу премію [1].

Белла Езерська, характеризуючи мистецькі здобутки Ісаака Вайншельбойм, пише, що головною темою його картин є «заноза, що сидить у серці, тема Голокосту, присвячена пам'яті його земляків, євреїв українського містечка Старокостянтинів?» І, коли б він як художник нічого більше не написав, крім свого циклу з шести картин, «він міг би вважати свою земну місію виконаною. Ось «Молитва»: дівчина в білому на колінах у спаленому містечку; «Клезмер»: скрипач грає «Фрейлехс» у натовпі, який фашисти женуть на розстріл; «Хупа в гетто»: дві тоненькі фігурки, юнака і дівчини, стоять, тісно прижавшись друг до другу під хупою. Це останній день їх життя, завтра вони впадуть під кулями нелюдів чоловіком і дружиною, щоб не розлучатися в раю. Це портрет реальних людей – студента Якова Штейна і красуні Соні. Але це і метафора мужності і героїзму єврейського народу [5].

20 квітня 2017 року Одеське земляцтво Нью-Йорку і Гільдія єврейських художників влаштували виставку мистця, письменника і юриста Ісаака Вайншельбойма з нагоди його 95-річчя. У його літературній і мистецькій творчості переважають теми України і Голокосту. Причому краса України оспівана у краєвидах і квітах, а трагедія єврейського народу в роки Другої світової війни передана переважно з символікою, яка змушує до роздумів.

Ісаак Вайншельбойм народився у Старокостянтинові, багато років жив і працював (разом із дружиною Зіною – лікарем за фахом) в Одесі, тож не дивно, що саме ці два міста визначають тематику його творів. У своїй повісті «Втеча з пекла» він розповів про хлопчика, який втік з місця страти одеських євреїв і вижив з допомогою доброзичливого українства, у старшому віці оселився в Нью-Йорку.

Щойно вийшла нова книга «Вищий суд», у якій автор на підставі власного правничого досвіду розповів про радянську судову систему, а також про урядовий антисемітизм в СРСР. У книзі є докладна розповідь про одесита Євгена Запорожченка, життєпис якого може послужити ілюстрацією з історії України. Події революції привели його до Франції, де у роки Другої світової війни він був учасником руху опору нацизмові. Є. Запорожченка арештували німці, але він втік і став партизаном в Альпах. Франція нагородила його і вислала в СРСР. Знову в'язниця. Нащадок запорізьких козаків пройшов усі випробування і прожив 90 років.

На святі І. Вайншельбоймові вручили вітальну адресу Асамблеї штату Нью-Йорк, численні подарунки і квіти від громадських організацій і товариств. На скрипці грав Ісаак Шапіро, відеофільм про ювіляра показав Лев Клейнер. Ведучим був президент Одеського земляцтва Ігор Казацкер, який серед численних вітань прочитав схвальну оцінку колишнього Президента України Леоніда Кучми книги ювіляра «Старокостянтинівські новелі», зворушливий лист Олександра Станіславця з Кам'янця-Подільського, провідною темою якого було «Будьмо людьми!», вітання від одеської футбольної команди «Чорноморець» (ювіляр присвятив молоді роки цьому спортові). Олена Строганова прочитала твір ювіляра «Молитва про Бабин Яр».

І. Вайншельбойма тепло вітали ветерани Другої світової війни, адже він пройшов у піхоті усі її шляхи, був важко поранений і до юридичного інституту прийшов з шпиталю.

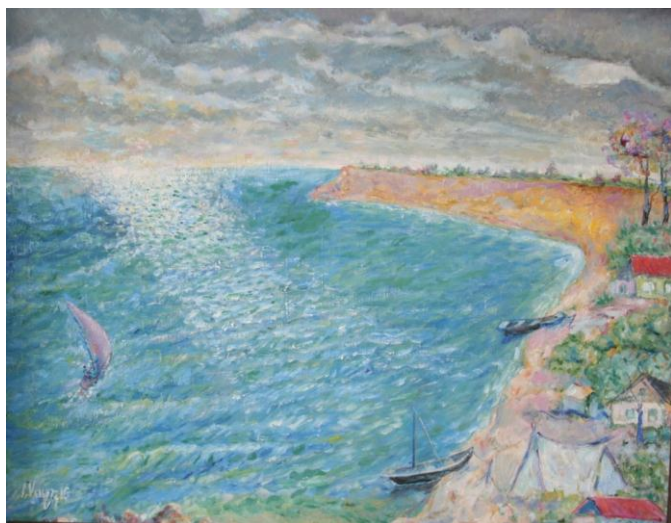
На зустрічі І. Вайншельбойм подарував мені свою нову книжку, на якій заздалегідь поряд з дарчим написом намалював Білу Вежу у Старокостянтинові – символ старого міста. Така увага мене зворушила – моє дитинство минуло біля цієї вежі, у цьому місті моя мама рятувала від нацистів єврейських дітей.

На святі були донька мистця Ася Лобко з внучкою Нікою Огівецькою і племінником Костянтином Кармазиним.

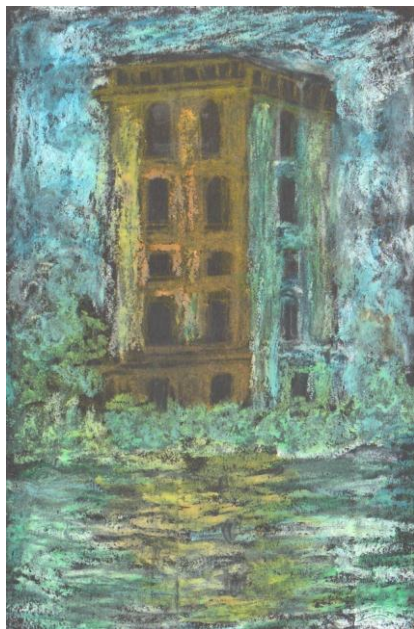
Залишаючи зібрання, я [Левко Хмельковський] запитав у І. Вайншельбойма про його ставлення до України. Він відповів без роздуму: «Усе моє життя – це Україна».

«Наше містечко»

«Береги Одеси»

«Біла вежа у Старокостянтинові»

«Повінь»

Исаак Вайншельбойм

НАШЕ МЕСТЕЧКО*

В сентябре у еврейского народа начинаются дни великой скорби. В сентябре сорок первого на оккупированных территориях Украины, Белоруссии, Молдавии, Прибалтики нацисты и их местные соучастники начали планомерное уничтожение евреев в городах и местечках, невиданное в истории уничтожение народа. В эти дни в Бруклинском мемориальном парке Холокоста, стилизованного еврейского кладбища, у бесчисленных камней-памятников уничтоженных местечек собираются уцелевшие сироты тех разоренных гнёзд, собираются чтобы выплакать не утихающую боль и почтить память жертв. С той трагической осени, ставшей осенью нашей истории, минуло почти семьдесят лет, а утешения все нет, боль так же остра, как в те дни, когда мы впервые пришли к заросшим бурьяном рвам – могилам.

У каждого памятника оплакивают не только бабушек и дедушек, родителей, братьев, сестер, друзей, соседей, мы оплакиваем также убитый мир местечка. Правда, есть среди нас люди, которые стыдятся своего местечкового прошлого, которые забыли, что все мы из местечка, если даже иммигрировали из столиц. Этот комплекс еще можно простить. Поношение местечка евреем, простить трудно. Днями прочел в «Вечернем Нью-Йорке» пасквиль о «потерянном мире местека», принадлежащий перу журналистки Виктории Мунблит. Свой желчный опус автор решила смягчить рассказом о злоключениях трех еврейских писателях. Рассказ о писателях почему то использован для того, чтобы развенчать придуманный ею «шарм» еврейского местечка. Изошренными аргументами антисемитов автор пытается убедить читателя в том, что ничего хорошего в исчезнувших местечках не было, если не считать фаршированной рыбы, идише мамы, почему-то Вуди Алена и шагаловской козы. О самом Шагале, выходе из еврейского местечка, мадам Мунблит забыла. Дальше пошла аргументация хлесткая. Стоит ли сокрушаться о потере еврейского местечка, вопрошает автор, если «никакого шарма не было /чем едят этот «шарм» – не ясно/, а были вонь, отупленность, болезни, нищита и астма». Если к этой лестной характеристике еврейского местечка добавить едкий запах чеснока,

мы получим портрет из известной киевской антисемитской газеты «Киевлянин» времен процесса Бейлиса. Щедрость к-жи Мумблит на обидные эпитеты не знает границ, как например «хлюпающее дерьмо и пукающие обыватели». До этого не додумался даже «Киевлянин». Есть шедевры, которые она вкладывает в уста писателей, типа «п...ц», но это уже область журналистской этики.

Евреи и музыка понятия нерасторжимые и в эту область национальной культуры памфлет вносит свою лепту. Музыкальные познания автора ограничены одним произведением – одесским шлягером «семь сорок». Откуда ей знать, что едва ли не все выдающиеся композиторы Европы и России вдохновлялись и использовали в своих произведениях еврейские мелодии. Но зато ей доподлинно известно, что «клезмеры отчаянно фальшивили на очень плохих инструментах», у них видетели не было Страдивари, а кто не фальшивил «тот играл? в классе Столярского». Что сам Столярский клезмер из местечка, а его гениальные виндеркинды не из Вены, Мунблит может и не знать. Может не знать, что неповторимая прелесть, радость и печаль народных песен были созданы в «астматических» местечках, что там же пели и создавали музыку, живущую и поныне. Простим Виктории Мумблит, если она не знала, что автор песен, ставшие народными, поэт и драматург, пьесы которого и сегодня ставят в Нью-Йорке и везде где живут евреи, создатель профессионального еврейского театра Абраам Гольфаден родом из местечка Староконстантинова на Подолии, в котором сформировалось его музыкальное и поэтическое дарование. Но если знала и проигнорировала, мы то же строго судить не будем. Только к слову припомним, что в этом местечке родился жил и творил великий просветитель, поэт, драматург и философ Аврум-Бер Готлиб. Поистине любимец Бога. Мне дорого это местечко, поэтому напомним еще некоторые Староконстантиновские имена. Не сомневаюсь, что мои читатели напомним не мало славных имен из других местечек, в том числе имена великих сионистов, создавших государство Израиль. Я не могу не напомнить имя скульптора Ханы Орлов, выросшая в том самом Староконстантиновском местечке, произведения которой украшают самые престижные музеи мира и создавшую Израильскую школу ваятелей. Из староконстантиновской гимназии был исключен за пропаганду социалистических идей, выходец из соседнего

местечка Острополя Моисей Гольдштейн, известный по имени Володарский, блестящий оратор, который уступал разве только Льву Троцкому, так же заметим выходец из крохотного еврейского местечка. Евреи Староконстантинова не гордились и не гордятся своим земляком Бланком – дедушкой Ленина, впрочем в советское время еврейские корни Ленина тщательно скрывали, но всегда чтит память о крупном предпринимателе Муни Вайнштейне, который в годы гражданской войны предотвратил еврейский погром, отдав погромщикам все свое состояние. Староконстантинов родина выдающихся математиков и физиков Огиевецких. Во рву под лесом на окраине местечка в общей могиле со своими прихожанами покоится героическая праведница ребецын Маргула.

В сорока верстах от Староконстантинова находится местечко Меджибож, в котором жил основатель хасидизма Баал Шем Тов. В соседнем местечке Полоное вырос и сформировалось поэтическое дарование Переца Маркиша. Представляю, какотреагировал бы известный поэт на вылитые на местечко помои. Он так любил свое Полонное, вдохновившее его на стихи любви и преданности своему гнезду..

Подобных примеров роли евреев местечек в интеллектуальной и духовной жизни не только российского, польского, прибалтийского местечка, но и во всех странах восточной Европы, в которых жили и живут евреи, хватило бы на многотомную историю, которая, кстати, начала издаваться в Иерусалимы. Впрочем, сомневающимся или недружелюбным журналистам, рекомендую заглянуть в Еврейскую энциклопедию. И всё-таки необходимо вернуться к имени Марка Шагала, не только потому, что он величайший художник XX века, но главным образом потому, что он всю долгую жизнь в искусстве и в рафинированном Париже, рисовал местечко. Дорогой его сердцу Витебск вдохновлял художника и поэта. Разве возможно создать такой поэтический мир в затхлом местечке, который нам нарисовала Мумблит?

Отечество мое – в моей душе

Вы поняли?

Вхожу в нее без визы.

Оно видит.

Уложит спать, укутает, как мать,

Нахохленные, скорбные заборы,
И переулки тянутся кривые.
Вот только нет домов, в них мое детство,
И как оно, разрушилось до нитки,
Где их жилье?
В моей душе дырявой...

Бездуховный мир, который занят по мнению памфлета Мумблит, тем, чтобы «нафаршировать свои желудки хлебом и фасолью», мир с «мифологизированной культурой» не может взрастить и вдохновить гения, не может создать свою собственную уникальную великую поэзию и литературу и обогатить науку, экономику, культуру, искусство диаспоры, не может в одночасье выдвинуть из своей среды столько замечательных людей, внесших неоценимый вклад в мировую цивилизацию. Для этого нужна духовная питательная среда. Как формировалась такая среда – это отдельная огромная тема. Напомним только, что в безграмотной России, бесправные евреи были сплошь грамотными. Учились без надежды поступить в университет, или ради карьеры, учились только по душевной потребности постичь величайшую Книгу цивилизации.

С первыми лучами солнца, в стужу и в слякоть все дети местечка спешили в хедер. С восьми-девяти лет они уже изучали основы философии, их учили логике, праву, учили анализировать тексты талмуда, шлифовали мозги, которые впоследствии удивили мир. Тем местечковым детям раскрывали поэтическую красоту Песни Песней. Вот почему в каждом еврейском переулке жил свой поэт. Достаточно напомнить величайшего русского и еврейского поэта Семена Фруга, которым зачитывалась вся передовая российская дореволюционная интеллигенция. Фруг вырос в крошечной еврейской деревеньке. Как тут не привести его несравненное горестное стихотворение, которое пела на всех вечеринках молодежь:

Друг мой, я вырос в чужбине холодной
Сыном неволи и скорби народной;
Два достоянья дала мне судьба:
Жажду свободы и долю раба.

Несмотря на дискриминационную процентную норму, закрывавшую еврейским детям доступ к высшему образованию, они

за последние гроши родителей и средства, заработанные репетиторством, вырывались на учебу в Европу, а в советское время в сибирские институты. Вот почему после отмены февральской революцией царских ограничений, когда новой власти потребовались грамотные работники, парни и девушки из черты оседлости заполнили учреждения столиц и городов, учебные заведения, институтские кафедры и даже армейские штабы. Двадцатичетырехлетнему полководцу, не знавшему поражений, выходцу из молдавского местечка Ионе Якиру, внимали слушатели академий генеральных штабов.

Расцвет еврейской литературы, который произошел в XX веке тоже случился не по декрету, а подготовлен всей историей местечка. Известный поэт, историк литературы и эссеист Хаим Бейдер, недавно покинувший этот мир, в своей книге очерков и эссе о еврейских литераторах увековечил память писателей и поэтов, многие из которых погибли в подвалах Лубянки и в ГУЛАГе. К изданию готовится продолжение его уникальной литературной энциклопедии, в которой Хаим Бейдер рассказывает еще о семистах еврейских литераторах. Подавляющее большинство из них выходцы из местечек. Сам автор этого огроного труда вырос в маленьком местечке Купель. Более двадцати лет Бейдер был одним из руководителей единственного советского еврейского журнала «Советише геймланд». Мы лишь слегка осветили только одну область интеллектуальной деятельности евреев, которой мир обязан еврейскому местечку, несмотря на дискриминацию, бытовые, социальные язвы, которые так смакует г-жа Мумблит. Еслибы еврейство было бы таким убогим, его не боялся бы Гитлер, он его не знал бы. В обвинительном заключении по делу палача Эйхмана есть отдельное гневное обвинение – уничтожение еврейского местечка. В обвинительной речи на процессе Эйхмана прокурор заявил, что обвиняемые и его соучастники несут ответственность за уничтожение еврейского местечка, как исторического явления. Нацисты вырвали из цивилизации огромный пласт мировой культуры.

Образование не единственный компонент нравственной и духовной среды местечка. Ее формировали просветители, благотворительность, милосердие. В благотворительности

участвовали не одни богатые, их было мало, каждый член общины считал свой скромный взнос в общую копилку делом чести. В трудных условиях создавались еврейские больницы, дома для престарелых, общественные библиотеки. Хранение древних книг и свитков было исторической традицией. Филосовские и правовые диспуты в тамуд торах, общественное самоуправление и общественные суды совести прививали основы демократии. Каждый ребенок знал о своей исторической родине, о священном Иерусалиме. Развитие сионистского движения было подготовлено всей жизнью местечка. Среди первых кибуцников, бойцов сомообороны, воинов, остоявших независимость Израиля, было немало выходцев из местечек.

Возможно, что автор памфлета не хотела оскорбить наши чувства. К нашей незаживающей ране потери местечка следует прикасаться деликатно. От неприкрытого снобизма стало еще больнее. Еврейское местечко погибло, но это не потерянный мир. Мир, который внес столь значительный вклад в мировую цивилизацию, не может быть потерянным. Он не будет потерян и пока мы существуем мы будем им жить и будем помнить.

** збережено стиль і мову автора*

Список використаних джерел та літератури:

1. Вайншельбойм И. А. Портрет крупным планом / И. А. Вайншельбойм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumdaily.com/portret-kрупnym-planom>.
2. Вайншельбойм И. Наше местечко / Исаак Вайншельбойм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newconcepts.club/website/articles/272.html>.
3. Вайншельбойм И. Памяти большого художника / Исаак Вайншельбойм // Слово\Word, 2005. – С. 47.
4. Вайншельбойм И. Шолом-Алейхем в еврейской Одессе / Исаак Вайншельбойм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jewishkrasilov.org.ua/kbp/sholom-alejxem-v-evrejskoj-odesse>.
5. Езерская Б. Исаак Вайншельбойм – человек возрождения / Белла Езерская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://porto-fr.odessa.ua/index.php?art_num=art014&year=2010&numb=37.

РЕЗОЛЮЦІЯ

XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія, культура та освіта: християнський вимір»

27 квітня 2017 року у Хмельницькому інституті імені Митрополита Київського і всієї України ВОЛОДИМИРА Міжрегіональної Академії управління персоналом відбулася XI Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія, культура та освіта: християнський вимір», організаторами якої виступили Хмельницька єпархія Української Православної Церкви і Хмельницький інститут МАУП.

Конференція зібрала більше ніж 50 учасників із різних регіонів України. У спільній роботі брали участь духовенство, вчені-джерелознавці, краєзнавці, фахівці з історії України та історії Церкви, педагоги, представники Духовних шкіл, духовенство, викладачі і студенти вузів України.

Учасники та гості вченого зібрання у своїх доповідях підтвердили факт, що саме Православна Церква була і залишається консолідуючою силою українського народу, силою, яка в усі часи сприяла утвердженню у суспільстві високої моралі та духовних цінностей.

Учасниками вченого зібрання окремо було розглянуто діяльність Всеукраїнського Церковного собору 1917–1918 рр. (до 100-річного Ювілею) та констатовано факт наявності спільних історичних проблем, рішення яких 100 років тому могли вплинути на сучасний стан Православної Церкви в Україні, але цьому завадили більшовики, які розігнали собор на початку 1918 р.

Також було зазначено, що співпраця Церкви та вищої школи налагоджує конструктивний діалог у справі пастирської опіки молоді, а також встановлює партнерські стосунки з діячами освіти, науки і культури, громадськими організаціями, що розширює позитивний вплив Православ'я на різні сфери діяльності людини та на суспільство у цілому, спонукаючи людей змінювати своє життя та намагатися йти у слід за Христом.

Дякуючи Богові за спілкування та плідну співпрацю, організатори, учасники та гості конференції постановили і у майбутньому докладати зусиль для подальшого дослідження духовної і культурної спадщини краю, ствердження Православної духовності у суспільстві та інтеграції християнських цінностей в освіту.

Учасники конференції винесли щиру подяку керуючому Хмельницької єпархії Української Православної Церкви – Високопреосвященнішому Митрополиту Хмельницькому і Старокостянтинівському АНТОНІЮ за благословення, участь у вченому зібранні та сприяння його проведенню.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Білошицький Сергій Володимирович – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Хмельницький).

Бирко Надія Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України (м. Хмельницький).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Дубина Людмила Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальної підготовки Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Кокодій Юрій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент; старший викладач Хмельницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ.

Лобик Олеся Орестівна – доктор філософії в галузі права, доцент кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського МАУП (м. Львів).

Мазур Леонід Олексійович – кандидат філософських наук, доцент; Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (м. Львів)

Малькут Лариса Олександрівна – вихователь групи продовженого дня Чорноострівського НВК Хмельницького району, Хмельницької області.

Моздір Віталій Вікторвич – аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного Університету ім. І. Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Матвєєв Юрій Андрійович – студент Хмельницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ.

Моршнєв Євген Іванович – доктор наук в галузі права, професор, завідувач кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського МАУП (м. Львів).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Причишин-Кліновський Сергій Максимович – кандидат богослов'я, протоієрей, священник Хмельницької єпархії УПЦ, старший викладач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Рева Лариса Григорівна – кандидат філологічних наук, член-кореспондент Академії наук вищої освіти України, член Національної спілки краєзнавців України (м. Київ).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри комерційного

та трудового права Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Тютюнник Микола Валерійович – студент 4 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Федух Галина Яківна – старший викладач кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Фомінова Андріана Олександрівна – магістр права, докторант спільної заочної докторантури МАУП/МКА Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського МАУП (м. Львів).

Хмельковський Лев (Левко) Костянтинович – український письменник (*прозаїк, публіцист, перекладач*) і журналіст, народився 19 жовтня 1937 р. у м. Полонне, зростав у дитячих будинках Старокостянтинова і Головчинець, навчався в Кам'янці-Подільському, Ярмолинцях. Нині редактор україномовного часопису української діаспори в США «Свобода».

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИШОГО АНТОНІЯ, МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО.....	3
--	----------

Білий Л. Г. ТРАДИЦІЇ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ХМЕЛЬНИЦЬКОМЦІ ІНСТИТУТІ МАУП.....	5
---	---

Адамський В. Р. ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА» НА ПОДІЛЛІ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР.....	7
--	---

Білошицький С. В. НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У ХРОНІКАХ ВИБОРЧИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ КАМПАНІЙ.....	28
---	----

Бирко Н. М. ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА І КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОГО УЧНЯ ЗА ПРОГРАМОЮ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	30
---	----

Блажевич Ю. І. ПЕРШИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ МИТРОПОЛИТ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ (ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИШОГО АНТОНІЯ, КЕРУЮЧОГО ХМЕЛЬНИЦЬКОЮ ЄПАРХІСЮ УПЦ).....	35
---	----

Григоренко О. П. СТАНОВЛЕННЯ СПОРТИВНОГО РУХУ НА ПОДІЛЛІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	67
---	----

Дубина Л. Г. ОСНОВИ ДУХОВНОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Г. СКОВОРОДИ.....	77
--	----

Лобик О. О., Фомінова А. О.

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДИСЦИПЛІНАРНИХ
ПРОСТУПКІВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ..... 86

Мазур Л. О.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: НАКОПИЧЕННЯ ЗНАННЯ
ЧИ ЛЮБОВ ДО ДИТИНИ..... 99

Матвєєв Ю.А., Кокодій Ю.В.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
В СФЕРІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ..... 106

Моздір В. В.

ЛІКВІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ
(УНІАТСЬКОЇ) ЦЕРКВИ НА ПОДІЛЛІ (КІНЕЦЬ ХVІІІ –
ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)..... 112

Моршнєв Є. І., Лобик О. О.

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ
СЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ..... 122

Никитюк С. І.

ЗАОЧНО-ДИСТАНЦІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ
ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ:
ІНТЕГРАЦІЙНІ ЧИННИКИ..... 132

Олійник В. В.

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА І ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА
В ПЕРІОД УНДР (1917–1921 РР.)..... 137

Причишин-Кліновський С. М.

ВСЕРОСІЙСЬКИЙ ПОМІСНИЙ СОБОР 1917–1918 РР. І ПРОЕКТИ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ЦЕРКОВНОМУ УСТРОЇ: УЧАСТЬ ПОДОЛЯН В РОБОТІ СОБОРУ (ДО 100-РІЧЧЯ СКЛИКАННЯ).....	141
---	-----

Рева Л. Г.

ІЛЬКО ЛЬВОВИЧ БОРЩАК: ЙОГО ЖИТТЯ В ІМ'Я УКРАЇНИ..	152
---	-----

Трембіцький А. М.

МИТРОФАН ВАСИЛЬОВИЧ СИМАШКЕВИЧ (*1845 – †1933): СВЯЩЕНИК, ІСТОРИК, КРАЄЗНАВЕЦЬ, БОГОСЛОВ, РЕЛІГІЙНО-ОСВІТНІЙ ДІЯЧ.....	164
--	-----

Тютюнник М. В., Причишин-Кліновський С. М.

ВАЖКИЙ ХРЕСТ ОТЦЯ АРСЕНІЯ ЯНОВИЦЬКОГО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ №9336)	199
---	-----

Федух Г. Я., Малькут Л. О.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В РОБОТІ З ДИТЯЧИМ КОЛЕКТИВОМ.....	211
---	-----

Фомінова А. О.

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ.....	218
--	-----

Хмельковський Л. К.

ІСААК ВАЙНШЕЛЬБОЙМ: «УСЕ МОЄ ЖИТТЯ – ЦЕ УКРАЇНА».....	231
--	-----

РЕЗОЛЮЦІЯ.....	244
----------------	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	245
----------------------------	-----

*Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 7. –
Хмельницький, 2017. – 252 с.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 41 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2017. – Вип. 7. –
252 с.

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 63-03-05, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Здано в набір 20 квітня 2017 р. Підписано до друку 24 квітня 2017 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.

*Ми закликаємо Державу і суспільство
не лише декларувати повагу
до Євангельських цінностей,
але й втілювати їх у життя...*

Митрополит Володимир